

77

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XIX

1972
BUCUREȘTI

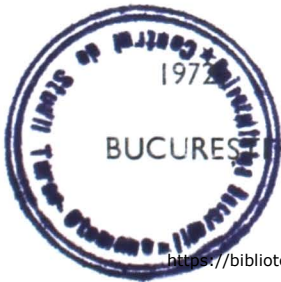
77

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XIX

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil),
N. ADĂNILOAIIE și A. IORDĂNESCU (redactori respon-
sabili adjuncți), V. MACIU, Șt. PASCU, membri correspon-
denți ai Academiei Republicii Socialiste România, D. AL-
MAȘ, L. BĂNYAI, D. BERCIU, D. BERINDEI, C. DINU,
I. DRAGOMIRESCU, C. GÖLLNER, R. MANOLESCU,
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA, A. PETRIC, L. ROMAN,
GH. SMARANDACHE, FE. STANCULESCU, I. ȘENDRU-
LESCU, C. ȘERBAN, Th. N. TRĂPCEA, VENERA TEO-
DORESCU, C. VELICHI (membri), ELVIRA PREDA (se-
cretar de redacție).

SUMAR

STUDII ȘI ARTICOLE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI — Cu prilejul semicentenarului U.T.C. — Cîteva amintiri	5
--	---

Istoria României și istorie universală

DUMITRU BERCIU — Unele probleme ale civilizației geto-dacilor în lumina noilor cercetări arheologice	8
ȘTEFAN PASCU — Voievodatul Transilvaniei	18
RADU MANOLESCU — Ev mediu și feudalism	29
DUMITRU ALMAȘ — „Despotismul luminat”	41
NICHITA ADĂNILOAIE — Medalion istoric : Mihail Kogălniceanu (1817—1891)	49

Istorie locală

NICOLAE BÎRDEANU — Greva muncitorilor din portul Brăila din primăvara anului 1913	57
---	----

Metodica predării istoriei

TITUS TURCU — Preocupări în legătură cu tema „Folosirea mijloacelor audio-vizuale la lecția de istorie”	65
---	----

Metodologia cercetării istorice și metodice

LUCIA GEORGIAN — Caracterul lucrărilor metodice de istorie și structura lor	73
---	----

Discuții și opinii

NICOLAE GOSTAR — Situația Moldovei în timpul stăpînirii romane	79
--	----

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

Izvoare istorice comentate

AUREL IORDĂNESCU — atacul „popoarelor mării” asupra Egiptului (1191 î.e.n)	8
AUREL IORDĂNESCU — Inscripția lui Akornion din Dionysopolis	9
DUMITRU ALMAȘ — 1475 : Scrisoarea — circulară a lui Ștefan cel Mare	9
MIRCEA N. POPA — „Acordul poporului” (1647)	9

Planuri și scheme de lecții comentate

GHEORGHE SMARANDACHE — Cîteva considerații cu privire la lecția de introducere în studiul istoriei României la anul IV de liceu	10
MARIA VASILESCU și CONSTANTIN DINU — Planuri de lecții	10
TATIANA GAFAR și — Planuri de lecții	11
GLORIA CEACALOPOL	

Bibliografie

CONSTANTIN ȘERBAN și — Bibliografie istorică selectivă comentată (1971)	12
VICTORIA ȘERBAN	
CONSTANTIN DINU — Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei (1971)	13

Cărți noi

LUCIA GEORGIAN — N. Grigoraș : Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea	14
---	----

Calendar istoric

CONSTANTIN ȘERBAN — Calendar istoric (octombrie, noiembrie, decembrie)	14
--	----

*

Consultații

LOUIS ROMAN — Particularități ale pregătirii și desfășurării lecției în cabinet	14
---	----

*

PAUL POPESCU — N. I. Simache	15
--	----

STUDII ȘI ARTICOLE

CU PRILEJUL SEMICENTENARULUI U.T.C. CÎTEVA AMINTIRI

ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI

Sînt mai bine de 60 de ani de cînd, luînd contact cu mișcarea muncitorească, elev al cursului superior de la Liceul Național din Iași, am activat continuu în grupul tineretului muncitor-socialist și apoi comunist, păstrînd legătura cu organizațiile acestui tineret chiar atunci cînd, matur fiind, făceam parte din partidul comunist.

Încă din clasa a V-a se formase un mic grup de elevi, din care făcea parte și Constantin Motaș, om de știință emerit, savant biolog care mai trăiește și astăzi. Frecventam, cu prudență întrunirile de la sediile din strada Zugrăvi, apoi Langa, ale Partidului Social-Democrat, unde ascultam îndeosebi conferințele lui M. Gh. Bujor, pe care-l consider ca primul meu dascăl întru socialism.

Cu prilejul campaniei electorale din martie 1911 și-au pus candidaturile și cîțiva dintre frunzașii Partidului Social-Democrat reorganizat — Dr. C. Răcovski, I. C. Frimu și alții. Revista „Facla” a deschis o listă de subscripții pentru fondul electoral. Mi-am trimis și eu obolul modest. N. D. Cocea a făcut imprudența de a-mi publica numele întreg, așa cum a apărut în numerele din 22 ianuarie și 12 februarie 1911. La prima lectură m-am simțit mîndru — îmi vedeam numele în presă! — mai apoi m-a cuprins îngrijorarea și așteptam sancțiunile. În adevăr, după cîteva zile, directorul liceului m-a chemat în cancelaria lui și m-a supus unui adevărat rechizitoriu. Am recunoscut și am căutat să-i demonstrez că deși partidul socialist este un partid „potrivnic ordinii sociale” — cum mă învinuia el — această ordine se va schimba spre binele maselor, spre binele poporului. Uimit de sinceritatea mea, mi-a spus: „Te știu ca unul din cei mai buni elevi ai liceului — luasem un premiu la istorie cu prilejul unui concurs școlar pe țară — și dacă nici un profesor nu te reclamă la consiliu, eu nu iau nici o măsură împotriva d-tale!”. Trecusem primul examen politic căci aveau să urmeze apoi alte probe mai grele în viața mea.

Înscris la Universitate, în toamna lui 1911, micul grup de la Liceul Național s-a lărgit cu alți studenți, alcătuiind o grupare studențească socialistă care a început lupta cu cuziștii ce stăpîneau atunci „centrul studențesc”

din Iași, dedându-se la manifestații antisemite, în numele întregii studențimii ieșene. Grupul socialist a luat inițiativa formării unui front cu studenții cu gravitau în jurul „Vieții românești” și alți independenți cu vederi democratice și am reușit ca în 1913 să pătrundem și noi în conducerea „centrului studențesc”, orientându-l spre preocupări profesionale și culturale, desfășurând și o bogată activitate cu caracter revendicativ. Unul din memoriile noastre publicate în ziarul „Opinia” din Iași, — la 3 decembrie 1913, îl mai păsă trez și azi.

Eu am început să colaborez chiar de la primele numere la ziarul „Luptă zilnică”, organul Comitetului central al Partidului Social-Democrat; printr-articolele din anii 1914—1915 unul se ocupa de studențime: „Studenții trebuie să devină reprezentanții ideilor înaintate, ca unii din cei mai luminați fii ai poporului; în alte țări ei își jertfesc tinerețea și viața pentru scopuri de progres, pentru fericirea mulțimei” — scriam, între altele, la 3 decembrie 1914

A izbucnit primul război mondial, în care au căzut atâția tineri, dar care a adus pentru noi și împlinirea unui ideal — acela al întregirii neamului Demobilizat, am reluat contactul cu mișcarea, activând printre tinerii muncitori din Huși, unde fusesem numit suplinitor la liceul local. Am publicat atunci în ziarul „Social-Democrația” de la Iași primele articole: „Către tinerile generații” (25 noiembrie 1918), în care arătam că tinerețea trebuie să-și caute și să lupte pentru un alt ideal, idealul eliberării sociale și „Către tinerimea muncitoare” (2 decembrie 1918), în care ceream tinerilor muncitori să nu se lase amăgiți de chemări deșarte din partea pseudo-democrațiilor, căci locul lor este numai în cadrul Partidului socialist.

Odată cu apariția „Tineretului Socialist”, am colaborat, în tot timpul apariției sale (1919—1924), cu numeroase articole privind „Educația și școala”, „Școala și familia”, „Evoluția culturii”, „Ce trebuie să citească un tânăr muncitor” și cu o serie amplă — de la 1 februarie 1920 și până la 1 iunie 1922 — despre „Istoria Muncii”. Am fost unul din inițiatorii și profesorii „Școlii socialiste”, care funcționa pe lângă secția partidului de la Iași, din strada Langa. Am publicat în revista „Scînteia” a studențimii ieșene, de sub redacția lui Timotei Marin, o serie de articole despre „Reforma învățămîntului”, de la 25 februarie la 3 mai 1923.

Am avut și alte însărcinări din partea conducerii de partid în legătură cu activitatea tineretului socialist. Amintesc, între altele, de organizația „Prietenii naturii”, unde tineretul primea educație comunistă. „Activiști ai partidului, Gh. Niculescu-Mizil, Al. Dobrogeanu-Gherea, P. Constantinescu-Iași și alții au inițiat crearea de grupări „Prietenii naturii” și le-au îndrumat primii pași” — se scrie în lucrarea lui N. Munteanu „Cincizeci de ani de sport muncitoresc”, Editura Stadion, 1971, p. 35.

După ilegalizarea Partidului Comunist Român în 1924, sarcina mea a fost de a activa în organizațiile legale, inițiate și conduse de P.C.R., avînd în vedere și posibilitatea mea după ce-am ajuns profesor universitar, în 1926 fiind cunoscut și prin activitatea mea științifică. 20 de ani mi-am îndeplinit cu credință și eficacitate — îmi place să cred — această misiune, activînd în numeroase organizații și publicînd în presa antifascistă și democratică —

bineînțeles, atîta timp cît am fost liber, deoarece am ajuns în cele din urmă la Doftana și-n toate lagărele create de regimul de opresiune din 1940 pînă la marea eliberare din vara lui 1944 : Miercurea Ciucului, Caracal și Tg. Jiu.

În toate organizațiile legale, în conducerea cărora am avut cîntea de a fi, m-am preocupat îndeaproape de crearea secțiilor de tineret.

Am avut legături strînse cu organizații de tineret, începînd cu marea organizație legală „Grupul studenților democrați” de sub președenția lui Gogu (Gheorghe) Rădulescu și terminînd cu „Tineretul Progresist” din 1945 cînd, făcînd parte din primul guvern de largă concentrare democratică de sub președenția Dr. Petru Groza, ca ministru al Propagandei, mi s-a trasat sarcina de-a mă ocupa de această formație de tineret.

Reproduc, după ziarele timpului, relatarea din 23 martie 1945, despre „Săptămîna tineretului antifascist” :

„Eri după amiază a avut loc, în sala Teatrului Municipal, ședința de deschidere a *Săptămîni Tineretului Antifascist din România*.

Au luat parte la această festivitate d. profesor P. Constantinescu-Iași, Ministrul Propagandei, d. Călin Popovici, șeful mișcării Tineretului Progresist, d. Mihnea Gheorghiu redactorul responsabil al „Scînteii Tineretului”, reprezentanți ai mișcării Tineretului Progresist și mai mulți delegați ai tineretului.

Cuvîntarea d-lui profesor Constantinescu-Iași :

„Mă consider în fața D-stră acelaș pe care l-ați cunoscut în calitate de îndrumător al tineretului timp de 30 de ani... Desigur, de-a lungul acestor ani m-am legat temeinic de tineretul acestei țări.

Înainte D-stră se găsește deschisă calea unei vieți noi și-n această viață D-stră va trebui să înfăptuiți mai mult decît noi care am cunoscut perspectivele nerealizate ale libertății în anii 1918—1919. După războiul trecut se părea că se apropie momentul înfăptuirii unui ideal pentru care o generație întreagă luptase și se jertfise...

Predecesorii D-stră au luptat pentru acest bun al libertății și vi-l transmit ca pe o zestre frumoasă. Faceți ca din această libertate, pe care am cîștigat-o cu atîtea jertfe și sînge, să crească comoara libertății definitive, pe care niciodată nu trebuie să-o mai pierdeți”.

Istoria României și istorie universală

UNELE PROBLEME ALE CIVILIZAȚIEI GETO-DACILOR ÎN LUMINA NOILOR CERCETĂRI ARHEOLOGICE

DUMITRU BERCIU

În stadiul actual al dezvoltării arheologiei și al istoriei vechi în România sîntem în măsură în prezent să ne facem o imagine cît mai veridică referitoare la civilizația geto-dacilor. Mulțumită săpăturilor arheologice din ultimi 25 de ani, a studiilor de amănunt și de sinteză apărute pînă acum au fost înlăturate o serie de lacune. Multe laturi întunecoase ale istoriei civilizației și vieții de toate zilele a geto-dacilor au putut acum să apară într-o lumină nouă. Documentarea arheologică recentă a confirmat, în general, și a îmbogățit esențial datele pe care le aveam din sporadicele izvoare scrise și din săpăturile arheologice efectuate pînă în 1948. Cultura materială și spirituală geto-dacă se înfățișează azi în toată originalitatea, superioritatea și unitatea sa, în cadrul general al istoriei popoarelor de la periferia lumii antice și în cadrul acesteia însăși. Noua istoriografie românească a scos în evidență rolul pe care l-au jucat cu adevărat geto-dacii în aceste părți ale Europei. Acest rol a ieșit și mai mult în evidență din studierea concomitentă a problemei raporturilor dintre băștinași, greci, sciți, celți, bastarni și români, cu sublinierea aportului hotărîtor pe care l-a adus de fiecare dată fondul local în raport cu acela al diversilor factori externi. S-a adăugat la aceasta contribuția arheologiei românești la elucidarea problemei genezei culturii geto-dace și a rădăcinilor sale străvechi tracice, precum și a unei periodizări locale și a sesizării — arheologic documentate — a continuității dezvoltării fondului dacic și sub stăpînirea romană — în provincia Dacia —, dar mai ales la dacii liberi, care înconjurau Dacia romană și care au conservat și dezvoltat tradiții proprii ale poporului dac.

Unitatea între geți și daci se manifestă nu numai prin limba care era aceeași, cu mici deosebiri zonale, dar și prin comunitatea de credință și de cultură, aceasta sprijinindu-se pe același fond tracic din epoca bronzului și prima epocă a fierului. Începînd din secolul al III-lea î.e.n., pe toate teritoriile locuite de geto-daci se realizează progresiv o unitate de civilizație bazată tocmai pe unitatea etnică a lor, chiar dacă în cadrul unei asemenea unități există unele particularități proprii unor anumite zone mari, care, de fapt, oglindesc capacitatea de creație a geto-dacilor și adaptarea activă la condițiile istorice și la mediul fizico-geografic.

Datorită așezării lor geografice (între Balcani și Carpați și la litoralul Mării Negre), geții vor intra cei dintîi în lumina istoriei scrise. Herodot — „părintele istoriei“ — îi menționează ca pe „cei mai viteji dintre traci“, ei fiind de fapt singurii care s-au opus cu armele armatelor lui Darius I, în anul 514 î.e.n., în expediția lui împotriva sciților. În împrejurările afirmării politice macedonene la Dunărea de Jos, în vremea lui Filip al II-lea și Alexandru Macedon, din nou geții sînt menționați de izvoare. Spre sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al III-lea î.e.n. se afla în fruntea unei formațiuni specifice democrației militare Dromichaites, care a învins și luat prizonier pe Lysimach, regele Traciei.

Multă vreme știrile scrise privind istoria politică a geto-dacilor s-au limitat la regiunea de sud-est a României de azi, și abia către sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n. se menționează regele dac Oroles în luptă cu bastarnii germanici (pătrunși pe teritoriul Moldovei) și ridicarea puterii dacilor sub Robobostes. Prin urmare, abia de la sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n., întregul teritoriu locuit de geto-daci intră în lumina istoriei scrise, pe cînd sectorul traco-getic intrase încă din a doua jumătate a secolului al VI-lea î.e.n., dacă vrem să ne referim și la Hecateu din Milet.

Cultura materială geto-dacă va cunoaște aceeași dezvoltare diferențiată, u.m. logică a împrejurărilor istorice și geografice specifice, de care am vorbit mai sus, precum și a influențelor diferite.

Geto-dacii au creat în a doua epocă a fierului, pe care arheologii o numesc convențional Latène, o cultură unitară pe ansamblul teritoriului locuit de ei. O asemenea unitate de cultură și-a dovedit toată puterea în vremea războaielor de apărare împotriva romanilor, dar mai ales în procesul etnogenezei poporului român, cînd fondul autohton dacic și apoi daco-roman — unitar și el — a asigurat continuitatea de-a lungul stăpînirii romane și în epoca formării poporului nostru.

Unitatea culturală geto-dacă s-a cristalizat încet, începînd pe întregul teritoriu cam din secolul al III-lea î.e.n., dar procesul acestei formări s-a sprijinit în permanență pe unitatea etnică și pe fondul unitar hallstattian tracic și își va găsi cea mai documentată manifestare în vremea lui Burebista și Decebal. Descoperirile arheologice făcute în ultimele două decade de o parte și de alta a Carpaților și în Dobrogea dovedesc acest lucru.

Problema acestei unități de conținut — de structură — și de manifestare este azi o problemă rezolvată, iar pe măsură ce sporesc cercetările arheologice o asemenea unitate apare din ce în ce mai evidentă. Particularitățile zonale nu sfîrșimă această unitate carpto-danubiano-pontică.

În primul rînd, triburile din Dobrogea și de la Dunărea de Jos au trecut cele dintîi la noua epocă a fierului, aristocrația lor reușind încă din secolul al V-lea î.e.n. să creeze o artă de stil animalier și de caracter „princiar“, aristocratic, întocmai ca și celții din Europa centrală. Noul stil și noua cultură de tip Latène au luat naștere pe fondul local și cu participarea activă a factorului elenic, avînd la început o răspîndire în zona traco-getică, extra-carpatică, geții, — ca ramură a tracilor meridionali, după părerea noastră, — fiind creatorii noului aspect artistic-cultural. Între zona traco-getică și cea

nord-tracică sau dacică existau permanente și puternice întrepătrunderi, ca au asigurat mereu unitatea. Diferența de ritm și unele aspecte particulare în cele două zone — diferență ce exista în acea vreme și în Gallia, de pildă nu micșorează cu nimic caracterul unitar al culturii geto-dacilor și rolul care ei l-au jucat în aceste părți ale Europei, pe care putem să-l asemănăm cu acela al celților. Am arătat și în alte împrejurări că unitatea, continuitatea și etnicitatea culturii tracice au rămas intacte pe pragul trecerii diferențiate a doua epocă a fierului și cu atât mai mult în cursul acestei epoci. Dacă studierea culturii geto-dace, de o strălucire extraordinară, s-a recurs la concepția zonală, de studiere detaliată a zonelor, aceasta s-a făcut pentru a prinde mai adânc în procesul însuși al dezvoltării istorice a geto-dacilor, și concluziile nu fac altceva decât să accentueze și mai mult unitatea de cultură și de viață a geto-dacilor din a doua epocă a fierului. Unitate în diversitate am putea spune, fiindcă esențială este unitatea, și ea s-a manifestat la geto-daci cu toată tăria, de la litoralul Mării Negre pînă în nord-vestul și estul teritoriilor locuite de ei, atât în domeniul culturii materiale și spirituale cît și în viața economică, socială și politică.

Pentru perioada timpurie Latène la geto-daci, caracteristică este în primul rînd arta de stil animalier, pe care am amintit-o mai înainte. Sabla emblemă de la Medgidia, inventarul excepțional de bogat al mormîntului un reprezentant de seamă al aristocrației traco-getice de la Agighiol (jud. Tulcea), coiful de aur de la Coțofenești (jud. Prahova), așa-numitul „tezaur de la Craiova și inventarul unui reprezentant al aristocrației getice, descoperit recent — în 1971 — la Peretu (jud. Teleorman) documentează această perioadă de reală strălucire a artei și meșteșugului argintului, alături de care nu lipsea nici arta aurului. În materialul arheologic descoperit pînă acum oglindește influența artei grecești, a celei persane, scitice și frigieni. Împreună cu elementele de cultură și artă locală, originale, cum sînt, de pildă, aplicurile reprezentînd un ursuleț și motivele decorative de caracter geometric, găsim forme originar-persane, ca vasul-fială, vasul bitronconic de cult cu scene în care apar animale fantastice ca și pe coiful de aur. Coiful de la Coțofenești, cel de la Agighiol și altele reprezintă *tipul getic*, folosit de geto-daci. În afară de problema genezei locale, pe fond tracic, a civilizației geto-dace, problema apariției mai devreme a acestei civilizații în zona traco-getică, aceea a etnicității getice a artei din secolele V—III î.e.n. au fost și alte probleme elucidate datorită descoperirilor și mai ales studiilor din ultimii ani. Arta traco-getică nu mai poate fi atribuită azi celei scitice, cum se credea pe vremuri, ea avînd o origine autohtonă, o evoluție proprie, o unitate și un specific propriu, deosebite de acelea ale artei scitice, de stil animalier. Săpăturile efectuate în Dobrogea de către P. Alexandrescu, la Sarinasuf (început din 1969), care au scos la lumină o documentare arheologică datată de către autorul cercetărilor în a doua jumătate a secolului al VI-lea și în secolul al V-lea î.e.n. și considerată de el de caracter Latène, ne fac să amintim, ca nou, că pe litoralul Mării Negre și spre interior localnicii geți au fost cuprinși mai de timpuriu în procesul trecerii spre a doua epocă a fierului. Așezarea

la Tariverdi (la cca. 20 km depărtare de Histria) intră în același context general.

S-a dovedit, de asemenea, că pe baza artei traco-getice se va dezvolta — pe linia unei perfecte continuități — arta argintului din perioada de înflorire a civilizației dacice, adică în secolul I î.e.n. și secolul I e.n., când întreaga moștenire din perioada timpurie va fi fructificată. Acum se vor răspîndi caracteristicile brațări simple sau plurispiralice cu extremitățile stilizînd capete de șerpi — element de străveche tradiție autohtonă — coliere torsionate, simple sau împletite, lanțuri, fibule cu nodozități, cu mască sau în formă de disc, inele, pandantive, catarama, aplice etc. Cele mai multe dintre aceste podoabe, tipic dacice, au apărut în numeroasele tezaure (aproximativ 90) de argint descoperite pe întregul teritoriu locuit de geto-daci, și care, atît prin conținutul lor, cît și prin aria lor de răspîndire, subliniază unitatea de cultură la geto-daci și structura social-economică a celor două secole dinainte de cucerirea romană, vreme în care se intensifică treptat și influența romană în toate compartimentele vieții materiale și spirituale a dacilor. Aceștia abandonașeră încă de la începutul secolului I î.e.n. tradiționala monedă locală geto-dacă (din secolele III și II î.e.n., imitată după moneda macedoneană) și trecuseră la al doilea tip de monedă, devenită și ea indigenă, dar de data aceasta imitată cu măiestrie după denarul republican roman, care dobîndește o răspîndire generală, în cadrul unității lumii geto-dace. O dată cu vechea monedă locală dispar și tipurile de monedă unional-tribale. Societatea locală făcuse un nou pas pe calea progresului. În ultimii ani, problemele legate de monetăria geto-dacilor și de influența celei celtice asupra acesteia au făcut obiectul unei teze de doctorat prezentată de C. Preda. La aceasta s-au adăugat studii de amănunt și de sinteză ale lui Bucur Mitrea și ale altor numismați, așa încît în prezent s-au lămurit multe aspecte ale monetăriei la geto-daci.

Dacii au dezvoltat, de asemenea, o admirabilă artă a construcțiilor de caracter militar, religios și civil, unele din ele fiind pe punctul de a îmbrăca un adevărat caracter urban. Drept mărturie stau concepția, planul, tehnica și aspectul superior al arhitecturii cetăților de piatră din Munții Orăștiei, de la Piatra Craivei (Alba-Iulia), Bîtca Doamnei (Piatra-Neamț) și din celelalte cetăți. Descoperirile recente au dovedit că dacii au ridicat cetăți de piatră și în Munții Apuseni și în Moldova, fapt care lărgiște baza însăși de rezistență și întindere a statului dac din vremea lui Decebal. Sistemul defensiv unitar din munții Orăștiei s-a impus de la început în ochii cercetătorilor prin concepție și realizare, asemănîndu-se cu acela al celților, dar și întrecîndu-l. Și aceasta se confirmă pe măsură ce se dezvoltă, an de an, cercetările arheologice. În cadrul sistemului defensiv general — legat în special de înălțimi și apărarea căilor de pătrundere a dușmanului — fiecare cetate în parte era astfel concepută încît să poată rezista și singură unui eventual atac. În tehnica construcției se păstrează vechi tradiții prototracice și tracice, datînd din epoca bronzului și din prima epocă a fierului, la care s-a adăugat, desigur, influența elenistică și cea celtică, aceasta din urmă întîlnindu-se, de pildă, și la amenajarea șanțurilor cu intrare zisă „în clește”, sistem pe care celții l-au luat, se pare, de la etrusci. Ceea ce impresionează de la început este comple-

xitatea mijloacelor de apărare : ziduri de incintă, turnuri de veghe, bastioane terase și platforme de luptă, valuri de apărare cu sau fără palisade, șanțuri pentru apărarea și izolarea cetății de restul terenului etc. Dacii știau să folosească terenul în chipul cel mai corespunzător scopului apărării. Fortificațiile dacilor au jucat un rol deosebit de important în războaiele de apărare împotriva romanilor. Așa se explică reprezentarea acestor fortificații în mai multe scene de pe Columna Traiană. Nu este vorba numai de complexe impunătoare de piatră, ci și de cetățile mai modeste, cele de pământ, care, în poziții geografice diferite și în împrejurări istorice felurite, au jucat și ele un rol complex — ca și cele de piatră — acela de centre militare, economice meșteșugărești, politice, religioase, de desfacere a mărfurilor etc. Acestea erau fortificații cu șanțuri și valuri de pământ de apărare.

În arhitectura civilă întâlnim, de asemenea, o întreagă diversitate de tipuri de locuințe, de la turnul-locuință din cetățile de pe vîrfuri de munte (ca la Costești, Piatra Roșie, Tilișca), folosită de aristocrație și mai ales de vîrfurile acesteia — pînă la colibe modeste. Demn de remarcat este și sistemul de canalizare, de adunare și de folosire rațională a apei în ținutul cetăților de piatră. Descoperirile din ultimii 20 de ani — ca cele de la Grădiștea Muncelului, Blidaru, Căpîlna etc. — au dovedit că dacii din vremea lui Decebal erau stăpîni atît pe tehnica superioară adecvată, cît și pe concepția folosită atunci în lumea mediteraneană sclavagistă. Uneori se recurgea la lucrări de mari proporții. Cu adevărat impunătoare era și arhitectura religioasă a dacilor. Sanctuarele rotunde și patruleter de la Grădiștea Muncelului dau din plin măsura acestei măreții și a rolului pe care religia o deținea în lume geto-dacilor, ca de altfel la toate popoarele antichității.

Dacii au creat o arhitectură originală și impunătoare și care corespunde rolului istoric al geto-dacilor în aceste părți ale Europei. Nu este nevoie să căutăm cu tot dinadinsul atîtea influențe străine în arta și meșteșugul construcțiilor la daci, fiindcă, dacă la început aceștia au fost înfrunți de civilizația grecească — nu numai în domeniul arhitecturii, ci și în celelalte aspecte ale culturii lor —, în vremea lui Decebal, în parte și în secolul I î.e.n., atari împrumuturi deveniseră bunuri proprii, ele integrîndu-se în creațiile originale caracteristice ale culturii dacilor, pe fondul autohton al acesteia. Însăși problema zidului dacic („*murus dacicus*“) va trebui revăzută, în lumina cunoașterii în prezent mai bine a arhitecturii militare celtice.

Cunoașterea mai de aproape a istoriei și culturii geto-dacilor ne ajută să scoatem mai bine în relief rolul istoric pe care ei l-au jucat în raport cu celții, în aceste regiuni ale Europei.

Noile descoperiri arheologice și studii privind prezența celților pe teritoriul țării noastre au făcut să se revină asupra problemei celților și a raporturilor lor cu dacii. Se susținuse că celții au atins teritoriile locuite de daci abia în jurul datei de 300 î.e.n., dar unele descoperiri — ca cele de la Fîntînele (jud. Bistrița-Năsăud) și Aradul Nou — arată că celții își fac apariția în zona de vest a țării noastre cel mai tîrziu către sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n. Ei nu au reușit, desigur, să pătrundă pe întregul teritoriu de azi al României. Totuși, celții au contribuit la dezvoltarea social-economică a lo-

calnicilor. Ei au răspândit cunoștințe tehnologice noi privind metalurgia fierului și, poate, exploatarea sării. Celții au impulsionat generalizarea roții olarului în ținuturile intracarpatiche și a metalurgiei fierului. O oarecare influență celtică se resimte și în arhitectura militară și religioasă a dacilor. Fire de contact se întrevăd și în monetăria celtică și dacică. Celții au transmis dacilor unele forme ale culturii materiale (fibule, unelte, printre care foarfecele, podobe etc.), îmbogățind astfel conținutul însuși al culturii dacilor, dar aceștia au creat de fiecare dată din prototipul celtic — ca și din cel elenistic — o formă proprie lor, originală.

În urma raporturilor cu celții și chiar în vremea prezenței lor la granițele lumii geto-dace și cu infiltrații în interiorul acesteia nu a putut fi vorba de o *celtizare*, de care vorbeau unii autori, ci din contră, tocmai acum, către sfârșitul secolului al III-lea î.e.n., asistăm la ridicarea dacilor în timpul lui Oroles și Rubobostes — doi regi daci. Studiile cu totul recente ale lui Vlad Zirra au arătat că a existat un grup celtic puternic în Crișana și un altul în podișul și câmpia Transilvaniei. A existat o simbioză daco-celtică, dar pe la jumătatea secolului al II-lea î.e.n., urmele celtice dispar sau devin foarte rare.

Începutul ridicării cetăților de piatră dacice din Transilvania trebuie să fie interpretat în contextul istoric al ridicării dacilor și al noii mișcări a celților din Boemia și Moravia spre răsărit, sub presiunea germanică, mai ales în secolul al II-lea î.e.n., când își au începutul și fortificațiile dacice amintite. De asemenea și celții își ridică întăriturile lor, nu numai în ținuturile amenințate de germani, dar și în acelea unde se găseau în contact cu dacii, în Carpații Occidentali, ținut în care celtismul răsăritean — ca și cel din ținuturile scordiscilor — era impregnat de puternice elemente dacice, încă înainte de Burebista.

Raporturile dintre daci și celți pun în relief importanța deosebită pe care a avut-o fondul unitar local pe ansamblul teritoriului locuit de primii, iar originalitatea culturii Latène geto-dace dă măsura rolului istoric pe care l-au avut localnicii. În locul celtizării Daciei, de care au vorbit diferiți autori, s-a petrecut o absorbire totală a celților de către geto-daci, mai puternici ca număr și cultură decât celții din zona celtismului răsăritean. Către sfârșitul secolului I î.e.n. are loc și dispariția culturii oppidane celtice din Europa est-centrală și centrală, din cauza presiunii germanice, a dacilor și în parte a romanilor. Acțiunea militară a lui Burebista a pus capăt și centrelor celtice din jurul lumii geto-dace, care fuseseră adevărate focare de iradiere a influenței celtice și de alimentare etnică a enclavelor celtice din interior. Se susține în ultima vreme că și unele morminte, care erau considerate ca aparținând celților, să fie ale localnicilor.

Pe la sfârșitul secolului al III-lea î.e.n. pătrund în Moldova de nord și centrală bastarnii, neamuri germanice, care aduceau cu ele o cultură Latène, cu multe elemente celtice în conținutul ei. Descoperirile arheologice documentează prezența bastarnilor pe teritoriile de est ale țării noastre și apoi asimilarea lor de către localnici, iar izvoarele scrise (Trogius Pompeius) vorbesc prima dată de un rege dac, Oroles, în luptă cu bastarnii care încercaseră pro-

tabil să pătrundă și în Transilvania, cum ar indica unele descoperiri bastar nice de la Morești, pe Mureș. Pericolul din partea bastarnilor — dinspre est — adăugându-se la cel celtic, dinspre vest, a constituit un alt factor extern, care a contribuit la ridicarea cetăților de piatră de către daci.

În cele peste cinci secole de continuă dezvoltare a culturii geto-dace aceasta poartă pretutindeni, în spațiul locuit de localnici și în fiecare etapă a evoluției sale, pecetea unei originalități puternice și a unei largi posibilități de primire și asimilare a unor diverse influențe care au fost altoite totdeauna pe tulpina multimilenară a fondului local, creîndu-se totdeauna, în toate domeniile, forme superioare și originale ale unei înalte civilizații.

Una dintre manifestările de cultură materială foarte sensibilă și de bază în documentarea noastră este ceramica. Olăritul a devenit un meșteșug propriu-zis la geto-daci o dată cu trecerea la cea de-a doua epocă a fierului mai întâi în zona traco-getică și apoi și pe restul teritoriului. Roata olarului s-a răspândit prin filiera grecească și celtică. Au fost imitate forme de vase elenistice și celtice, dar au fost lucrate la roată și forme locale. Ceramică tradițională lucrată cu mâna a continuat să rămână în uz. S-a dezvoltat, de asemenea, metalurgia fierului, adesea legată de cetățile întărite. Marea mulțime a uneltelor arată generalizarea fierului. A luat naștere o adevărată metalurgie a fierului și exploatarea a minereurilor de fier. Observațiile făcute în legătură cu descoperirea unor cuptoare-furnale (ca cele de la Cireșu, jud. Mehedinți) arată că dacii erau stăpîni pe cunoștințe tehnologice superioare. S-au diferențiat și unele meșteșuguri. Se cunosc unelte de dulgheri, lemnari, dogari etc. A fost descoperite și unelte speciale folosite la exploatarea sării, ca cele găsite de noi la Ocnița (Ocnele Mari), jud. Vâlcea. Meșteșugul monetăriei — care era și o artă în același timp — a corespuns necesităților economice ale unei societăți avansate, în sînul căreia se și petrecuse a doua diviziune socială a muncii și apăruse marfa și schimbul pe bază de monedă. Numeroasele monede geto-dace — bătute sau turnate — fac chiar dovada, împreună cu monedele grecești și romane, a unei intense activități de schimb.

În privința culturii spirituale a geto-dacilor, izvoarele scrise sînt lacunare, dar documentarea arheologică, sporită an de an, vine să le completeze. Și în domeniul culturii spirituale, geto-dacii se aflau la un nivel atins și de alte popoare ale antichității. Primele izvoare scrise arată credința în nemurirea sufletului la geto-daci (Herodot). Pe baza unor știri ale autorilor antici precum și pe baza descoperirilor arheologice, este de presupus că la ei religia ca la toate popoarele antichității de altfel, juca un rol important social și politic. În organizarea tagmei preoților se întrevăd unele influențe ale druidismului celtic, dacă nu poate fi cumva vorba de rămășițe ale organizărilor ce-și are originea comună la toate popoarele indo-europene. În întărirea puterii sale, Burebista însuși s-a sprijinit pe marele preot Deceneu, care era vice-rege. Măsura ca dacii să distrugă viile ne amintește interdicția culturii vitei de vie la celți, această măsură fiind luată — după părerea unor istorici francezi (C. Jullian) — de către druzi, pentru a evita abuzul de băutură. Paralelismul cu lumea dacică din vremea lui Burebista este evidentă. Numele roasele și impunătoarele sanctuare de la Grădiștea Muncelului și din celelalte

cețai dacice (mai recente cele din cetatea de la Bîtca Doamnei, lângă Piatra Neamț) arată, fără îndoială, locul deosebit de important pe care-l deținea religia în viața socială, politică și spirituală a dacilor. Deceneu însuși va fi fost, probabil, unul dintre organizatorii dispariției lui Burebista, după cum a fost unul dintre cei patru primi succesori al unei părți din fosta formațiune politică-militară a lui Burebista, după asasinarea acestuia. Mai târziu, Comosicus va apare ca rege, mare preot și judecător — aceeași persoană îmbinînd cele două puteri, pe cea religioasă și pe cea politică. Unii oameni de știință consideră formațiunea în fruntea căreia se găsea Burebista drept un regim teocratic, în care s-au realizat unele reforme datorită sprijinului castei preoțești, în frunte cu marele preot Deceneu, considerat ca descendent, pe pămînt, al lui Zamolxis. Preoții aparțineau aristocrației, din care se ridicau și basileii. În sînul masei populației geto-dace, puterea disciplinară aparținea preoților, ca și la germani, după cum ne informează Tacit. De aceea Burebista a recurs la reprezentanții religiei, pentru a fi sprijinit în acțiunea sa de supunere la legi a masei celei mari a poporului de rînd. Tagma preoților, în frunte cu marele preot, reprezenta o religie aristocratică și oficială, care, după unii istorici (P. P. Panaitescu), a dispărut o dată cu cucerirea romană, pe cînd credințele populare au dăinuit.

O studiere a religiei geto-dacilor nu a fost întreprinsă pînă acum, dar ținînd seama de rolul important al preoților — rol pe care-l putem asemăna cu acela al druizilor — geto-dacii nu pot fi deosebiți în această privință de celelalte popoare indo-europene. Poate că un studiu mai adîncit al acestei instituții ne va scoate în evidență și caracterul real al organizării politice la geto-daci, pe care considerăm că nu o putem plasa pe aceeași linie cu aceea a lumii clasice greco-romane. Ajunși la un înalt nivel al civilizației lor, geto-dacii, ca și celții, și în unele privințe mai mult decît aceștia, și-au păstrat vechi instituții consacrate de tradiții ancestrale, ceea ce era, desigur, o slăbiciune față de forța politică a statului antic, dar în același timp constituia tăria lor proprie în fața culturii clasice.

Conservatismul vechilor credințe populare se manifestă și în cultul vetrei, a focului din vatră, pe care-l întîlnim la daci. În săpăturile arheologice au apărut vetre anume amenajate și ornamentate. Alteori au fost descoperite capete de berbec din lut ars, berbecul fiind simbolul sacrificiului adus divinităților familiei și sufletului strămoșilor. Un foarte interesant obiect de cult legat de vatră s-a descoperit în 1967 într-un depozit împreună cu alte 40 de obiecte de metal în complexul dacic de așezări civile și cetăți de la Ocnița (Ocnele Mari). Este vorba de un „cățel de vatră“, lucrat din fier cu lungimea de peste 1 m și avînd o extremitate stilizînd capul de taur. Asemenea piese rare sînt de origine etruscă și ele au fost ulterior preluate de celți și răs-pîndite de aceștia în toate regiunile unde au ajuns în cursul expansiunii lor. Mai târziu ele s-au răspîndit și prin filiera romană, cum este — pe cît se pare — cel de la Ocnița.

Cert este că în vremea lui Burebista și Decebal, religia se găsea într-un stadiu mai avansat al evoluției ei și autoritatea politică și militară se sprijinea pe ea, fiindcă religia oferea un ansamblu de reguli ce-și impuneau forța lor

coercitivă, cu toate modificările intervenite în urma multiplelor influențe c s-au exercitat în lunga dezvoltare istorică a îndepărtaților noștri strămoși Păstrînd în acest chip vechi forme de organizare, dacii le-au menținut și în vremea stăpînirii romane.

Un element esențial în viața dacilor dinainte de cucerirea romană est folosirea scrierii cu litere grecești, mai apoi cu litere latine. Inscricția de p vasul din mormîntul unui reprezentant de seamă al aristocrației traco-getic de la Agighiol din Dobrogea de nord este scrisă cu litere grecești și pare fi în limba traco-geată, ca și inscripțiile similare de la Vrața (Bulgaria). D fapt, tot în limba localnicilor, a dacilor, este și conținutul ștampei de p vasul de cult cu litere latine de la Sarmizegetusa: *Decebalus per Scorilo* — Decebal fiul lui Scorilo. La Grădiștea Muncelului au fost descoperite în preajma sanctuarului blocuri de piatră cu litere grecești. Trecerea de la uti lizarea alfabetului grecesc la cel latin reprezintă două etape istorice deosebite în cea dintii factorul getic jucînd rolul esențial, pe cînd în etapa latină acest rol revenea factorului dacic. Scrisul era cunoscut nu numai de reprezentanți religiei, dar și de către unii conducători ai geto-dacilor, ca și la celți care ai folosit deopotrivă alfabetul grecesc și cel latin, uneori și pe cel etrusc.

În etapa de evoluție a dacilor marcată de marile personalități istoric ale lui Burebista și Decebal a existat, desigur, un aparat de dregători și poat o cancelarie oficială, în care rolul important îl aveau preoții, cum erau druzizi la celți. Azi știm că dacii foloseau alfabetul latin încă din sec. I î.e.n. (desco peririle noastre de la Ocnița, 1972).

În secolul al II-lea î.e.n. și mai ales în secolul următor, civilizația geto dacă, bazată în principal pe economia agricolă și pastorală, dobîndește din c în ce mai mult un caracter cvasiorășenesc, oppidan, caracter care se accentueazi o dată cu amplificarea cetăților de piatră din secolul I e.n. și intensificare influenței romane. Un asemenea nivel ridicat al economiei, o dată cu dezvoltarea meșteșugurilor și separarea lor de agricultură, cu intensificarea relațiilor comerciale și apariția unor negustori autohtoni, în comunitățile geto-dace, sau romani, nu a întîrziat să provoace modificări în structura și organizarea poli tică a dacilor din acea vreme. Se accentuează procesul de diferențiere socială între nobili (*tarabostes* — *pileati*) și poporul de rînd (*comati*).

În ultimele două secole înainte de cucerire, raporturile cu Roma ai dominat viața politică a dacilor, fără, însă, ca legăturile cu cetățile grecești de la Pont să fi fost întrerupte, ca și acelea cu popoarele vecine, cum erau bastarnii din Moldova, celții și mai ales cu germanii. În urma desființării centrelor puterii celtice, neamurile germanice și dacii reprezentau principala forță de care se temeau romanii atît la Rin, cît și la Dunăre. În special unirea dintre daci și germani constituia principala primejdie de care se fereai imperiul, atît în timpul lui Domițian cît și în vremea cuceririi Daciei de către împăratul Traian. Un asemenea pericol apăruse încă din timpul „celu mai mare și celui dintii rege din Tracia“ — Burebista — care stabilise unele legături cu adversarul lui Caesar, Ariovist.

Întărirea puterii dacilor sub urmașii lui Burebista și în special în timpu lui Decebal, dîrzenia în lupta supremă pentru libertate a dacilor și calitățile deosebite ale ultimului rege al lor sînt tot atîtea mărturii ale rolului deosebi

pe care ei l-au jucat, ca ramura cea mai nordică a tracilor, în dezvoltarea istorică a acestui popor al antichității, care deși intrat în lumea romană, își va pune pecetea sa proprie asupra dezvoltării ulterioare a acestei părți a Europei. Aci, ca o consecință istorică a crescîndei influențe romane începînd din vremea lui Augustus și apoi a cuceririi Daciei, va lua naștere, în urma procesului adînc de romanizare, o nouă civilizație: cea daco-romană, unitară și cu o vitalitate extraordinară, avînd rădăcini puternic ancorate în vechea unitate etno-culturală geto-dacă, reflectată și în răspîndirea și numărul excepțional de mare (cca. 20.000 exemplare) de denari romani, ceea ce oglindește și o unitate a activității economice, dacii intrînd — încă din primul sfert al secolului I î.e.n. — „din punct de vedere economic în noul circuit mondial: cel roman“ (B. Mitrea). Descoperirile arheologice din ultimii 10—15 ani au îmbogățit considerabil cunoștințele noastre privind civilizația daco-romanilor, rolul dacilor liberi și procesul romanizării nu numai în interiorul fostei Dacii romane, dar și în afara acesteia. Altă serie de descoperiri și studii recente se referă la problema continuității civilizației daco-romane, a elementului romanic și a formării poporului român. În prezent, pe baza descoperirilor arheologice și a rezultatelor altor științe, putem să formulăm cu mai multă certitudine părerea că în secolul al VII-lea — cînd pătrund slavii — populația băștinașă, numeroasă, se afla în posesia unei civilizații care avea toate elementele fundamentale, printre care și limba romanică, cît și creștinismul sub formă latină, răspîndit la daco-romani încă din secolul al IV-lea e.n. și care i-a deosebit pe aceștia față de popoarele în migrație. De aceea, se poate presupune că în secolul al VII-lea se și formaseră proto-românii în regiunea carpato-dunăreană. Planurile de săpături arheologice dau o mare atenție tocmai problemei daco-romanilor și a formării poporului român.

VOIEVODATUL TRANSILVANIEI

ȘTEFAN PASCU

În acel îndepărtat „An Omie“, adică acum un mileniu circa, de când începe firul relatării istorice a voievodatului Transilvaniei, transformări relativ însemnate cunoaște societatea europeană și deopotrivă cea românească. Progresele tehnicilor agricole oferă țăranimii posibilitatea transformării în ogoare a noi teritorii prin defrișare și destelenire. Urmarea a fost creșterea productivității și a producției, sporirea populației, intensificarea relațiilor dintre oameni, mai buna organizare social-politică a societății.

Izvoarele înregistrează, și în această parte a Europei, prefaceri însemnate în modul de viață a oamenilor, în obștile sătești, fermentarea din sînul cărora constituie cauza stratificării societății (o stratificare cu caracter medieval incipient) : masa de rînd a populației își continuă viața patriarhală din bătrîni, dar o pătură subțire se desprinde, încetul cu încetul, alcătuiind o „aristocrație“.

Simultan, într-un strîns paralelism și sub efectul unei interacțiuni continue și reciproce, obștile, de pe valea unui rîu sau dintr-o depresiune naturală, pentru a-și satisface mai lesnicios nevoile materiale și a-și apăra mai eficient existența în fața primejdiilor exterioare, se grupează în formațiuni politice, în uniuni de obști, numite cnezate și voievodate (jupanate). Asemenea formațiuni, conduse de cnezi, voievozi, juzi, jupani, ajutați de „aristocrația“ desprinsă din obști, sînt atestate de izvoarele vremii începînd cu a doua jumătate a secolului al IX-lea, pe întreg cuprinsul țării, mai bine conturate se pare (cel puțin astfel rezultă din izvoare) în părțile marginase : Transilvania, Dunărea de Jos (Dobrogea). O civilizație rurală, asemenea civilizației celorlalte popoare din jur, caracterizează societatea românească din acea vreme.

În aceste împrejurări și în acest context european central și sud-estic se conturează formațiunile politice din Transilvania în a doua jumătate a veacului al IX-lea și chiar o „țară“ a Transilvaniei, numele căreia a avut de la început o îndoită semnificație : geografică și politică deopotrivă, adică o entitate politică, statală, a țării de dincolo de codri, de păduri (trans-silva).

Izvoarele scrise ale vremii, între care un loc de frunte îl ocupă Gestele Ungurilor (*Gesta Hungarorum*) ale lui Anonymus și cele arheologice, permit reconstituirea situației voievodatelor de la sfîrșitul secolului al IX-lea și în-

ceputul celui următor, a „țărilor“ existente : voievodatul bihorean de sub conducerea voievodului (ducelui) Menumorut, voievodatul bănățean de sub conducerea voievodului (ducelui) Glad, voievodatul din Podișul Transilvaniei de sub conducerea voievodului (ducelui) Gelu.

În aceste voievodate (țări), populația cunoștea și practica toate îndeletnicirile de bază (agricole-pastorale, miniere, meșteșugărești), cunoștea stratificarea socială în sinul obștilor sătești (masa de rînd și pătura suprapusă, cu deosebiri evidente în ce privește nivelul de viață), ajunsese la o relativ bună organizare politico-militară (oaste, cetăți-castre, apărarea voievodatelor și a organizației obștești față de tendințele expansioniste ale triburilor maghiare). În voievodatele respective, populația de bază era formată din români și slavi (aceștia din urmă în plin proces de asimilare de cei dintîi), alături de care mai trăiau rămășițe ale unor popoare călărețe (cazari sau cabari), secui, bulgari și de curînd așezații pecenegi. Formațiunile prestatale din Transilvania întrețineau relații politice și culturale cu statul bulgar, cu Moravia, Imperiul bizantin, Imperiul franc și, poate, cu formațiunile prestatale de la Dunărea de Jos, din Dobrogea, amintite în același timp.

Apărîndu-și autonomia, aceste formațiuni și-au putut dezvolta modul de viață sub toate aspectele, fiind caracterizate de izvoarele vremii „țări foarte întinse și foarte bogate“. Agricultura se extinde ca urmare a defrișării și desțelenirii altor terenuri ; grîul face concurență meiului, iar vița de vie și plantele textile (inul și cînepa) sînt tot mai prețuite ; unele piese din fier ale plugului (brăzdarul și cuțitul), descoperite în așezările cercetate, demonstrează perfecționarea principalelor unelte agricole, după cum aceste piese, precum și săbiile, împreună cu cuptoarele de redus minereul, dovedesc dezvoltarea meșteșugului fierăriei, iar ceramica scoasă la lumină a meșteșugului olăritului, poddoabele a meșteșugului „orfevrăriei“, cetățile și locuințele a meșteșugului lemnăritului și zidăriei etc. Obiectele din metal și cuptoarele de redus minereul constituie, în același timp, dovada stadiului de dezvoltare a mineritului — feros și neferos — la care se cuvine adăugată neapărat exploatarea sării. Cu atît mai mult cu cît subsolul Transilvaniei a fost și atunci, după cum a fost și mai tîrziu, binecuvîntat în asemenea bogății.

Fără să fim îndreptățiți a socoti cristalizate relațiile sociale de caracter feudal în secolele X—XI, începuturile acestora sînt o realitate : nobili (*nobiles*), care stăpîneau moșii de moștenire (*allodia*), care aveau curți (*curia*), oameni slujindu-le lor (*pastores*) și slugi de casă sau roabe (*ancillae*) sînt atestați în Banat de izvoarele scrise (*Vita Sancti Gerhardi*). Asemenea stratificare de caracter feudal incipient va fi existat, probabil, și în alte părți ale Transilvaniei, chiar dacă era, poate, într-un stadiu mai puțin evoluat. Izvoarele arheologice îndreptătesc asemenea ipoteză, pe baza obiectelor descoperite, deosebite ca valoare și tehnică, a locuințelor scoase la lumină, deosebite și acestea ca mărime și tehnică de construcție. Gradul de dezvoltare a civilizației societății transilvane mai rezultă și din existența unor așezări mai dezvoltate, cu caracter urban începător : „Urbs Morisena“, „Orașul de pe Mureș“, Mureșana era centrul voievodului bănățean ; caracter asemănător putea avea Biharea, unde s-au descoperit circa 900 de morminte, Dăbîca, unde un nou

val din pământ și palisadă întărește cetatea și unde s-au descoperit pînă acum vreo 300 de morminte — și într-un caz și în altul este vorba de așezări cu o populație numeroasă —, iar Alba Iulia era socotită oraș mare (*magna civitas*).

Voievodatele respective erau adevărate stătuțe, „foarte întinse“ ca suprafață (*latissimae*) și „foarte bogate“ din punct de vedere material (*opulentissimae*). Situația social-economică și politică a formațiunilor respective explică și caracterizarea voievodatului transilvan, ca *regnum*, în unele izvoare scrise. Bogățiile acumulate în cetățile de reședință ale voievozilor, relațiile politice și culturale cu Imperiul bizantin și Imperiul franc (carolingian) confirmă relațiile izvoarelor scrise și descoperirile arheologice.

Din punct de vedere politic, o dominație a pecenegilor s-a exercitat asupra acestor teritorii. Împotrivirea formațiunilor politice transilvane, a puternicelor obști sătești pe care se bazau aceste formațiuni, precum și celelalte numeroase țări existente mai ales la marginile Transilvaniei: Țara Bîrsei, Țara Făgărașului, Țara Hațegului, Țara Maramureșului etc. etc., dominația pecenegă — toate au constituit piedici însemnate în fața tendințelor de întindere a stăpînirii maghiarilor asupra Transilvaniei la începutul secolului al XI-lea, după înfrîngerea conducătorilor stătuțelor respective: Ahtum din Banat și Gyla — Gyula din Podișul Transilvaniei.

Asemenea tuturor perioadelor de mari prefaceri, pregătitoare a unor noi rînduiri sociale, economice și politice, tot astfel și cea cuprinsă între ultima treime a secolului al XI-lea și mijlocul secolului al XIV-lea din istoria Transilvaniei a fost deosebit de complexă și complicată chiar.

Populația Transilvaniei, și acum ca și mai înainte și ca și mai târziu, în mare majoritate era formată din români. Alături de români mai trăia o populație slavă în plin proces de asimilare, apoi o populație maghiară, rămasă din timpul expedițiilor triburilor la începutul secolului al X-lea și în urma celor de la începutul secolului al XI-lea, o populație secuiască în părțile nord-vestice și o populație pecenegă răspîndită în diferite părți.

Pe măsură ce se consolidează statul feudal maghiar în secolul al XI-lea, priverile feudalilor maghiari se îndreaptă cu tot mai multă insistență spre Transilvania. Începînd din ultima treime a secolului al XI-lea a avut loc cucerirea propriu-zisă a Transilvaniei de maghiari. Pas cu pas, pe măsura înfrîngerii împotrivirii obștilor sătești și a pecenegilor (mai ales în luptele din 1068), are loc această cucerire. Au fost ocupate cetățile (centre militare și politice), regalitatea s-a înstăpînit asupra unor saline și obști pe care le dăruiește colaboratorilor (mai întii bisericii), organizează instituția bisericească, prin înființarea de episcopii: la Oradea, Cenad și Alba-Iulia; începe organizarea politico-administrativă a comitatelor, numește în fruntea Transilvaniei un „principe“ etc.

Încercările de organizare nu constituiau o bază suficient de viabilă pentru acea stăpînire. Se simțea nevoia altor măsuri în acest scop. Sînt așezați în Transilvania secuii și este colonizată populație germană, în același timp, pe la mijlocul secolului al XII-lea.

Cei dintii, secuii, o populație rezultată din contopirea mai multor populații de stepă din familia turc, au înaintat mereu spre Transilvania din Pannonia, unde au trăit o perioadă de vreo două secole împreună cu ungarii. Mai târziu au poposit în părțile Bihorului, de acolo au înaintat până pe Tîrnave și apoi, pînă la marginea Carpaților răsăriteni. Fie că au înaintat în Transilvania netoînd ca elemente de avangardă, înaintarea maghiarilor, fie că a fost o retragere a lor din Pannonia și din Bihor spre Transilvania pentru a scăpa de primejdia feudalizării, secuii ajungînd la marginile Carpaților, între ei și regalitatea ungară s-a statornicit o înțelegere: în schimbul pazei trecătorilor carpatice în fața cumanilor, secuilor li s-a îngăduit păstrarea vechilor organizații sociale, în triburi, neamuri și ramuri și viața în obști pastoral-agricole.

Populația germană, fie că este vorba de grupuri plecate din Flandra sau Luxemburg, fie de grupuri plecate de pe văile râurilor Rin și Mosel ori din Saxonia, și-a părăsit locurile de baștină și a răspuns chemării regalității ungare, de frica primejdiei feudalizării și a accentuării oprîmării feudale. Așezați pe Tîrnave, în locul secuilor plecați mai spre Răsărit, în părțile Sibiului și ale Albei și apoi în părțile Bistriței și în Țara Bîrsei, coloniștii germani, cunoscuți sub numele generic de sași, și-au organizat puternice obști, beneficiind de largi privilegii din partea puterii centrale în schimbul îndatoririi de a păzi Carpații meridionali și a unor obligații militare și bănești față de regalitate.

Aceleași interese îndeamnă regalitatea ungară să colonizeze în Țara Bîrsei, la 1211, Cavalerii teutoni, oferindu-li-se teritorii de colonizare, dreptul de a-și construi cetăți, mai întîi din lemn și apoi din piatră, ei avînd și misiunea de a converti la catolicism populația ortodoxă, folosind, în acest scop, orice mijloc de „convingere“. Depășindu-și „drepturile“, urmărind să întemeieze o stăpînire autonomă, supusă direct jurisdicției papalității, Cavalerii teutoni au fost alungați, după mai puțin de un deceniu și jumătate, din Țara Bîrsei, așezîndu-se în Prusia Orientală.

Prima jumătate a veacului al XII-lea din istoria Transilvaniei este marcată de unele noi înfăptuiri, atît în ce privește organizarea politică și instituțională, cît și în dezvoltarea social-economică și demografică. Instituția autohtonă a voievodatului, de veche tradiție, se întărește, ieșind biruitoare în lupta cu tendințele regalității de a o înlocui cu instituția străină, a principatului. De pe la 1176 fără conținere, titlul conducătorului Transilvaniei este acela de voievod; „țările“ românești, semănate pe întreg cuprinsul Transilvaniei, sînt pomenite în documente, tot mai bine conturate, legăturile dintre aceste „țări“ și realitățile sociale din sudul Carpaților sînt tot mai frecvente și mai multiple; cetățile mai vechi și mai noi, înconjurate de valuri de pămînt și palisadă, cele mai multe, dar unele și cu valuri de piatră, sînt prezente peste tot; unele așezări omenești, din jurul cetăților ori reședințele de episcopii sau cele situate în poziții mai favorabile din punct de vedere economic, se dezvoltă apropiindu-se de așezările urbane; numărul satelor pomenite în documente în prima jumătate a secolului al XIII-lea înregistrează un adevărat salt, ceea ce înseamnă că relațiile juridice de caracter feudal au cuprins într-o măsură importantă obștile satești; populația Transilvaniei este mai

bine cunoscută și peisajul demografic mai ușor de reconstituit prin metod geografiei istorice. De la circa 4 locuitori pe km² și vreo 400.000 de locuitori în total, câți puteau fi în a doua jumătate a secolului al XII-lea, în primă jumătate a secolului următor, densitatea populației ajunge la mai mult de 5 locuitori pe km², iar totalul populației la peste 550.000 de locuitori.

Această dezvoltare pe multiple planuri a fost afectată într-un grad superior de marea invazie tătaro-mongolă din 1241, care a distrus sate și așezări cu caracter urban incipient, bunuri materiale și vieți omenești, a dezorganizat viața economică, cea socială, politică și culturală.

După retragerea invadatorilor a fost nevoie de un mare efort de refacere a tuturor distrugerilor: cetăți, orașe, sate, gospodării, instituții. Alți grupuri, mai mici, de coloniști sînt așezate în Transilvania, mai ales în părțile nord-vestice; organizarea comitatensă se extinde sau este pomenită documentar și în teritoriile în care pînă la invazia din 1241 nu a fost amintită tendințele de autonomie a Transilvaniei sînt reprezentate de nobilimea adunată în jurul „regelui tînăr” și duce al Transilvaniei, principele moștenitor Ștefan, în luptă deschisă cu caracter armat împotriva tatălui său, regele Bela al IV-lea.

În aceste condiții, nobilimii i se ofereau posibilități sporite de aș intensifica ofensiva împotriva obștilor sătești, de a le cotoropi hotarele și, ca urmare, de a răpi libertatea locuitorilor din obști. Ofensiva feudală a stîrnit cum era de așteptat, o reacție a celor amenințați, reacție manifestată sub forma unor mișcări cu caracter antifeudal, pomenite în diferite părți ale Transilvaniei, mai ales în ultima treime a secolului al XIII-lea. În acest context se înscriu două mișcări cu caracter social și politic deopotrivă, lupta pentru autonomie și pentru extinderea dominației voievodatului românesc din sudul Carpaților, sub conducerea voievozilor Litovoi și Bărbat de prin anii 1277—1278 și lupta țărănimii din obștile făgărășene, sub conducerea voievodului Negru Vodă, din același timp, care se încheie cu „descălecarea” Țării Românești în primii ani ai ultimului deceniu al secolului al XIII-lea.

Frământările sociale și politice din Transilvania din ultimele două decenii ale secolului al XIII-lea și din primele două decenii ale celui următor sînt alimentate și încurajate de criza politică din regatul ungar. În acest context, voievodatul Transilvaniei își lărgeste mereu autonomia, își consolidează instituțiile proprii, devenind o țară autonomă, un *regnum Transilvanum*, potrivit terminologiei oficiale. Voievozii Transilvaniei Roland Borșa și Ladislau Kán se comportă ca niște suverani: fac daniile de moșii, mine, saline, cetăți sau își însușesc asemenea bunuri, împart titluri nobiliare, în cetățile de reședință își constituie o mică curte cu dregători proprii, numesc și destituie comiți, emit acte folosind formule suverane, organizează congregația nobiliară, corespundență a dietei ungare etc.

În aceste împrejurări se pot organiza mai bine, alături de comitatele acum nobiliare, sau uneori, chiar în cadrul acestora, unitățile teritorial-politice, românești, săsești și secuiești. Districtele românești sînt pomenite în veacul al XIV-lea pe întreg teritoriul Transilvaniei. Organizarea lor, cnezială și voievodală, pe văile râurilor sau în depresiunile naturale, amenință vechea

organizare obștească în care de fapt își au originile. Cel mai concludent exemplu este al voievodatului maramureșean, împărțit, la rîndul său, în mai multe cnezate, între care cel mai de seamă pare a fi fost cel de pe valea Marei, al Bogdăneștilor. Alte districte existau : în Țara Făgărașului, în apropiere de Sibiu, districtul Amlășului, în Țara Hațegului alte 5 districte, în Banat 8 districte privilegiate și numeroase altele lipsite de privilegii ; mai multe districte existau în țara Zarandului, altele în Bihor, în Sălaj, Satu Mare, în părțile Clujului, în țara Năsăudului etc.

Asemănător districtelor românești, care din punct de vedere judiciar formau scaune de judecată, erau organizate scaunele săsești și cele secuiești. Ipoteza unei influențe a organizației districtuale-scaunale românești asupra organizației scaunale săsești și secuiești obține astfel un temei mai sigur. Explicația se cuvine căutată în vechimea organizației districtuale românești și, deci, a românilor, în teritoriile de colonizare a sașilor și de așezare a secuilor. Scaunele săsești și secuiești, dezvoltate și ele din obștile populațiilor respective, apar mai întîi sub numele de teritorii, apoi, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, sub numele de scaune. Numărul scaunelor săsești a fost la început de 7, plus cel principal (*Hauptstuhl*) al Sibiului, la care s-au mai adăugat două. Scaunele secuiești au fost și ele în număr de 7, între care cel principal (*Anyaszék*) era al Tileagdului, devenit al Odorheului.

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIV-lea, relațiile feudale extinzîndu-se aproape pe întreg teritoriul Transilvaniei, pomenirea documentară a așezărilor umane se generalizează ; proiectate pe hartă, aceste așezări acoperă întreaga țară transilvană ; nici o parte, cu excepția masivelor muntoase, nu este lipsită de așezări. Pe baza unor date îndeajuns de concludente se poate cunoaște, cu aproximație, firește, situația demografică a Transilvaniei : densitatea pe km² și totalitatea populației : circa 9 locuitori pe km² și circa 850—900.000 locuitori pe la mijlocul secolului al XIV-lea.

O dată cu reșezarea țării după marea invazie tătaro-mongolă, viața urbană se înfiripă din nou, încetul cu încetul. Pe la sfîrșitul secolului al XIII-lea reapar așezările mai dezvoltate din punct de vedere economic, bucurîndu-se de anumite privilegii judiciare și fiscale ; mai întîi aceste așezări au un caracter semiurban, de târguri, pentru a deveni, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, orașe propriu-zise ; ceea ce nu înseamnă dispariția cu totul a caracterului agrar al acestor așezări.

Cea dintîi jumătate a secolului al XIV-lea înseamnă, în același timp, mai buna conturare a instituțiilor de stat și de drept. Congregațiile nobiliare se întrunesc cu regularitate, la chemarea voievodului, în numele acestuia, a vicevoievodului ; atribuțiile judiciare ale congregațiilor sînt sporite cu altele fiscale ; la aceste congregații participă reprezentanții întregii populații libere, români, maghiari, secui și sași. Se organizează mai bine oastea, cea mică, a puterii centrale, și cea mare, formată din banderile clasei feudale ; se precizează obligațiile ostășești ale țărănimii și ale orașenimii ; își fac apariția ostași plătiți, mercenarii. Oastea este pedestră — cea țărănească mai ales — și călă-

reață, cu deosebire cea nobiliară. Sistemul de apărare e întregit cu o seamă de cetăți, de margine și dinăuntru, acum proprietate a regelui — cele mai multe.

Interesele clasei dominante sînt servite în aceeași măsură de justiție. Aceasta își avea temeiurile mai întîi în obiceiul pămîntului, legea nescrisă, înlocuită, treptat, cu legea feudală scrisă, decretul regești din secolul al XIV-lea. Justiția era administrată de diferitele foruri sau scaune de judecată. Era mai întîi scaunul de judecată sătesc (*forum pedaneum*) format din judele satului și din „oameni buni și bătrîni“, care hotăra în pricinile mai mici dintre locuitorii satului respectiv. Forul imediat superior era scaunul nobiliar, prezidat de stăpînul feudal, asistat de „vasalii“ săi. Cei nemulțumiți cu judecata scaunului nobiliar puteau face apel la scaunul de judecată comitatens, alcătuit din comitele comitatului ca președinte, asistat de juzii nobiliari. Urma, în ordine ascendentă, scaunul de judecată voievodal, înlocuit tot mai mult de congregațiile nobiliare, prezidate de voievod sau locțiitorul acestuia. Rareori, judecata acestui scaun, cel mai înalt din Transilvania, era contestată în apel la scaunul regal. Pe lîngă aceste scaune de judecată laice, mai existau scaune de judecată ecleziastice, între care în Transilvania o activitate foarte intensă a desfășurat capitlul din Oradea, o parte din judecățile căruia s-au păstrat în cele 389 procese-verbale ale probei fierului roșu dintre anii 1208—1235.

Însemnate transformări sociale, și, în parte, economice, se petrec în societatea Transilvaniei din veacul al X-lea pînă pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Se constituie proprietatea regală, formată din teritoriile cetăților, din păduri, terenuri lipsite de proprietari, din proprietățile răpite obștilor sătești, din bogățiile subsolului. Paralel cu proprietatea regală se formează proprietatea funciară bisericească și nobiliară. Cea bisericească, formată din daniile regale (de pămînt, ocne, mine) și prin cotropirea pămînturilor obștești, ocupă la început locul al doilea după cea regală ca întindere și importanță; mănăstirile și capitlurile episcopale catolice își constituie, de la sfîrșitul secolului al XI-lea și în veacurile următoare, domenii foarte întinse. Căile de formare a proprietății laice sînt aceleași daniile regale și cotropiri de obști, la care se adaugă: moștenirea (*allodium*), tranzacțiile între vii (*inter vivos*), cumpărări, vînzări, daniile de moșii de către unii feudali mai puternici altora, inferiori (raporturile de vasalitate), tranzacțiile în cauză de moarte (*mortis causa*), defrișarea unor terenuri împădurite, lipsite de proprietar etc.

Sistemul daniilor, de moșii și alte bunuri, completat de celelalte mijloace amintite, a avut drept urmare schimbarea raporturilor dintre proprietatea regală și proprietatea feudală (bisericească și laică). Cea regală scade, iar cea feudală crește mereu, putîndu-se constitui domenii bisericești și nobiliare din zeci de sate sau moșii, răspîndite în diferite părți ale Transilvaniei.

Această schimbare a raportului dintre diferitele categorii de proprietăți funciare a modificat și raportul dintre puterea regală, pe de o parte, biserică și clasa feudală laică, pe de altă parte. Puterea regală slăbește treptat, iar a bisericii și a nobilimii sporește mereu, ajungîndu-se, uneori, în momente de criză politică, la subordonarea puterii centrale celei feudale. Pentru refacerea echilibrului, în prima jumătate a secolului al XIII-lea, puterea centrală colaborează mai strîns cu păturile nobiliare mijlocii și mici, încearcă să pună rîn-

luală în sistemul daniilor și privilegiilor nobiliare. Se formează, astfel, „stări“ au „ordine“, care vor duce o adevărată luptă pentru puterea economică și politică în a doua jumătate a veacului al XIII-lea. Noua dinastie, anevină, eșind biruitoare în lupta pentru tron, a urmărit și a reușit în mare măsură să îngenuncheze vechea și atotputernica aristocrație oligarhică ce i se împotrivise și să sprijine ridicarea unei noi aristocrații colaboratoare, formată din nobilimea mică. „Statele“ și „ordinea“ nobiliare sînt dominate și stăpînite cu mai multă fermitate de puterea centrală care-și sporește mereu autoritatea și prestigiul.

Constituirea domeniilor feudale, a clasei feudale, lupta pentru putere și pături componente ale nobilimii au avut consecințe grave pentru categoria socială de bază a societății medievale : țărăimea.

Pe măsură ce crește proprietatea feudală, pe măsura întăririi economice și juridice a stăpînului de moșie, soarta populației țărănești se schimbă și ea în două sensuri : numărul țăranilor liberi din obști scade, iar situația economică și juridică a populației rurale dependente se înrăutățește.

În această perioadă coexistă cele două pături de bază ale populației rurale : țăranii care-și mai păstrează proprietatea și libertatea și țăranii lipsiți de mijloace de producție, ajunși în dependență feudală. Masa țăranimii se poate împărți, în general, în această perioadă, în trei pături principale : țăranii liberi, țăranii ajunși în dependență feudală și robii.

Pe lîngă aceste pături principale, mai există numeroase pături intermediare, cu o situație social-juridică în continuă schimbare : iobagii liberi, naturali sau ai sfîntului rege (*iobagiones liberi, iobagiones naturali, iobagiones sancti Regis*), iobagii cetăților (*iobagiones castrorum, iobagiones castri*), oamenii cetăților (*castrenses, civiles*) și oamenii de la curțile feudale (*conditioarii, udvornici*). Iobagii liberi, naturali sau ai Sfîntului rege erau oameni liberi din naștere, supuși numai regelui; ei pretindeau că-și dătoresc situația regelui Ștefan cel Sfînt, care i-ar fi dăruit cu privilegiu ; ei stăpîneau pămînt primit de la acesta, în schimbul unor îndatoriri militare. Iobagii liberi, naturali se socoteau mici nobili, de aceea își apărau cu dîrzenie situația social-juridică amenințată. Totuși, cei mai mulți dintre ei vor deceda în rîndul iobagilor de cetate sau a oamenilor cetății, puțini reușind să intre în rîndurile nobilimii mici și mijlocii.

Iobagii cetății locuiau în cetăți, îndeplineau slujbe militare, ocupînd o poziție intermediară între iobagii liberi mai întîi și apoi între mica nobilime și țărăimea propriu-zisă; unii ajung în rîndurile micii nobilimi, dar cei mai mulți deced în rîndul oamenilor de cetate și apoi a țăranimii propriu-zise, cu toată strădania lor de a-și apăra situația social-juridică de iobași-ostași.

Oamenii cetății erau locuitorii de pe domeniile cetăților, cu obligația de întreținere și apăra cetatea respectivă, iar în timp de război de a participa, ca ostași, la lupte. Ei cultivau în comun pămîntul cetății, avînd o situație social-juridică superioară țăranimii de pe domeniile feudale (regale, nobiliare și voievodale).

Țărăimea liberă (*homines liberi, libere condiciones homines*) era formată atît din elementele colonizate în secolele XII—XIII : „latini, franci,

ruteni, boemi și mai ales germani“, care au întemeiat sate libere, cât mai a din băștinași, membri ai obștilor sătești care, pînă la mijlocul secolu al XIII-lea, erau foarte numeroase și puternice, mai ales în regiunile măr nașe ale Transilvaniei : Maramureș, Bihor, Arad, Zarand, Banat, Hațeg, I găraș, Secuime.

În sînul obștii se petrece, însă, un întreit proces : pe de o parte, desprindere a unor elemente înstărite, pe de alta, de sărăcire a altora și în treilea rînd de acaparare a pămîntului obștii de lacomii feudali.

Rezultatul acestui întreit proces este formarea unei pături intermedi de cnezi români care va cunoaște o evoluție similară cu a celorlalte pături intermediare : o mică parte vor urca scara ierarhiei sociale, pătrunzînd în sîr nobilimii mici, cei mai mulți decăzînd în rîndurile țărănimii.

În primele veacuri, marea majoritate a țărănimii își mai păstra lib tatea împreună cu pămîntul obștesc ; feudalismul nu se generalizează în Tra silvania decît în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după marea inva zătaro-mongolă, cînd ofensiva feudală cunoaște o adevărată recrudescen sprijinită de regalitate sau peste voia regalității într-o continuă criză de au ritate. În același timp, un mare număr de nobili din Cîmpia Pannoniei, c au suferit mari pierderi în timpul invaziei, s-au strămutat în Transilvan mai ferită, datorită reliefului său înalt și marilor întinderi de pămînt aco rite de păduri.

Țărănimea dependentă era alcătuită din iobagii propriu-ziși, din jela slugi și robi. Țăranii iobagi (*iobagiones, coloni*) trăiau pe loturile, pe sesi lăsate lor sau dăruite de stăpînul feudal din moșia pe care locuiau și pe care întemeiau o gospodărie. În schimbul acestei sesii, țăranii iobagi aveau o m țime de obligații, în muncă, în natură și în bani față de stăpînul feud Gospodăria țărănească era alcătuită din casa, acareturile și grădina din va satului și din locul de arătură și de fînețe din hotarul satului. Asupra acest țărănimea avea drept de posesiune ereditară ; drept de proprietate avea țā nimea iobagă asupra bunurilor mișcătoare din gospodărie : animale și une de muncă. Țărănimea iobagă se bucura în această perioadă de dreptul de beră strămutare de pe o moșie pe alta, de aceea în izvoarele vremii se întîlnc termenii de iobagi liberi (*iobagiones liberi*). Raportul numeric între țā ranii liberi și cei dependenți s-a schimbat mereu pe măsura dezvoltării feudal mului : scade numărul țāranilor liberi și sporește al țāranilor iobagi, care pî în a doua jumătate a secolului al XIII-lea erau în minoritate din punct vedere cantitativ, după cum nu ocupau nici în producția de bunuri materia locul principal ; acesta era deținut în primele veacuri de țāranimea liber

Din prima jumătate a secolului al XIII-lea izvoarele pomenesc existen unei noi pături țāranesti aservite, lipsită, în general, de sesie și de gospodā proprie, care poartă numele de jeleri (*inquilini*). Uneori jelerii nu aveau n avere mișcătoare, animale de muncă și unelte agricole. Aceștia locuiau moșia unui feudal sau, mai rar, trăiau în gospodăria unui țāran mai înstărit, într-un caz și în altul pe baza unei înțelegeri, putînd părăsi moșia respecti la împlinirea termenului de înțelegere.

O altă categorie de țărani în dependență feudală destul de numeroasă în perioada feudalismului timpuriu era aceea a slugilor (*conditionarii, udvornici*). Aceștia trăiau mai ales la curțile feudale, îndeplinind felurite munci servile, de aceea la început nu aveau gospodărie proprie, ci erau întreținuți de stăpînul feudal. Pe măsura dezvoltării feudalismului, acestor slugi stăpînul de moșie le împarte un lot de pământ pe care își întemeiază gospodăria, confundându-se, încetul cu încetul în rîndurile iobagilor.

Cea mai umilă categorie socială în feudalism a fost aceea a robilor (*servi, ancillae, mancipia*). Robul era socotit obiect, era lipsit de orice drepturi civile. Putea fi vîndut, dăruit, testat sau transmis cu orice alt titlu. El este proprietatea stăpînului, trăiește în subsistența acestuia, nu posedă mijloace de producție, muncește cu inventarul stăpînului și pentru acesta. Dar în a doua jumătate și mai ales pe la sfîrșitul secolului XIII, robia în Transilvania e pe cale de dispariție, în prima jumătate a secolului al XIV-lea amintirea robilor fiind cu totul sporadică. Robii se transformă în iobagi, fie direct, prin dăruirea unei sesii iobăgești din partea stăpînului feudal, fie indirect, prin intermediul acelei categorii a robilor dăruți prin testament (*dușinici exequiales*) sau a robilor eliberați (*libertini*).

Țărănimea din Transilvania, fie liberă, fie dependentă, avea anumite obligații față de vistieria regelui, față de fisc: în produse, în bani și în muncă. Dădea a zecea sau a douăzecea parte din produsele agricole, a zecea sau a douăzecea din vin, a zecea din animale: oi, porci sau vite mari. Plătea vistieriei regale birul (*liberi denari, tributum, census, lucrum camerae*). Obligația în muncă a țăranilor față de stat consta în zile de muncă gratuită la cetăți, la întărituri, pe moșiile sau în atelierele regelui. Țărănimea, în sfîrșit, mai era obligată la găzduirea (*descensus*) regelui și a oamenilor săi, cu întreg cortegiul lor de slujitori și animale.

Țărănimea catolică la început, în totalitatea ei mai tîrziu, avea obligația de a da dijme bisericii catolice a zecea parte din produsele agricole și din animale; dijma din produse se transformă tot mai mult în bani, începînd cu secolul al XIV-lea.

Pe lîngă obligațiile țăranimii față de vistieria regească și de biserică, țăranimea iobagă mai avea obligații în plus față de stăpînul feudal. La început robii și slugile aveau mai ales obligații în muncă (să slujească stăpînului cu cai, să cosească și să adune fînul sau să facă cărașii). Numărul acestor categorii lipsite de gospodărie proprie și de alte mijloace de producție fiind mare, obligațiile în muncă ale acestora erau destul de importante. În același timp, țăranimea iobagă propriu-zisă avea mai ales obligații în produse — dijma din produsele agricole, din vin, din animale mari și mici, din miere — apoi dărrurile de trei ori pe an, tot din produse. Renta în bani, darea în bani a țăranului dependent față de stăpînul de moșie, apare și ea în secolul al XIII-lea și crește mereu pe măsură ce se dezvoltă relațiile feudale. La toate acestea se mai adăugau abuzurile și silniciile stăpînurilor feudale, ale slugilor acestora, ale celor regești și bisericesti.

Pentru a scăpa de aceste greutăți și nedreptăți, țăranimea la început avea posibilitatea să se strămute în alt loc, unde găsea condiții mai ușoare de

traie. Acest drept a fost însă tot mai mult îngrădit de atotputernicia feudală. Nu-i mai rămânea țărănimii altă cale de a-și ușura viața decât lupta cu mijloacele ce-i stăteau la îndemână : fuga pe alte moșii, la ocne și mine, bejenii la sud și est de Carpați mai ales, fuga în codri unde se organizează puternice cete de haiduci, refuzul împlinirii prestațiilor stăpînului, răzbunarea asupra opresorului, răzvrătirea colectivă, preludiul răscoalelor, care sînt prezente și ele pe la mijlocul secolului al XIV-lea. Țărănimea transilvană a încercat toate aceste forme de luptă, începînd din secolul al XII-lea, înmulțindu-se diversificîndu-se și intensificîndu-se în secolele următoare. Mai ales mijlocul secolului al XIV-lea a cunoscut mișcări de mai mare amploare. Dintre acestea mișcarea de protest și de revoltă a țărănimii maramureșene, condusă de voievodul Bogdan, între anii 1342 și 1359, împotriva tentativelor regalității maghiare de a desființa obștile maramureșene, cnezatele și voievodatul, a cunoscut o amploare mai mare și a avut consecințe deosebite : trecerea unei părți a țărănimii maramureșene peste Carpații răsăriteni și „descălecarea” Moldovei.

EV MEDIU ȘI FEUDALISM

RADU MANOLESCU

Evul mediu este epoca istorică în care în Europa, în majoritatea țărilor din Asia și în Africa de nord, feudalismul a constituit orînduirea sau formațiunea social-economică dominantă. Durata evului mediu a variat, în funcție de condițiile istorice specifice de dezvoltare ale fiecărei țări sau grup de țări, între secolele III—VII și secolele XVII—XIX.

Termenii de ev mediu și feudalism

Ce sens au termenii de ev mediu și de feudalism, cum au evoluat de-a lungul timpului și care este raportul dintre ei ?

Termenul de ev mediu, cu înțelesul de „epocă de mijloc“, nu are sens decît într-un sistem de periodizare a istoriei, în care apare plasat cronologic între o epocă istorică care l-a precedat și o epocă istorică care i-a succedat. Într-un sistem tripartit de periodizare a istoriei universale, termenul de „ev mediu“ a apărut la umaniștii italieni, în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Oglindind poziția burgheziei în ascensiune de admirație față de civilizația antichității clasice și de ostilitate față de cultura medievală, umaniștii italieni considerau perioada cuprinsă între sfîrșitul Imperiului roman de apus și epoca lor ca un răstimp de barbarie, ignoranță și regres. Considerînd-o ca o simplă epocă de tranziție între antichitate și Renaștere, ca o „epocă de mijloc“, ei au denumit-o, în limba latină, *media tempestas*, *media aetas*, *media tempora*. Termenul care s-a răspîndit cel mai mult, acela de *medium aevum*, se datorește juristului Etienne Rausin din Liège, care l-a folosit pentru prima oară în 1639. În limba franceză, sub denumirea de *moyen âge*, a fost folosit din 1657 de eruditul francez Du Cange¹.

Folosirea termenului de ev mediu pentru a desemna o epocă istorică bine delimitată cronologic, într-un sistem tripartit de periodizare a istoriei

¹ F. Vercauteren, *Le Moyen Âge*, în *Les catégories en histoire*, Bruxelles, 1968, p. 32.

universale, și, totodată, răspîndirea lui se datoresc lui Christopher Keller (Cellarius), profesor de istorie la Universitatea din Halle. El a întocmit o serie de manuale de istorie ale căror titluri și cuprins indicau succesiunea epocilor istorice antică, medie și nouă sau modernă, și anume: *Historia antiqua* (1685), *Historia medii aevi* (1688) și *Historia nova* (1696).

Folosit inițial pentru a defini perioada cuprinsă între sfîrșitul Imperiului roman de apus și Renaștere din punct de vedere cultural, termenul de ev mediu a fost întrebuintat ulterior pentru a o desemna, în limitele cronologice de mai sus sau cu unele variații, ca o epocă istorică distinctă, într-un sistem tripartit de periodizare a istoriei universale. Și deși acest termen nu exprimă, în chip obiectiv, esența și caracterul epocii istorice indicate, el s-a răspîndit și a fost acceptat ca atare, devenind, cu tot sensul său impropriu, un termen istoric tradițional de periodizare a istoriei și de delimitare cronologică a unei epoci din istoria omenirii.

Termenii de feudal, feudalism derivă din cuvîntul feud, prin care în evul mediu dezvoltat era indicată posesiunea funciară condiționată pe care un vasal o deținea de la un senior în schimbul îndeplinirii unor servicii vasalice. Termenul de feud derivă din cuvîntul franc *fehu-ôd*, care însemna inițial vite, iar apoi, prin extindere, avere, răsplată, remunerare a unor slujbe. Pe măsură ce posesiunea funciară viageră și condiționată de îndeplinirea serviciilor cu precădere militare din epoca Carolingienilor s-a transformat în secolele X—XI într-o posesiune funciară ereditară și condiționată de îndeplinirea unor servicii mai complexe, dar cu precădere tot militare, termenul carolingian cult de *beneficium* a fost treptat înlocuit, tocmai pentru a marca această prefacere, cu termenul *fehu-ôd*, latinizat sub forma de *feodum* sau *feudum*. Inițial, termenul de feud, feudal privea deci raporturile, bazate pe deținerea feudului, dintre senior și vasal.

Treptat, termenul de feudal a căpătat o accepție mai largă, pentru a desemna fie structura socială și politică din evul mediu, ca în glosarul din secolul al XVII-lea al englezului Henry Spelman, fie, mai ales, regimul politic din evul mediu, ca în lucrările din secolul al XVIII-lea ale contelui de Boulainvilliers sau ale ilumiiniștilor Montesquieu și Voltaire. În timpul revoluției franceze, termenul de feudal a fost extins, aplicîndu-se și obligațiilor țăranilor dependenți față de seniori, o serie de decrete ale Adunării Naționale Constituante din 4 august 1789, suprimînd „drepturile feudale” (dijme, corvezi, taxe), percepute de nobilime de la țăranii de pe domeniile ei. În cursul secolului al XIX-lea a intrat în circulație, îndeosebi în domeniul istoriografiei, termenul mai cuprinzător de societate feudală, prin care erau indicate ansamblul relațiilor sociale și regimul politic din evul mediu.

Formarea celor doi termeni — evul mediu desemnînd o epocă istorică și feudalismul indicînd inițial un regim social-politic — a fost urmată de stabilirea treptată a raportului dintre ei, ajungînd a exprima regimul social-politic feudal al epocii medievale. În acest raport și cu această accepție cei doi termeni apar deja, deși încă insuficient de clar, în glosarul lui Henry Spelman sau în lucrări ale lui Montesquieu și Voltaire.

Poziția istoriografiei din secolele XVIII—XIX față de evul mediu ca epocă istorică oglindește, în fond, ca și în vremea Renașterii, poziția diferitelor

sale curente față de regimul social-politic feudal al evului mediu. Astfel, iluminiștii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și ideologii Revoluției franceze, oglindind ideologia militantă antifeudală și anticlericală a burgheziei revoluționare, au adoptat o poziție ostilă față de evul mediu, subliniind îndeosebi inegalitatea și abuzurile, ignoranța și misticismul care domneau în societatea feudală. Astfel, Voltaire în lucrarea sa *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* scria: „atunci când se trece de la istoria Imperiului roman la istoria din Occident a popoarelor care l-au dus la pieire, se poate face o asemănare cu un călător care, la ieșirea dintr-un oraș minunat, se trezește într-un deșert acoperit cu măracini. Douăzeci de graiuri barbare au urmat acestei frumoase limbi latine care se vorbea din fundul Iliriei pînă în munții Atlas. În locul acelor înțelepte legiuiri care cîrmuiau jumătate din emisfera noastră, nu se mai găsesc decît obiceiuri barbare. Rațiunea umană s-a cufundat în superstițiile cele mai întunecate. Aceste superstiții au făcut din călugări seniori și prinți, avînd sclavi care nu îndrăznesc măcar să se plîngă”².

În perioada Revoluției franceze și a Restaurației, ideologii reacțiunii feudale, ca Joseph de Maistre sau Louis de Bonald, au preamărit evul mediu, considerîndu-l ca o epocă de stabilitate și ordine. Acestei idealizări și preamăriri a evului mediu i-au ripostat o serie de istorici exponenți ai burgheziei revoluționare din al doilea sfert al secolului al XIX-lea, ca Augustin Thierry, François Mignet, François Guizot, Jules Michelet, care, la rîndul lor, au caracterizat evul mediu ca o epocă de inegalitate și de nedreptate socială, înfățișînd și justificînd lupta burgheziei împotriva regimului feudal-absolutist. Augustin Thierry, de pildă, în lucrarea sa *Essai sur l'histoire du Tiers-Etat* scria că „burghezia, stare nouă ale cărei crezuri sînt egalitatea civică și libertatea muncii, se ridică împotriva nobilimii și a șerbiei și nimi-cește pentru totdeauna dualitatea socială a epocii feudale”³.

Istoriografia occidentală tradiționalistă din ultimele decenii restrînge în genere feudalismul la țările apusene ale Europei, în care, în evul mediu, paralel cu relațiile de producție feudale, dintre șerb și feudal, au existat, sub forma lor clasică, și raporturile feudo-vasalice, dintre vasal și senior. Astfel, Joseph Calmette considera în *La société féodale* că „lumea feudală cuprinde Occidentul creștin al Europei și țările din Orient întemeiate de cruciade”⁴. F. L. Ganshof considera și el în *Qu'est-ce que la féodalité?* că societatea feudală este proprie Europei occidentale din secolele X—XIII, și anume, statelor născute din dezmembrarea imperiului carolingian (Franța, Germania, Italia) și celor care au suferit influența acestora (Anglia, Spania, statele latine întemeiate de cruciați în Orientul Apropiat)⁵. Iar Robert Boutruche susține în *Seigneurie et féodalité* că „fără contract vasalic, fără feud, fără organizare socială și politică bazată pe legături private de o natură particulară, nu

² Citat de F. Vercauteren, *op. cit.*, p. 35.

³ Citat de F. Vercauteren, *Conceptions et méthodes de l'histoire des villes médiévales au cours du dernier demi-siècle (Rapport-Supplément)*, în XII-e Congrès International des sciences historiques, Vienne, 1965, Vol. V, Actes, p. 650.

⁴ J. Calmette, *la société féodale*, Paris, 1927, p. 192.

⁵ F. L. Ganshof, *Qu'est-ce que la féodalité?*, Bruxelles, 1957, pp. 11—12.

există regim feudal“⁶. Un punct de vedere, în esență similar, deși mai atenat și, îndeosebi, mai puțin categoric exprimat, îl are și Guy Fourquin în recenta sa sinteză *Seigneurie et féodalité au Moyen Age*⁷. Așadar, potrivit unei concepții curente în istoriografia occidentală tradiționalistă, existența feudalismului ar fi condiționată, în primul rând, de existența raporturilor feudo-vasalice dintre seniori și vasali, considerate drept „relații feudale” propriu-zise și nu de cea a relațiilor de producție dintre seniorii feudali și țărani dependenți, pentru care se folosește termenul aparte de „relații senioriale”. Feudalismul propriu-zis ar fi existat, deci, în evul mediu numai în acele țări din Europa apuseană în care, paralel cu „relațiile senioriale”, s-au format și „relații feudale”.

În istoriografia occidentală au existat și există însă și alte puncte de vedere, mai nuanțate. S-a arătat mai sus că termenii de ev mediu și de feudalism au fost folosiți inițial pentru a desemna o anumită epocă istorică și apoi regimul social-politic corespunzător din Europa apuseană. În secolul nostru, acești termeni au fost treptat extinși de unii istorici, pentru a desemna o epocă istorică corespunzătoare și un regim social-economic și politic asemănător și asupra istoriei altor țări ale Europei, iar apoi și a unor țări din Asia și din nordul Africii. Astfel s-a ajuns treptat la punctul de vedere că evul mediu reprezintă o epocă a istoriei universale, iar feudalismul un regim social-economic și politic corespunzător acestei epoci, valabile, în ansamblu, pentru majoritatea țărilor lumii. Marc Bloch, de pildă, deși considera în sinteza sa *La société féodale* că societatea feudală este proprie Europei occidentale și, în parte, celei centrale, restul continentului fiind o „Europă extrafeudală”, își punea, totuși, problema dacă denumirea de societate feudală nu ar trebui extinsă și asupra altor țări ale lumii în evul mediu⁸. Tendința de a considera drept feudale societățile din Europa sud-estică și răsăriteană, din Orientul musulman sau din Japonia devine tot mai frecventă după cel de-al doilea război mondial în istoriografia occidentală, îndeosebi în rândurile istoricilor influențați de marxism. Astfel, istoricul orientalist Claude Cahen înclină să admită, dar cu unele rezerve, că „tendințe feudale care nu pot fi negate, deși încă limitate și specifice, au luat naștere înăuntrul lumii bizantine, al lumii musulmane și, poate, mai târziu, al lumii rusești...” ; în schimb, nu își manifestă rezerve în ceea ce privește caracterul feudal al societății medievale din Japonia⁹.

Istoriografia marxistă din țările socialiste și istoricii marxști din alte țări, lărgind conținutul termenului, înțeleg prin feudalism formațiunea social-economică sau orînduirea feudală, care cuprinde modul de producție feudal și suprastructura generată de relațiile de producție feudale. În cadrul modului de producție feudal, relațiile de producție dintre cele două clase fundamentale ale societății feudale, feudalii și țărani dependenți, reprezintă rela-

⁶ R. Boutruche, *Seigneurie et féodalité*, vol. I, Paris, 1959, p. 24.

⁷ G. Fourquin, *Seigneurie et féodalité au Moyen Age*, Paris, 1970, pp. 5—10.

⁸ M. Bloch, *La société féodale, I. La formation des liens de dépendance*, Paris, 1939, pp. 4, 27.

⁹ Cl. Cahen, *Reflexions sur l'usage du mot „féodalité”*, în: „Recherches internationales à la lumière du marxisme. Féodalisme”, nr. 37, mai-juin 1963, pp. 205, 212—214.

țiile sociale principale, iar raporturile feudo-vasalice, dintre membrii clasei feudale, reprezintă relațiile sociale secundare. Așadar, feudalismul nu este condiționat de existența raporturilor feudo-vasalice dintre seniori și vasali, ci, în primul rând, este determinat de existența relațiilor de producție dintre feudali și țărani dependenți. De altfel, raporturi feudo-vasalice au existat în evul mediu nu numai în Occident, ci, în diverse forme specifice, între feudali, între feudali și monarh sau între monarhii vecini — în aproape toate țările din Europa centrală și răsăriteană, precum și în unele țări din Asia sau din nordul Africii.

În consecință, apare firesc a considera că feudalismul a existat, ca orînduire socială dominantă, în toate țările în care s-au format relații de producție feudale între feudali și țărani dependenți, adică în întreaga Europă, în majoritatea țărilor din Asia și în Africa de nord, într-o epocă ale cărei limite cronologice au variat, în funcție de condițiile istorice specifice ale fiecărei țări, între secolele III—VII și XVII—XIX. Așadar, istoriografia marxistă consideră că, în ansamblu, evului mediu ca epocă istorică îi corespunde feudalismul ca orînduire socială¹⁰.

Caracterul de universalitate al istoriei evului mediu

Care sînt, în lumina concepției marxiste privitoare la orînduirea feudală, caracterele generale și comune ale feudalismului, care i-au dat în epoca medievală un caracter de universalitate și care sînt, așadar, problemele de căpetenie pe care le cercetează istoria evului mediu? Existența unor caractere generale, comune feudalismului pe plan universal, se îmbină, în chip firesc, cu existența unor trăsături particulare, specifice unor țări și popoare sau grupuri de țări și popoare în evul mediu.

Proprietatea funciară feudală a constituit baza feudalismului deoarece, în funcție de ea, s-au format relațiile de producție feudale între feudalul proprietar funciar și țărănul posesor al lotului de pămînt. Pe baza aceleiași proprietăți funciare feudale s-au format și relațiile feudo-vasalice între seniorul care acorda feudul și vasalul care îl primea. Proprietatea funciară feudală, sub forma domeniului feudal, se întîlnește în toate țările în care au predominat relații feudale: beneficiu și feud în Europa de apus, votcina și pomestia în Rusia, domeniul boieresc în Țara Românească și Moldova și domeniul nobiliar în Transilvania, ikta în țările musulmane etc. Deoarece între proprietarul funciar feudal și posesorul țărăn și între seniorul care acorda feudul și vasalul care îl primea se stabileau obligații reciproce, proprietatea feudală era o proprietate condiționată de îndeplinirea unor anumite obligații, o proprietate incompletă, de fapt, o stăpînire funciară feudală.

Paralel cu formarea proprietății funciare feudale au luat naștere și cele două clase sociale fundamentale ale societății feudale: clasa dominantă a proprietarilor feudali și clasa exploatată a țăranilor dependenți.

¹⁰ *Istoria universală în zece volume*, vol. III, București, 1960, p. V.

Exploatarea feudală a generat lupta de clasă a țăranilor dependenți împotriva feudalilor, care s-a desfășurat în forme variate: nesupunerea la îndeplinirea obligațiilor feudale, fuga de pe domenii, haiducia, războaiele sau războaiele țărănești.

Orașul medieval — centru de producție meșteșugărească și comercial — a reprezentat un pas mai departe față de orașul din antichitate, prin nivelul mai înalt al dezvoltării meșteșugurilor, bazate pe munca meșteșugarilor liberi, prin reglementarea producției de către bresle sau corporații organizate de orașeni (Europa de apus) sau patronate de stat (Bizanț, Orient), prin desfășurarea unei lupte de clasă complexe, prin existența unei autonomii municipale, mai ales în Europa de apus, prin dezvoltarea unei culturi orășenești. De aceea, pentru însemnătatea lor, orașele au și fost numite, pe drept cuvânt, de către Marx „floarea cea mai frumoasă a evului mediu”¹¹.

În condițiile dezvoltării producției și schimbului de mărfuri, într-o serie de țări europene au început să se formeze, în ultimele secole ale evului mediu, în perioada feudalismului târziu, relațiile capitaliste și cele două clase ale noului mod de producție, burghezia și proletariatul, în Italia, în secolele XIV—XV, în Țările de Jos, Germania, Anglia, Franța în secolul al XVI-lea.

Formarea bazei economice a feudalismului a avut ca urmare formarea și a unei suprastructuri feudale corespunzătoare, în domeniul politic (statul feudal) și ideologic (religiile și bisericile respective, cultura feudală dominantă).

Statul feudal a reprezentat instrumentul de dominație al clasei feudale asupra maselor populare și îndeosebi a țăranimii dependente. Această esență de clasă a statului feudal a rămas aceeași în tot cursul evului mediu independent de stadiul evoluției sale politice (stat al fărâmițării feudale, stat centralizat, monarhie absolută) sau de denumirea pe care a purtat-o (imperiu, regat, principat, sultanat, emirat, hanat etc.).

Formarea relațiilor feudale a fost totodată însoțită de nașterea sau răspândirea pe scară largă a unor religii și biserici cu caracter universal (îndeosebi creștinismul și islamismul), al căror scop era justificarea și consacarea orânduirii și ordinii feudale. De aceea, biserica catolică a și fost caracterizată de Friedrich Engels drept „supremă chintesență și consfințire a dominației feudale existente”¹², caracterizare care se aplică, în ansamblu, și celorlalte religii și instituții religioase din evul mediu.

Formarea relațiilor feudale a fost însoțită și de apariția culturii feudale. Puterea economică și politică aparținând clasei dominante a feudalilor laici și eclesiastici, iar biserica jucând un însemnat rol ideologic, cultura dominantă a dobândit un caracter feudalo-bisericesc. Paralel cu cultura dominantă feudalo-bisericească și adesea în opoziție cu ea a existat și o cultură populară, iar în condițiile dezvoltării orașelor s-a format cultura orășenească. Ca urmare a apariției burgheziei s-a născut și concepția ei corespunzătoare despre natură și societate, ideologia burgheziei în ascensiune, oglindită îndeosebi în forma-

¹¹ Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, București, Edit. Politică, 1960, p. 714.

¹² Friedrich Engels, *Războiul țărănesc german*, în *K. Marx-Fr. Engels, Opere*, vol. 7, București, Edit. Politică, 1960, p. 371.

rea, în secolele XV—XVI, a ideologiei progresiste a Umanismului (Renașterea intelectuală), a Renașterii artistice și a Reformei religioase.

Caracterul de universalitate a istoriei evului mediu se datorește, însă, nu numai unor caractere generale și comune ale feudalismului pe plan mondial, ci și unor permanente legături și influențe care au existat între diferitele țări și popoare ale lumii medievale. În evul mediu au avut loc mari migrații de popoare, desfășurate fie în interiorul Europei, ca migrațiile popoarelor germane și slave, fie din Asia în Europa și Africa, ca acelea ale hunilor, arabilor, tătarilor sau turcilor otomani. S-au format mari state bicontinentale sau tricontinentale, ca Imperiul bizantin, Califatul arab, statul mongol, Imperiul otoman, ale căror stăpîniri se întindeau în două sau trei continente (Europa, Asia, Africa de nord). Au existat permanente legături și influențe culturale, datorită cărora s-au transmis creații spirituale ale antichității sau ale evului mediu pe arii geografice largi. Arabii, de pildă, au preluat și prelucrat realizări științifice ale grecilor antici și ale Bizanțului, pe care apoi le-au retransmis, prin școlile din Spania arabă, Europei apusene sau au răspândit în Orientul Apropiat și Europa unele descoperiri ale indienilor și chinezilor, ca notația cifrică zecimală, hîrtia, praful de pușcă sau busola.

De aceea, această multilaterală interdependență între diferitele țări sau continente ale lumii medievale impune ca istoria evului mediu să fie concepută și tratată pe plan realmente universal, ca un proces unitar în marea sa diversitate.

Evul mediu — epocă de progres sau de regres ?

Începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe măsura îmbogățirii informației documentare și a lărgirii concepției istorice, s-a putut realiza o cunoaștere mai multilaterală, mai aprofundată și mai obiectivă decît înaintea a evului mediu. Istoriografia marxistă, punînd la baza cercetării istoriei societății o concepție cu adevărat științifică, a putut stabili criterii de apreciere obiectivă a fiecărei orînduirii sociale și a rolului ei în istoria umanității. Totodată, influența istoriografiei marxiste s-a făcut simțită și în istoriografia occidentală, îndeosebi în studiile privind evoluția social-economică. Astfel, treptat, „legendelor întunecate“ sau „legendelor aurite“ asupra evului mediu le-a luat tot mai mult locul o apreciere din ce în ce mai nuanțată, care ține seama atît de umbrele, cît și de luminile acestei epoci.

A face o judecată de valoare asupra evului mediu înseamnă a-l compara cu orînduirea care l-a precedat și cu cea care i-a urmat, în funcție de un criteriu care să reprezinte o măsură de evaluare valabilă pentru toate orînduirile. „Criteriul suprem“ — după cum îl denumea V. I. Lenin — îl constituie măsura în care o orînduire creează condițiile necesare dezvoltării economice a societății¹³. Din acest punct de vedere, feudalismul a creat condiții superioare celor din sclavagism dezvoltării forțelor de producție și creșterii productivității muncii. Spre deosebire de sclavul din antichitate, țăranul

¹³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 16, București, Edit. Politică, 1963, p. 226.

dependent, principalul producător de bunuri materiale în feudalism, era co-interesat în procesul de producție — avea gospodăria sa, o posesiune funciară în folosință, pentru care era obligat față de proprietarul feudal cu prestații în muncă sau redevențe în natură sau bani — iar dependența sa, chiar în cazul șerbiei, era mai puțin apăsătoare decât a sclavului. Totodată, spre deosebire de sclavul meșteșugar, meseriașul breslaș din evul mediu era un om liber, care, deși îngrădit de unele restricții corporatiste, se putea bucura de rodul muncii sale. Interesul sensibil mai mare în muncă al țăranului dependent și al meșteșugarului breslaș decât al sclavului a stat, în esență, la baza progresului economic pe care evul mediu l-a realizat față de antichitate. Un progres economic realizat în ansamblu, dar a cărui curbă de evoluție nu a fost totdeauna ascendentă și nici scutită, îndeosebi la începutul evului mediu, de rămăneri în urmă față de antichitate.

Evul mediu primise de la antichitate o moștenire prea. În apusul Europei, criza sclavagistă din ultimele secole de existență ale Imperiului roman dusesese la decăderea economiei, la depopularea orașelor și la ruralizarea provinciilor, la reducerea schimbului dintre oraș și sat și interprovincial, la destrămarea instituțiilor publice și la declinul culturii. Marca migrație a populațiilor a grăbit și a adâncit acest proces, care începuse să se manifeste înainte de venirea migratorilor. Primele secole ale evului mediu au reprezentat în Europa de apus o epocă de contracție economică — accelerarea declinului orașelor și a ruralizării, diminuarea comerțului intern și extern, scăderea nivelului tehnic. Cu toate acestea, pieirea sclaviei și geneza relațiilor feudale creau, prin interesul în muncă sporit al șerbului în raport cu al sclavului, premisele sociale ale unei treptate redresări economice, care ulterior a ajuns să depășească nivelul realizărilor pe plan economic al antichității.

În evul mediu s-au născut ori s-au răspândit o serie de invenții tehnice care au împins considerabil înainte dezvoltarea materială și culturală a societății — plugul pe roți, moara de apă și de vânt, procedee noi în minerit, metalurgie, țesătorie, atelajul modern și scara de șa, cirna scufundată în apă, busola, tipuri mai perfecționate de corăbii cu pânze, praful de pușcă și armele de foc, hîrtia, tiparul. Progresul economic constatat în întreaga Europă începînd cu secolul al XI-lea se oglindește în mișcarea de colonizare internă, care a dus la o considerabilă extindere a suprafețelor cultivate și la întemeierea de noi așezări, în renașterea sau înființarea de orașe, în avîntul meșteșugurilor urbane organizate în bresle, în intensificarea comerțului intern și a celui extern pe Marea Mediterană și pe Marea Nordului și Marea Baltică și într-un apreciabil spor demografic.

În condițiile dezvoltării tehnicii, ale acumulării unor capitaluri rezultate din negoț, cămătă sau meserii și ale formării unei mîini de lucru salariate, ca și ale lărgirii schimbului, ca urmare a marilor descoperiri geografice, în unele țări din Europa apuseană, ca Italia, Țările de Jos, Germania, Anglia, Franța, au apărut în secolele XIV—XVI relații capitaliste, care au dat un nou impuls dezvoltării economice și sociale europene. Au apărut preproletariatul, înaintașul clasei muncitoare, și burghezia, vestind astfel începutul înlocuirii feudalismului în declin cu capitalismul.

Marea migrație a popoarelor a contribuit, de asemenea, considerabil la schimbarea înfățișării demografice și etnice a vechii lumi. Migrația popoarelor germane și slave a dus la formarea actualelor popoare și limbi române, germanice și slave din Europa. Procesul formării lor s-a încheiat atât în apusul, cât și în răsăritul continentului, în linii mari, în ultimele secole ale mileniului I; poporul român, plămădit în această perioadă, are, deci, aceeași vechime ca și celelalte popoare ale Europei din ramurile romanică, germanică și slavă. Cam în aceeași epocă s-au pus și bazele principalelor state din Europa. Așadar, în linii mari, popoarele, limbile și statele actuale ale Europei își au originea în perioada de sfârșit a feudalismului timpuriu. În condițiile formării relațiilor capitaliste, în Europa de apus, în secolele XV—XVI, în Europa centrală și de răsărit, în secolele următoare, au luat naștere națiunile. Migrația și cucerirea arabă din secolele VII—VIII au creat, de asemenea, condițiile necesare formării popoarelor și țărilor arabe din Orientul Apropiat și din nordul Africii.

Centrelor de civilizație ale antichității greco-romane, axate în jurul Mării Mediterane, li s-au adăugat în ultimele secole ale mileniului I cele de origine medievală, ca Imperiul carolingian și Imperiul german, țările din centrul și sud-estul Europei, Rusia kieveană. În același timp, Imperiul roman de răsărit, regrecizat, a devenit, pentru aproape o mie de ani, centrul strălucitei civilizații bizantine, moștenitoare a tradițiilor clasice greco-romane și a celor orientale.

În primele secole ale evului mediu, cultura a suferit în Europa de apus un vizibil regres, datorită declinului orașelor, care constituiseră în antichitate principalele centre de creare și de difuzare a culturii. În schimb, în Imperiul bizantin sau în Califatul arab, în India sau China, unde s-au păstrat centre urbane mai numeroase, mai populate și mai active, nivelul cultural depășea pe cel din Occident.

În secolele XI—XII, maturizarea relațiilor feudale și renașterea urbană au creat și în Occident condiții prielnice pentru laicizarea și propășirea culturii. A apărut literatura cavalerescă și orașenească care, adresându-se unui auditoriu mai larg, au fost redactate în limbile populare. Universitățile medievale, create în orașele din Europa apuseană și centrală în secolele XII—XVI, au devenit focare de cultură care, deși stânjinite de controlul spiritual al bisericii și tributare metodei scolastice de predare, au contribuit simțitor la progresul și difuzarea culturii. În același timp, intensificarea legăturilor economice și politice dintre Occident și Orient în secolele XI—XIII a dat apusenilor posibilitatea să ia contact, îndeosebi prin mijlocirea arabilor, cu realizările gândirii eline și bizantine și cu cele ale Orientului Apropiat și Îndepărtat.

În secolele XV—XVI, declinul feudalității laice și ecleziastice și formarea și ascensiunea burgheziei au dus în Europa de apus la declinul culturii feudalo-clericale și la apariția și înflorirea culturii burgheze, sub forma Renașterii intelectuale și artistice și a Reformei religioase. Oglindind ideologia burgheziei în ascensiune, Renașterea, deși cronologic aparține evului mediu târziu, vestea pe plan ideologic și artistic sfârșitul feudalismului. Expresie a țelurilor și năzuințelor noii clase burgheze, Renașterea a dat naștere unui nou concept, progresist, despre natură și societate, despre valoarea omului, oglindit

în crearea unor capodopere de cultură și artă, datorate unor gânditori și artiști remarcabili. De aceea, pe drept cuvânt, Friedrich Engels a definit Renașterea drept „cea mai mare răsturnare progresistă din câte cunoscuse pînă atunci omenirea”¹⁴.

În același timp s-a realizat o cunoaștere mai aprofundată a lumii. Marile descoperiri geografice de la sfîrșitul secolului al XV-lea și de la începutul secolului al XVI-lea și progresele astronomiei din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și din prima jumătate a secolului al XVII-lea au lărgit considerabil orizontul geografic și cosmic limitat, moștenit de la antichitate. Circumnavigația Africii, descoperirea Lumii Noi, ca și înconjurul lumii realizat de Magellan au oferit oamenilor posibilitatea să-și dea mai bine seama de forma, dimensiunile și înfățișarea globului pămîntesc în ansamblul său. Studiile lui Copernic, Kepler și Galileu au dus la infirmarea concepției biblice și ptolemeice din antichitate a geocentrismului și la fundamentarea teoriei heliocentrice.

În ansamblu, realizările materiale și spirituale ale evului mediu au depășit pe cele ale antichității, după cum cele ale epocii moderne au întrecut pe cele medievale. Feudalismul a reprezentat astfel, în cadrul procesului succesiunii orînduirilor sociale, o nouă treaptă pe scara evoluției ascendente a umanității; de aceea și Karl Marx sublinia că „în linii generale, modurile de producție asiatic, antic, feudal și burghez modern reprezintă respectiv epoci de progres ale formațiunii economice a societății”¹⁵.

Periodizarea istoriei evului mediu

Periodizarea evului mediu implică o delimitare cronologică a sa în raport cu epoca precedentă și cu cea următoare, care este mai veche, și o împărțire a sa în perioade, care este mai nouă.

În genere, istoriografia occidentală tradiționalistă pornește de la criterii eclecticice de periodizare, în care se îmbină factorii social-economici, politici, culturali și religioși și tinde să periodizeze istoria universală, în ansamblul ei, în funcție de periodizarea istoriei Europei occidentale.

Ca date de început ale istoriei evului mediu au fost propuse despărțirea Imperiului roman în Imperiul roman de apus și în Imperiul roman de răsărit (395), migrația „barbarilor” în Imperiul roman de apus și constituirea regatelor „barbare” (secolul al V-lea), sfîrșitul Imperiului roman de apus (476), cuceririle arabe în Mediterana Occidentală și în Spania (a doua jumătate a secolului al VII-lea-începutul secolului al VIII-lea) sau chiar epoca lui Carol cel Mare. Ca date de sfîrșit ale istoriei evului mediu au fost propuse cucerirea Constantinopolului de către turci (1453), marile descoperiri geografice și îndeosebi descoperirea Americii (1492), Renașterea (a doua jumătate a

¹⁴ Friedrich Engels, *Dialectica naturii*, în K. Marx-Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, București, Edit. Politică, 1967, p. 51.

¹⁵ Karl Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, București, E.S.P.L.P., 1954, p. 10.

secolului al XV-lea), Reforma și îndeosebi începutul Reformei în Germania, prin afișarea de către Martin Luther a tezelor sale pe ușa catedralei din Wittenberg (1517). Se constată, însă, tot mai mult tendința de a se stabili termene mai puțin rigide, atât pentru începutul, cât și pentru sfârșitul evului mediu¹⁶.

Pornind de la nivelul de dezvoltare al feudalismului, conceput ca un regim social-politic, istoriografia occidentală din ultimele decenii împarte evul mediu în două sau mai ales în trei perioade, cu limite cronologice variabile. Unii medievști francezi și italieni împart evul mediu în „ev mediu timpuriu” și „ev mediu târziu”. Cei mai mulți medievști francezi, germani, englezi împart, însă, evul mediu în „ev mediu timpuriu”, „ev mediu clasic” sau „ev mediu dezvoltat” și „ev mediu târziu”¹⁷.

Istoriografia marxistă, care consideră că, în ansamblu, evului mediu ca epocă istorică îi corespunde feudalismul ca orînduire socială, pune la baza periodizării istoriei evului mediu criteriul științific al nivelului de dezvoltare a relațiilor feudale, atât a celor de producție, dintre feudali și țărani dependenți, care constituie relațiile sociale principale, cât și a celor feudo-vasalice, dintre seniori și vasali, care constituie raporturile sociale secundare.

Periodizarea istoriei evului mediu pe plan universal întâmpină dificultăți obiective, deoarece limitele cronologice inițiale și finale ale evului mediu și ale fiecăreia dintre perioadele sale variază, în raport cu condițiile de dezvoltare istorică, de la țară la țară sau de la grupuri de țări la grupuri de țări. Pe plan istoric universal, periodizarea evului mediu, în funcție de evoluția relațiilor feudale, ar putea fi înfățișată, în linii mari, astfel.

Feudalismul timpuriu a început mai întâi în China (sec. III—IV), apoi în Imperiul roman de apus și de răsărit (sec. V—VI), în centrul și în răsăritul Europei (sec. VI—X) și la arabi (sec. VII—VIII).

Feudalismul dezvoltat a început mai întâi în China (sec. VIII—IX), apoi în Europa apuseană (sec. XI) și în Europa centrală și răsăriteană (sec. XII—XIV).

Feudalismul târziu a început cel mai devreme în Europa de apus (sec. XVI), apoi în Europa centrală și răsăriteană (sec. XVII—XVIII), iar mai târziu în unele țări din Asia și Africa (sec. XVIII). Înlocuirea relațiilor feudale cu cele capitaliste și, deci, sfârșitul evului mediu, a avut loc mai devreme în Europa de apus (sec. XVII—XVIII), apoi în Europa centrală și răsăriteană (sec. XVIII—mijlocul sec. XIX) și mai târziu în țările din Asia și Africa (în cursul sec. XIX).

Așadar, pe plan istoric universal, începutul evului mediu poate fi plasat între secolele III—VII, iar sfârșitul său — între secolele XVII—XIX. Ținând însă seama că formarea, înflorirea și destrămarea feudalismului s-au desfășurat, în formele cele mai caracteristice, îndeosebi în Europa apuseană, începutul evului mediu poate fi considerat în a doua jumătate a secolului al V-lea, când a avut loc prăbușirea orînduirii sclavagiste în Imperiul roman de apus,

¹⁶ C. Van De Kieft, *La périodisation de l'histoire du Moyen Age*, în *Les catégories en histoire*, p. 42.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 43—44, 49—50.

iar sfârșitul său — la mijlocul secolului al XVII-lea, o dată cu revoluția burgheză din Anglia, prima revoluție burgheză de importanță europeană, în cursul desfășurării căreia a avut loc în această țară înlocuirea orînduirii feudale cu orînduirea capitalistă¹⁸.

Bibliografie

I. Introduceri în studiul istoriei și al metodei de cercetare istorică în genere și îndeosebi în studiul istoriei evului mediu și al metodei de cercetare a istoriei medievale :

- Einführung in das Studium der Geschichte*, Herausgegeben von W. Eckermann und H. Mohr, Berlin, 1966.
- L'histoire et ses méthodes*, Volume publié sous la direction de Ch. Samaran, Bruges, 1961.
- L. Halphen, *Initiation aux études d'histoire du Moyen Age*, Paris, 1952.
- M. Pacaut, *Guide de l'étudiant en histoire médiévale*, Paris, 1968, 170 p.
- G. Pepe, *Introduzione allo studio del medioevo latino*, Milano, 1942.
- H. Quirin, *Einführung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte*, Braunschweig, 1964.
- J. Schneider, *La machine et l'histoire. De l'emploi des moyens mécaniques et électroniques dans la recherche historique*, Moscova, 1970 (*XIIIe Congrès International des sciences historiques*, Moscou, 16—23 Août 1970).

II. Lucrări privitoare la evoluția concepției despre ev mediu și feudalitate, la problematica și la periodizarea evului mediu :

- Cl. Cahen, *Réflexions sur l'usage du mot „féodalité”*, in „Recherches internationales à la lumière du marxisme. Féodalisme”, nr. 37, mai-juin 1963, pp. 203—214.
- N. I. Konrad, „Evul mediu” în știința istorică, în „Analele româno-sovietice. Istorie”, 1956, nr. 3, pp. 30—52.
- F. Vercauteren, *Le Moyen Age*, în *Les catégories en histoire*. Etudes publiées par Chaïm Perelman, Bruxelles, 1968, pp. 29—39.
- N. Iorga, *Bazele necesare unei noi istorii a evului mediu*, în: *Idem, Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. a III-a, Buc., 1944, pp. 125—136.
- Idem*, *Zădărnicia împărțirilor obișnuite ale istoriei universale*, în *Ibidem*, pp. 169—172.
- C. Van De Kieft, *La périodisation de l'histoire du Moyen Age*, în *Les catégories en histoire*, pp. 41—56.
- R. Manolescu, *Evul mediu — epocă de progres sau de regres?* în „Almanahul civilizației”, 1970, pp. 88—91.

¹⁸ *Istoria universală în zece volume*, vol. III, pp. VI—VII.

„DESPOTISMUL LUMINAT“

DUMITRU ALMAȘ

„Despotismul sau absolutismul luminat“ este o etapă și o categorie istorică obișnuită și caracteristică statelor europene în secolul al XVIII-lea, pînă la revoluția burgheză din Franța. O etapă de reformism îmfăptuit din inițiativa monarhilor, vîrfuri ale feudalității. Am putea spune că practic a început în Franța, cu Ludovic al XIV-lea și a sfîrșit în Rusia, cu Ecaterina a II-a. E o mișcare aproape generală de reforme, în cadrul și în folosul societății feudale. O serie de monarhi „luminați“, influențați de gîndirea veacului al XVIII-lea, de iluminism, descoperă valoarea statului în istoria modernă ca un mijloc de întărire a puterii lor proprii. Se socotesc „primii servitori“ ai statelor moștenite, pe care le conduc. Le văd lipsurile și vor să le renoveze, să le reconsolideze „în numele rațiunii“. Ei caută să impună supușilor reforme „rezonabile“, de sus, din inițiativa lor de conducători, de monarhi absoluți.

Reformele despotismului luminat au fost dictate nu numai de condițiile subiective, de înclinarea spre filozofie a monarhilor feudali din veacul al XVIII-lea, ci, mai ales, de dezvoltarea obiectivă a societății: învechirea modului de producție feudal, întărirea economiei capitaliste, sporirea industriei și a comerțului, lărgirea pieței europene, creșterea colonialismului, lupta de eliberare a țăranimii în fiecare țară, dezvoltarea gîndirii social-politice (iluminism, Aufklärung) și atacul bazei ideologice a regimului feudal — arbitrariul monarhilor, parazitismul aristocrației, încremenirea bisericii în concepții absurde. Nu trebuie negat nici rolul revoluțiilor burgheze din Țările de Jos (Olanda) și mai ales cea din Anglia (1642—1658), care au dus la formarea a două state burgheze, două republici. În aceste state societatea s-a transformat radical, pe cale violentă, revoluționară. Condamnarea și executarea lui Carol I Stuart, proclamarea republicii în Anglia, dictatura militară a lui Cromwell, marile lui succese militare, politice, transformările economice din Anglia, săvîrșite în timpul războiului civil și al Protectoratului, nu puteau să nu impresioneze suveranii Europei. Ei au fost obligați de realitățile economice, sociale, politice, de legile istoriei să treacă la reforme structurale adînci, tocmai ca să evite tulburările sociale și să-și întărească baza social-

economică a propriei lor clase, tronuri, țări. Teama de revoluție, care vine ca o furtună „de jos“, a obligat monarhii să recurgă la reforme „de sus“.

În veacul al XVII-lea, Ludovic al XIV-lea al Franței și Petru I al Rusiei au pornit la reforme fără o pregătire ideologică, prealabilă și adâncă. Practica vieții le-a impus aceste reforme. Regele francez, ajutat de Colbert, a căutat să obțină: fondurile necesare pentru întreținerea luxului de la curte, pentru dezvoltarea armatei și pentru ducerea războaielor dinastice, pentru construcția Versailles-ului. Petru I a vrut să extindă teritoriile Rusiei, să deschidă ferestre spre mare, să europenizeze economia, armata și moravurile supușilor săi. În „Marea Ambasadă“ s-a întâlnit în Olanda, în Anglia, în Franța cu exemple de țări unde reformele se săvârșiseră, în bună parte, fie pe cale revoluționară, fie din voința monarhilor. Țarul lua cunoștința de niște reforme concrete și, cu simțul lui practic, a căutat să le transplanteze, să le adapteze și să le aplice în țara lui.

În secolul al XVIII-lea, adevăratul secol al „despotismului luminat“, s-a născut și teoria despre transformarea societății prin voința și din concepția filozofică rațională a monarhilor. Este o teorie burgheză pe care despoții au folosit-o pentru a paraliza opoziția burgheziei și a întări tot mai șubredul lor edificiu feudal. Un rol important în stabilirea acestei teorii iluministe, capabilă să influențeze regii, l-au jucat lucrările istorice ale lui Voltaire: *Secolul lui Ludovic al XIV-lea* și *Istoria Rusiei sub domnia lui Petru cel Mare*¹. Prin aceste lucrări, filozoful și istoricul francez oferea două exemple concrete de monarhi reformatori, care, prin activitatea lor politică, prin voința lor puternică, prin înțelegerea realităților epocii, prin alegerea ajutoarelor necesare, indiferent de categoria socială și fără o pregătire ideologică prealabilă, au salvat țările lor din marasm, din decădere și au evitat, pentru o vreme, tulburările sociale prea violente, revoluția. „Secolul lui Ludovic al XIV-lea“ apărea ca o lecție practică dată lui Ludovic al XV-lea al Franței². Dar și alți monarhi au văzut în acest monarh un model.

De altfel, Voltaire apare, îndeobște, ca teoretician al „despotismului“, al conjugării dintre monarhie și filozofie. Apare alături de Diderot, de d'Alambert, de Wolf, în Germania, de Beccaria în Italia, de Campomanes în Spania etc. În prefața la *Templul gloriei*, scrisă în cinstea lui Ludovic al XV-lea și apărută în 1745, Voltaire zugrăvea chipul ideal al monarhului luminat, oferind un nou model. Era figura alegorică a împăratului Traian — acel Optimus Princeps. „Toți istoricii, scria Voltaire, idealizând, atestă că virtuțile militare și sociale ale acestui suveran erau încununuate cu spiritul de dreptate. Mai vestit prin binefacerile sale decât prin victorii, el a fost omenos și apropiat tuturor; a avut o inimă simțitoare și această sensibilitate a fost virtutea lui cea mai de seamă“.³

¹ René Pomeau, *Voltaire par lui même*, Paris, 1957, p. 36.

² Emile Bourgeois, „Introduction“ la *Siècle de Louis XIV*, p. XXI.

³ Voltaire, *Le Temple de la Gloire*, p. 81, Vezi și Derjavin, *Voltaire, historique*, Paris, 1948, p. 19.

Voltaire a fost influențat de situația social-politică din Anglia. Este în fruntea „anglomaniilor” din veacul lui 4. S-a antrenat, ca și alții, să admire regimul englez, comparându-l cu cel al altor țări. E un fenomen de exagerare, de orbire din admirație, neobservat de contemporani. Dar Voltaire a avut chiar în epocă un model, cel puțin o vreme: pe Frederic al II-lea al Prusiei. Așa după cum Diderot a crezut că Ecaterina a II-a a Rusiei este o „Minervă” capabilă să guverneze după teoriile „filozofilor”.

Cu un cuvânt, teoria despre transformarea societății pe cale rațională s-a născut la jumătatea secolului al XVIII-lea, în cadrul iluminismului. Pornește de la convingerea că rațiunea e o valoare transcendentă. Că poate tot. Că e singurul mijloc valabil de cunoaștere. Că este, în fond, ultima zeitate, care poate să aducă oamenilor fericirea pe pământ. Căci mai ales asta spune rațiunea: că societatea trebuie să fie organizată pentru fericirea oamenilor 5.

Dar fericirea nu se poate realiza decât dacă se respectă drepturile naturale ale oamenilor. De aceea, oamenii trebuie să-și aleagă guvernul care le garantează drepturile. Unii iluminiști au împins gândirea pînă la teoretizarea dreptului la insurecție împotriva celor care violează drepturile naturale ale omului de pildă, Rousseau, Mably, Jefferson, Thomas Paine. Alții, ca de pildă, Diderot, socotesc că guvernul trebuie să dețină toate puterile ca să-și poată îndeplini misiunea. Pentru statele mici, acest guvern poate fi și republican. Dar pentru cele mari trebuie să fie monarhic și despotic: „singurul care a găsit adevăratele mijloace de a ne face să ne bucurăm de întreaga fericire, de toată libertatea posibilă și de toate avantajele de care poate să se bucure omul trăind în societate” (Articolul *Économie politique* din *Encyclopedie*).

Teoria despotismului luminat pornește de la premisa că umanitatea progesează perpetuu, prin difuzarea luminii și dezvoltarea rațiunii. De aceea ea cere ca despotul să primească învățătura „filozofilor”. Iar „filozofii” recomandau ca monarhul să întărească statul cît mai mult. Un stat conceput după legile rațiunii, care să asigure exercițiul drepturilor omului. Adică: libertatea persoanei prin suprimarea sclavajului și a servajului, libertatea comerțului, industriei, navigației, libertatea civilă; o libertate politică limitată și o toleranță religioasă, pînă cînd toți oamenii vor fi luminați. Deocamdată, aceste libertăți — politică și religioasă — sînt „un bine care nu-i făcut pentru popor”. „Filozofii” cer libertatea cuvîntului, pentru ca ei, „filozofii”, să-și poată exprima și difuza gîndurile, opiniile, teoriile, spre folosul omenirii. Pentru alții se recomandă prudența: libertatea de a ataca libertatea nu poate fi o libertate 6. Monarhii au datoria să asigure egalitatea în fața legii, să suprimе, deci, privilegiile din naștere. Toți cetățenii să fie impozabili 7. Toți să fie judecați de aceleași tribunale și, pentru aceleași fapte, pedepsiți la fel. Egalitatea în drepturi este firească și utilă tuturor: promovarea în societate

4 J. H. Brumfitt, *Voltaire historian*, London, Oxford, Univ. Press, 1970, p. 25.

5 Roland Mousnier et Ernest Labrousse, *Le XVIIIe siècle, l'époque des lumières* (1715—1815), Paris, 1967, p. 27.

6 Valentin Lipatti, *Valori franceze*, II, București, 1967, p. 14.

7 Turgot, *Oeuvres*, Paris, 1844, p. 628.

să se facă după talente. Cei mai buni, în funcțiunile cele mai înalte. Din inegalitatea talentelor rezultă inegalitatea de avere, care este, de asemenea, naturală. Proprietatea rezultată din folosirea libertății e naturală și sacră⁸. Despotul filosof trebuie să sprijine inviolabilitatea proprietății dobândită pe baza talentelor. Celor mai bogați și proprietarilor funciari le poate încredința puterea legislativă — ca în Anglia. Deci, despotul luminat se înconjoară de o aristocrație a talentelor și a averilor acumulate pe baza lor. „Filozofii” disprețuiesc și condamnă războiul — rușinea și flagelul umanității. Îl admit doar în caz de necesitate absolută, războiul de legitimă apărare.

După concepția lor, educația este cel mai puternic mijloc de progres. Sistemul educațional trebuie, deci, scos din mîna bisericii și încredințat statului. Acesta să facă tinerilor o educație dirijată după interesele lui, adică să-și crească cetățenii de care are nevoie pentru întărirea lui și pentru prosperitatea cetățenilor. Educația e accesibilă tuturor: „adevărul e simplu și poate totdeauna să fie pus la dispoziția lumii întregi”, scria d’Alembert.

Totuși, teoreticienii „despotismului luminat”, încredințați că „progresele lumii sînt limitate” și nu vor pătrunde niciodată în mase, tratează poporul cu duritate. Caracteristică este expresia lui Voltaire: „poporului prost și barbar, îi trebuie un jug, o strămurare (instrument de îmboldit vitele) și fîn”.

Asemenea idei reformatoare, îndrăznețe au plăcut, au interesat și au captivat pe mulți suverani europeni din veacul al XVIII-lea, îngrijorați de marasmul societății feudale și adesea aflați în luptă cu anchiloza bisericii și chiar a întregii aristocrații. Frederic al II-lea și Ecaterina a II-a erau în corespondență cu Voltaire, cu Diderot ca și cu d’Alembert. Unii monarhi au cultivat chiar ei cu înfocare filozofia și s-au numărat printre „filozofi”, ca, de pildă, Frederic al II-lea și Iosif al II-lea. Ei înșiși au lansat interesante teorii. Dar de aplicat n-au aplicat decît reformele care le-au convenit și, mai ales, care le-au slujit interesele.

Ecaterina a II-a și Iosif al II-lea au recurs la reforme ca să stăvilească lupta socială a țărănimii, să întărească imperiile lor plurinaționale și să dezvolte economia necesară întreținerii armatei și a aparatului de stat pe care și-l voiau cît mai supus și mai controlat.

Lui Frederic al II-lea reformele i-au folosit pentru crearea unei baze economice puternice, ca o țară mică — Prusia — să poată întreține și moderniza o armată de peste 200.000 de oameni. Cu această armată Frederic al II-lea ca și Ludovic al XIV-lea sau Petru I, a obținut victorii în războaiele dinastice provocate de el, a cucerit și anexat teritorii. A concurat Austria în cadrul Confederației Germane și a făcut din Prusia una din țările mari ale Europei. Și toate astea deși, ca filozof, detesta războaiele.

Filip al V-lea, Ferdinand al VI-lea și Carol al III-lea, regii Spaniei, au căutat să introducă reforme în țara lor ca s-o smulgă din letargia în care

⁸ Mably, discipol al lui Rousseau, scria în opera sa *Législation*: „Știți care este principala sursă a tuturor nenorocirilor care chinuie omenirea? E proprietatea”. Și recomanda o fericită „comunitate a bunurilor”; un „comunism agrar va nimici pasiunile egoiste și va face să înflorească instinctele sociale” (Mousnier et Labrousse, *Le XVIII-e siècle, l’Epoque des „lumières”, 1715—1815*, p. 83).

o prăbușiseră Habsburgii pînă la Carol al III-lea, ajutați de Uloa, Ustariz, Campomanes, Aranda sau Monino. Jose I (1750—1777) al Portugaliei, ajutat de marchizul de Pombal, Victor-Amedeu al II-lea și Carol-Emanuel al III-lea, regii Piemontului, Frederic al V-lea (1746—1766) și Cristian al VII-lea (1766—1786), ajutați de Bernstorff și de Streuensee, au făcut reforme în spiritul despotismului luminat ca statele lor să poată supraviețui. Gustav al III-lea, regele Suediei (1771—1792), a recurs la lovitura de stat din 1772 și, ajutat de Ulrik și Karl Scheffer, a făcut reforme ca să lichideze lupta dintre „bonete” și „pălării” și să-și întărească țara și puterea monarhică⁹. Același sens de consolidare a statului feudal îl au și reformele lui C. Mavrocordat în Moldova și Țara Românească. Refractare reformelor au fost Polonia și Turcia. În Polonia chiar s-au încercat asemenea reforme prin Czartoryski.

În genere vorbind, reformele „despotismului luminat” au cuprins economia agrară și industrială, comerțul, mijloacele de transport, circulația financiară. Ca fiziocrați sau discipoli ai fiziocraților, „despoții luminați” au dat o deosebită atenție producției agrare și țăranilor. „Țăranii sînt părinții hrănitoresc ai societății”, spunea Frederic al II-lea. Au cuprins sectorul social — eliberarea țăranimii sau măcar ușurarea ei de strivitoarele poveri feudale sub care zăcea. Sectorul civil a vădit încercări de a generaliza imposibilitatea, adică de a elimina un mare privilegiu feudal, de a uniformiza justiția, de a promova talentele și competențele în locul numelor și al „sîngelui albastru”. Au cuprins sectorul militar, unde s-au găsit noi metode de recrutare, de instrucție, de fortificare și de luptă. În domeniul religios, cei mai mulți „despoți luminați” — ținînd seama de experiența funestă a lui Ludovic al XIV-lea, care a manifestat intoleranță catolică și a revocat Edictul din Nantes (1685) — au dus o politică de toleranță religioasă, îngădînd puterea și influența clericilor și a papalității. Nu-i fără importanță să semnalăm că toți acești prinți reformatori au avut dorința de a construi palate mari și luxoase și de a imita curtea din Versailles, generalizînd în Europa stilul baroc.

Desigur, în afară de aceste linii generale, în fiecare țară reformismul despoților a avut caracteristici dictate de specificul local și de interesele celui care conducea. Să luăm, spre exemplificare, două țări în care „despoții luminați” au făcut reforme: Prusia și Austria. Adică, reformele lui Frederic al II-lea și Iosif al II-lea; sau sistemul lui Frederic al II-lea și „iosefinismul” și să urmărim ceva mai adînc caracterul reformelor zise ale „despotismului luminat”. Amîndoi au căutat să întărească, la maximum, statul și autoritatea lui, prin reorganizarea administrației, prin întărirea birocrăției, a poliției și a armatei. La fel a procedat și Ecaterina a II-a cînd a dat reforma administrativă dintre 1775—1785, cînd a împărțit Rusia în 50 de gubernii a câte 300.000 de locuitori, iar guberniile le-a împărțit în 10 județe. Guvernatorii, numiți de țarină, contribuiau la centralizarea statului și întărirea puterii monarhice.

Întregul sistem financiar, după concepția acestor reformatori, se bazează pe impozite. Ca să aibă venituri cît mai sigure, Frederic al II-lea a favorizat dezvoltarea producției agrare și a manifestat o grijă deosebită față de țărani,

⁹ Will Durant, *Voltaire*, București, 1946, p. 76.

„hrănitorii societății“ și furnizorii de soldați. A suprimat servajul și corvezile pe domeniile regale și, cu toată împotrivirea junkerimii, a desființat iobăgia în Pomerania. A sprijinit introducerea unor culturi noi (cartoful : „o resursă admirabilă pentru poporul sărac“). A colonizat Prusia occidentală; „Am cucerit o țară în plină pace și fără să am nevoie de armată“, spunea el, cu mândrie. A intervenit, cu autoritatea regală, ca să limiteze izgonirea țărănilor de pe moșii și a căutat să întemeieze gospodăria țărănești imposabile, iar în 1777 a decretat chiar garantarea proprietăților țărănești. A încurajat, industria și comerțul pornind de la concepții mercantiliste : o țară e bogată dacă are cât mai mult aur și dacă atrage aurul în granițele ei și nu-l risipește în afară. De aici, ca și Colbert sau Cromwell, a practicat politica încurajării, ajutorului industriei : mătase și porțelanuri (Berlin), textile și metalurgică (Silezia). Piesa de bază a sistemului lui Frederic al II-lea a fost totuși armata. Moștenită de la Frederic Wilhelm I — Sergentul — armata prusacă a devenit acum cea mai puternică și mai modernă din Europa. Un adevărat model. În 1777 Prusia avea 200.000 de soldați, înzestrați cu o artilerie de 1.700 tunuri și cu o rețea de fortărețe unică în Europa. Mirabeau se mira mult cum, un stat relativ mic, ține în spinare o povară militară așa de grea : înghițea 2/3 din veniturile statului.

Printr-o administrație bazată pe constrângere și poliție, prin școală și cazarmă Frederic al II-lea și-a „disciplinat supușii“. A construit un stat model de despotism întemeiat pe o concepție iluministă și pe o voință de fier. Dar asta nu înseamnă că regele Prusiei n-a dezamăgit prietenii filozofi și îndeosebi pe Voltaire. Din toate reformele lui n-a decurs fericirea poporului, ci îmbogățirea clasei dominante și perpetuarea regimului feudal, dominat de Hohenzollerni.

Josif al II-lea, „împăratul filozof“, cum îl numeau contemporanii, a inițiat reformele sale călăuzit de iluminismul german (Aufklärung), de ideile lui Voltaire și Diderot¹⁰. Reformele lui, adânci, veneau de sus, din inițiativa monarhului ca să întărească statul. Filozofia trebuia să fie „legislațoarea imperiului“. Ca să fie puternic, statul trebuia să fie unit și unificat — mai ales un stat plurinațional, cum era cel habsburgic. Ca să fie puternic, statul trebuia să fie unul, să aibă o singură capitală și o singură coroană. De aceea a refuzat să se încoroneze la Budapesta ca rege al Ungariei și a mutat coroana Sf. Ștefan la Viena. Toate reformele erau concepute ca pornind dintr-o rațiune de stat. Statul, însă, după concepția iosefinistă, nu putea fi decât un stat feudal, curățit de zgură și de mușgaiul vremii medievale. Deviza lui era : „Totul pentru popor, dar nimic prin popor“. Voința suveranului, capul statului, e lege. El trebuie, însă, să-și pună întreg talentul în slujba statului, promovînd binele public și fericirea supușilor.

Bunăstarea și fericirea nu se pot realiza decât în cadrul statului și prin stat. Dar, în același timp, valoarea unui cetățean se apreciază după utilitatea lui în stat. De aici au derivat aversiunea, chiar disprețul lui Iosif al II-lea

¹⁰ Mousnier et Labrousse, *op. cit.* p. 159

față de aristocrația parazitară și interesul, bunăvoința lui, pentru cei care produc bunuri în societate : burghezia și țărănimia.

Reformele iosefiniste au cuprins o gamă foarte largă : de la domeniul economic pînă la cel religios și cultural. S-a preocupat de agricultură, industrie, comerț. A dat o ordonanță privind îngrijirea și folosirea rațională a pădurilor. A acordat libertate industriei, desființînd breslele și dînd dreptul oricui să învețe și să exercite o meserie. A ajutat dezvoltarea industriei în Italia de Nord, în Stiria, în Boemia.

Problema centrală a reformismului iosefinist a fost reforma statului. A făcut o nouă împărțire administrativă a imperiului, reducînd comitatele la simple circumscripții administrative ale statului, stabilind, prin ordonanțe amănunțite, obligațiile aparatului funcționăresc. A căutat să unifice justiția și s-o scoată de sub puterea discreționară a nobilimii locale, să înlocuiască astfel justiția feudală cu o justiție de stat sau măcar controlată de stat.

Din nevoile economice ale imperiului, ca și din echitatea concepțiilor iluministe, și mai ales fiziocrate, a rezultat încercarea lui Iosif al II-lea de a impune nobilimea, ca una care stăpînea temelia producției în acea vreme, adică pămîntul. Dar, ca și în Franța unde reformele lui Turgot, Necker, Calonne — și ele de caracter iluminist — au eșuat, nobilimea a făcut impozabilității cea mai acerbă opoziție¹¹. Ca și în Franța, „despotul luminat“ n-a putut convinge nobilimea că aceste impozite întăresc și servesc statul ei, statul feudal și că, deci, trebuie să renunțe la un privilegiu învechit și din ce în ce mai nonfuncțional și mai anacronic în societatea modernă.

Ca să sporească producția agrară, Iosif al II-lea a urmărit să reglementeze dependența iobăgimii de nobil, să șteargă șerbia, „această degradare la sclavie a omenirii“. Patenta de desființare a dependenței personale, dată în august 1785, după răscoala condusă de Horia, a jucat un rol important în cadrul reformelor iosefiniste, privind agricultura și soarta țărănimii. Aceasta dovedește încă odată rolul luptei sociale. O serie de ordonanțe și rescripte aveau menirea de a înlătura sau cel puțin de a frîna abuzurile nobilimii. Toate acestea Iosif al II-lea le făcea nu pentru a desființa societatea feudală, ci doar pentru a o adapta la noile condiții economice și la noile nevoi ale statului. Țăranul și orice cetățean să devină productiv în societate, să fie un contribuabil sigur și, la vreme de nevoie, un soldat sigur, ușor de înrolat și de instruit.

În domeniul militar a continuat reformele începute de Maria Thereza, căutînd să asigure armatei o cît mai solidă bază materială și să-i dea un caracter național.

Prin edictul de toleranță (1781), Iosif al II-lea a proclamat egalitatea supușilor, fără distincție religioasă. Stabilea primatul catolicismului, dar acorda libertate oricărei religii. Totodată, controla activitatea preoțimii, transformînd-o într-un educator civic al poporului și un colaborator activ al statului laic. Dorind ca din „fachiri să facă oameni“ utili societății, a suprimat toate

¹¹ Voltaire își făcea mari iluzii în legătură cu aceste reforme (vezi *Opere*, III, p. 375—376).

ordinele religioase. Pornind de la Ratio Educationis, a încercat să unifice și să uniformizeze învățămîntul, să pună bazele învățămîntului elementar gratuit.

Prin ordonanța asupra presei (1781) a scos cenzura de sub jurisdicția clerului superior, a redus considerabil numărul cărților puse la index, permițînd pătrunderea concepțiilor filozofice iluministe în Austria.

Reformele lui Iosif al II-lea au atins cele mai diverse domenii și s-au înscris în istorie ca varianta cea mai interesantă și mai complexă a absolutismului luminat. N-a tins nicidecum la răsturnarea raporturilor feudale, ci doar la reformarea lor, ca să le dea o nouă vigoare, un proces de revitalizare.

Dar dacă reformele lui Ludovic al XIV-lea au putut fi aplicate, într-o etapă cînd contradicțiile dintre intențiile reformatoare ale monarhului și raporturile sociale nu erau încă ireconciliabile, în veacul al XVIII-lea, reformele despotismului luminat, oricît de complexe și de sistematice, de coerente și de bine intenționate, au eșuat. Nu puteau reuși pentru că se întemeiau nu pe o clasă nouă — pe burghezie — sau pe masele populare, ci tot pe nobilimea mare. Or, nobilimea mare își vedea interesele lezate prin aplicarea reformelor iosefiniste. Statul feudal nu se mai putea reforma. Trebuia înlăturat. De aceea opoziția tot mai îndrîjită față de politica de reforme și înlăturarea lor, îndată după moartea lui Iosif al II-lea. În biserica Strahov din Praga, fresca executată de pictorul Anton Maulbertsch și intitulată „Calea gîndirii umane” se încheie cu o scenă în care fiziocrații sînt trăsniți, ca fiind cei mai mari eretici — ei l-au inspirat pe împăratul filozof în reformele sale. De altfel, cînd a auzit că a izbucnit revoluția franceză, Iosif al II-lea însuși s-a speriat și s-a gîndit să revină asupra unor reforme. Epitaful ticluit de el însuși îi ilustrează starea de spirit și a lui și a altor despoți luminați: „Aici odihnește un print ale cărui intenții au fost curate, dar care a avut nenorocirea ca toate proiectele să-i eșueze”.

Poziția de clasă a despoților luminați se poate vedea foarte ușor și clar cînd izbucnește revoluția burgheză din Franța. Gustav al III-lea al Suediei se duce la Rin să afle „tragedia” din această țară și se face inițiatorul politicii de intervenție. Ecaterina a II-a arde toată literatura filozofică franceză, deși îi formase deliciul lecturilor de pînă acum, și expulzează francezii suspecți. Adunarea Națională Constituantă, aleasă de popor să reformeze în adevăr Franța, pentru țarina era doar „hidra cu 1.200 de capete”¹².

Toți despoții luminați ciți au mai supraviețuit pînă la izbucnirea revoluției franceze au devenit intervenționiști, adică așa cum de fapt erau, violent contrarevoluționari.

În istoria veacului al XVIII-lea, „despotismul luminat” a jucat totuși un mare rol. Și, pînă la un punct, a reprezentat un mijloc de redresare a societății feudale și chiar un ideal care a creat multe iluzii și a perpetuat vechea orînduire. Multe din reformele sugerate de „filozofi” vor fi preluate de revoluția franceză și aplicate, cu metode revoluționare, în folosul clasei noi — burghezia — și a statului nou — statul burghez modern.

¹² Încă înainte de revoluția din Franța, Ecaterina a II-a scria lui Diderot: „Cu marile dumitale principii se fac cărți frumoase, dar ureabă proastă.... Dumneata lucrezi pe hîrtie care suferă orice... Eu lucrez pe pielea umană”. (John Charpentier, *Voltaire*, Paris, 1938. p. 118).

MEDALION ISTORIC : MIHAIL KOGĂLNICEANU (1817—1891)

NICHITA ADANILOAIE

La 6 septembrie 1817, s-a născut, la Iași, Mihail Kogălniceanu, acela care avea să devină un patriot înflăcărat, un luptător neobosit pentru formarea și consolidarea statului nostru național, una dintre marile personalități ale vieții politice și culturale românești din secolul trecut.

Om politic progresist, militant pe tărîmul culturii, orator remarcabil și istoric prin excelență, M. Kogălniceanu și-a legat numele de cele mai importante momente din perioada constituirii României moderne. Revoluționar în tinerețe și liberal democrat pînă la sfîrșitul vieții, el și-a pus întotdeauna concepțiile, cunoștințele istorice temeinice, activitatea politică și talentul său oratoric în slujba progresului social-economic al țării sale.

La împlinirea a 155 de ani de la nașterea acestui mare om de stat și îndrumător spiritual al românilor de pretutindeni, datoria ne impune să subliniem că M. Kogălniceanu n-a scris istoria numai cu pana, ci a făurit-o prin fapte și acte naționale deosebite, implicit prin susținerea tuturor reformelor care stau la baza modernizării și democratizării statului român. În adevăr, revoluția de la 1848, Unirea Principatelor Române, abolirea privilegiilor boierești, secularizarea averilor mănăstirești, împrumutarea clăcașilor, dezrobirea țiganilor, organizarea învățămîntului de toate gradele, organizarea armatei, a justiției și a administrației, cucerirea independenței naționale și recunoașterea acesteia de către puterile europene sînt acte și evenimente de seamă ale istoriei României pentru realizarea cărora Kogălniceanu a luptat cu o perseverență și o abnegație rar întîlnite.

A. D. Xenopol — căruia i-a fost hărăzit să-l urmeze la Academia Română — spunea, pe bună dreptate, în discursul de recepție, că M. Kogălniceanu „a umplut cu înalta lui personalitate mai bine de 50 de ani din istoria neamului românesc”¹. N. Iorga reliefa, de asemenea, că ideile naționale pe care s-a întemeiat România „sînt ideile lui Mihail Kogălniceanu de la 1840—1859”, care, răspîndindu-se, „au alcătuit crezul unei generații întregi. Niciodată minte de român — continua marele istoric — n-a cuprins atîtea

¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, Edit. politică, București, 1967 (Volum coordonat de Dan Berindei), p. 81.

cunoștințe bine rînduite, atîta înțelepciune de caracter practic, n-a cuprins atîta spontaneitate genială, atît avînt al cuvîntului ca și al ideii, n-a cuprins atîta cavalerism, gata să alunge orice scrupul și orice prejudecăți cînd era vorba de marile interese naționale, ca Mihail Kogălniceanu².

Pasiunea pentru istorie l-a însuflețit pe Kogălniceanu din anii copilăriei cînd învăța, împreună cu Vasile Alecsandri, la călugărul ardelean Gherman Vida — stabilit la Iași — cunoscător de cronici și chiar posesor al unui manuscris al operei lui Gh. Șincai³. La pensionul francez din Miroslava (lîngă Iași), la Lunéville și apoi la Berlin, Kogălniceanu — pe lîngă studierea limbilor străine — își completează cunoștințele istorice, primind noi imbolduri și înfrîuriri prin filiera istoriografiei romantice franceze și germane.

Concepția despre istorie a lui Kogălniceanu și vederile lui politice își au originea în filozofia raționalistă și ideile revoluției franceze, răspîndite în rîndurile cercurilor liberale din Moldova și în rîndurile tineretului prin pensioane, cărți și învățați ardeleni. Corifeilor școlii ardeleni le recunoaște Kogălniceanu — mai tîrziu — marele merit de a fi trezit simțul istoric la români și impulsul patriotic în cele trei „provincii ale vechii Dacii”⁴.

Interesul față de istorie, de cauza națională și de țărănimea asuprită se deșteptase la tînărul moldovean, de o rară precocitate, încă înainte de a pleca la studii în Franța. Scrisorile pe care le trimite familiei, în vara anului 1834, în drumul lui spre Franța, ca și cele de la Lunéville și Berlin, din anii următori, sînt edificatoare în acest sens. O scrisoare din 1835 ne arată că nici în privința patriotismului tînărul Kogălniceanu nu avea de învățat de la alții. „Mă întrebați cum mă simt în Franța? Prost. E o țară frumoasă, bogată, civilizată, puternică. Dar, cum eu nu sînt francez, prefer patria mea. N-aș schimba Moldova cea săracă pentru cel dintîi tron din lume. M-am născut în Moldova, vreau să mor moldovean”⁵.

Formația intelectuală a lui Kogălniceanu avea, așa dar, la bază elemente primite în Moldova, elemente care, în contact cu romantismul occidental, au îmbrăcat doar o sferă mai largă și au căpătat o nuanțare mai clară.

Istoriografia romantică franceză — Thierry, Michelet, Guizot —, născută din luptele politice, îi relevă lui Kogălniceanu funcția socială a istoriei, iar romantismul german — cu lupta lui pentru unitatea Germaniei și cu ideea că trecutul poporului trebuie urmărit în toate manifestările sale⁶ — adaugă contururi noi la funcția națională a istoriei. Cursurile de drept ale profesorilor Savigny și Gans, „de un liberalism în idei atît de larg”, audiate la Universitatea din Berlin, cît și cursul de istorie al lui Leopold Ronke — adeptul documentării științifice ca metodă de lucru în istorie — au contribuit, de asemenea, la formarea ideologică democratică, a studentului român⁷.

² *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, Edit. politică, București, 1966 (Culegere îngrijită de acad. Petre Constantinescu-Iași și Dan Berindei), p. 330.

³ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 10.

⁴ Acad. A. Oțetea, *Mihail Kogălniceanu — istoric și om de stat*, în „Studii”, 19, nr. 5/1966, p. 850—851.

⁵ *Ibidem*, p. 850.

⁶ *Ibidem*, p. 851.

⁷ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 13.

A cerceta trecutul poporului său însemna pentru Kogălniceanu a găsi în el pilde de urmat, însemna totodată a se pregăti pentru rolul politic la care visa încă de pe băncile liceului, pentru că studiarea istoriei naționale devine indispensabilă oricărui om de stat⁸. Kogălniceanu, ca și istoricii romantici apuseni, va căuta în trecut nu numai elemente ale conștiinței naționale ci și drepturile poporului la libertate, egalitate și independență⁹. Interpret genial al timpului său, Kogălniceanu a înțeles folosul pe care cauza națională, românească, îl putea trage din studiul trecutului¹⁰. De aici dorința lui de a scrie o istorie unitară a poporului român, într-o limbă de circulație universală, care, atrăgând atenția puterilor europene asupra cauzei românești, să aducă servicii țării.

La 1 aprilie 1837 Kogălniceanu scrie, din Berlin, lui Gh. Asachi că „Moldova și Valahia sînt astăzi singurele țări din Europa” care n-au o istorie continuă și completă. Cîțiva „buni istorici” care au scris pînă acum, consemnînd doar evenimentele primite „prin tradiție de la strămoși” și neluînd în seamă și lucrările apărute în țările vecine, nu și-au putut desăvîrși opera, iar „dacă au făcut-o ea a rămas necunoscută popoarelor civilizate ale Europei, deoarece lucrările lor fiind scrise în limba română” au avut „un număr prea mic de cititori. Astăzi, cînd amîndouă Principatele vin să-și reia un loc printre statele civilizate, cînd se ridică glasuri în Franța și în Germania în favoarea lor, mi-am impus sarcina de a face cunoscută țara mea Europei și de a da o istorie a Moldovei și a Valahiei scrisă franțuzește. Această istorie, la care lucrez de la plecarea mea din țară... se află acum sub tipar”¹¹. Pentru completarea documentării Kogălniceanu îl roagă pe Asachi să-i trimită materiale și informații istorice mai ales asupra perioadei de după anul 1815.

Conținutul acestei scrisori confirmă părerea lui N. Cartoian că M. Kogălniceanu, „încă de pe cînd era în pensionul de la Miroslava, concepute planul unei istorii a neamului românesc de pretutindeni”, iar la plecarea din țară luase cu sine mai multe cronici, inclusiv ale Costineștilor¹². Dealtfel, la începutul anului 1835, Kogălniceanu scrie de la Lunéville tatălui și surorilor sale să-i trimită diferite materiale și lucrări de istorie și în primul rînd cartea lui Petru Maior *Despre începutul romanilor în Dacia*, motivînd că îi sînt necesare pentru elaborarea unei istorii a Moldovei¹³, în care scop a adunat diferite știri și din gazetele franceze. Peste cîteva luni, fiind mutat la Berlin și avînd la dispoziție „bogata bibliotecă regală”, arată din nou că va scrie o istorie generală a românilor.

Întocmirea unei istorii naționale implică existența prealabilă a națiunii române și demonstrează totodată depășirea fazei lucrărilor regionale și trecerea de la mentalitatea feudală la gîndirea modernă în istoriografie. Kogălniceanu urmărea să exprime — și să servească în același timp — tendințele poporului

⁸ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, *Scriseri istorice*, ediție critică îngrijită de A. Oțetea, București, 1946, p. 16.

⁹ *Ibidem*, p. 19.

¹⁰ *Ibidem*, p. 24.

¹¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 94—95.

¹² Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I., p. 12.

¹³ *Ibidem*, p. 13.

român de a se constitui ca națiune și de a se organiza într-un stat modern ¹⁴. Problema unității naționale și democratizarea societății românești constituiau o preocupare constantă a lui Kogălniceanu încă din vremea studiilor, căreia i-a consacrat și primele lucrări ce le publică în 1837 la Berlin ¹⁵.

Astfel, în ianuarie 1837, la îndemnul etnografului german Alexander von Humboldt, Kogălniceanu publică prima sa lucrare intitulată *Moldau und Wallachei. Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur*. Acest studiu despre limba și literatura română a fost, de altfel, scris pentru a combate părerea filologului F. G. Eichhof care susținuse, în 1836 — în lucrarea sa „Parallèle des langues de l'Europe” — că limba noastră ar fi incultă și lipsită de interes. Tînărul Kogălniceanu, la vârsta de 20 de ani neîmpliniți, își asumă datoria patriotică de a demonstra contrariul și de a informa străinătatea despre comorile literaturii noastre populare, despre frumusețile limbii române ¹⁶ și despre valoarea literaturii istorice creată de: Gr. Ureche, Miron Costin, D. Cantemir, Gh. Șincai, P. Maior, Damaschin Bojincă ș.a. Studiul acesta — considerat de N. Iorga drept „una din acele minuni care vestesc răsărirea unei minți geniale” — este o caldă pledoarie a latinizației limbii și culturii române; el se termină cu trecerea în revistă a presei periodice și cu enumerarea instituțiilor culturale din București și Iași ¹⁷.

În august 1837, Kogălniceanu publică, tot la Berlin, lucrarea *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains* în care pledează nu numai pentru dezrobirea celor 200.000 de țigani din Principate ci și pentru eliberarea tuturor țiganilor din Europa ¹⁸, „căci e o rușine a istoriei și a civilizației menținerea lor în robie” ¹⁹. Pentru țările române dezrobirea și colonizarea țiganilor fiind o problemă națională și socială, ea ar fi constituit prima breșă în sistemul de privilegii boierești. Din aceste considerente, Kogălniceanu înțelegea să lupte pentru rezolvarea problemei cu tot atîta zel ca și pentru împroprietărirea țăranilor, mai tîrziu ²⁰.

Peste o lună, în septembrie 1837, apare, la Berlin, cea mai importantă și mai amplă lucrare a lui Kogălniceanu intitulată *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, care tratează de fapt numai istoria Țării Românești pînă la pacea de la Iași din anul 1792. Al doilea volum — care cuprindea istoria Moldovei pînă la 1792, precum și a ambelor principate dintre anii 1792—1834 — deși este anunțat de Kogălniceanu, la 19 februarie 1838, „aproape terminat”, n-avea să mai apară niciodată, deoarece autorul — șicanat de Mihail Sturdza și la tipărirea primului volum — a fost silit de domnitor să părăsească Berlinul și să se întoarcă în țară ²¹.

Deși conține unele greșeli, datorită mai ales insuficienței documentelor cunoscute în acel timp și a lipsei de lucrări pregătitoare (se scrie, de pildă,

¹⁴ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 851.

¹⁵ *Ibidem*, p. 852.

¹⁶ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 13.

¹⁷ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*, p. 584.

¹⁹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 13.

²⁰ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 37.

²¹ *Ibidem*, p. 20—21.

ă dacii erau „o parte a sciților“, că Boerebista și-a întins stăpînirea „de la marea Neagră pînă în Bavaria“ ș.a.²²), „Histoire de la Valachie...“ rămîne o operă valoroasă. Kogălniceanu, în această lucrare, abordează, cu toată competența, probleme esențiale ale istoriografiei române: originea latină a poporului român, unitatea și continuitatea viețuirii sale pe teritoriul vechii Dacii, raporturile cu popoarele migratoare, formarea statelor feudale românești, războaiele ruso-turce, rolul istoric al românilor care, timp de secole, au fost părătorii civilizației și religiei împotriva invaziilor otomane și mongole²³. Autorul privește cu simpatie pe întemeietorii Țării Românești, pe apărătorii independenței și unității statale; el scrie despre Basarab că prin „ilustra victorie“ de la Posada a desfăcut țara de orice legături de vasalitate și i-a asigurat independența; despre Mircea că e „unul din cei mai mari domni cu care se mîndrește Țara Românească“; despre Constantin Mavrocordat că prin desființarea șerbiei „voia să distrugă influența puternică a nobililor“ și să ocrotească poporul²⁴.

Totodată, autorul privește critic o serie de fapte și izvoare istorice. El evită să generalizeze fapte izolate, compară izvoarele între ele și privește cu rezervă anumite evenimente ce sînt relatate de un singur izvor. Scriind despre neglijarea științei și literaturii în secolul al XVI-lea, el ținea să sublinieze că „știința nu stă niciodată alături de tiranie, pentru că știința iubește libertatea“²⁵.

Kogălniceanu caută să dea o interpretare unitară faptelor istorice și să trateze toate aspectele situației social-politice ale timpului, inclusiv administrația, religia, moravurile și starea culturală a poporului. Convingerea lui este că masele populare au o parte importantă în făurirea istoriei. De aceea, critică cronicile și memoriile care, toate, „nu tratează decît viața prinților (voievozilor); nobilii, clerul, poporul nu înseamnă nimic, prințul este totul; și cu toate acestea — precizează autorul — ar fi trebuit să fie cu totul contrariu“. Exceptînd „Descrierea Moldovei“ a lui D. Cantemir, nu e nici o carte care să redea „viața și obiceiurile poporului“. Pînă în secolul al XVII-lea se înțelegea prin popor român numai voevodul, clerul și nobilimea; „ceea ce înțelegem astăzi prin popor, adevărata forță a statului“ atunci era considerat șerb²⁶, sublinia Kogălniceanu.

Întors de la studii, Kogălniceanu editează la Iași o serie de publicații periodice — științifice și literare — menite să contribuie la propășirea literaturii originale, a istoriei, a industriei, comerțului și agriculturii. Prin aceste reviste, cît și prin tipărirea „calendarelor pentru poporul românesc“, el își propunea să deștepte un interes crescînd pentru răspîndirea științei și culturii, pentru dezvoltarea simțului național.

În 1840, fondînd revista „Dacia literară“, el preconiza o colaborare a scriitorilor din toate provinciile — moldoveni, munteni, ardeleni, bucovi-

²² *Ibidem*, p. 27.

²³ *Ibidem*, p. 32.

²⁴ *Ibidem*, p. 29—31.

²⁵ *Ibidem*, p. 311.

²⁶ *Ibidem*, p. 292.

neni — pentru a realiza „o limbă și o literatură comună“ care să pregătească „unirea între deosebitele ramuri ale familiei române“. Combătînd traducerea Kogălniceanu arată că artele și literatura nu se dezvoltă decît acolo unde „își trag originea din însăși tulpina popoarelor“; ele trebuie să fie o expresie fidelă a societății. De aceea, el îndemna pe scriitori să se inspire din istoria națională care „are destule fapte eroice“²⁷, să caute ca prin operele lor să contribuie la introducerea unor principii noi, la democratizarea și progresul societății.

Paralel cu propagarea literaturii naționale, Kogălniceanu își continuă activitatea istoriografică. Întrucît, în cursul elaborării lucrărilor sale, constatase inconvenientele ce decurg pentru istoriografia noastră din lipsa colecțiilor de izvoare, Kogălniceanu s-a hotărît să împlinească această lipsă întemeind în 1841 „Arhiva Românească“ în care și-a propus să publice „scrieri și acte vechi ce ar putea desluși istoria românească“²⁸. În introducerea la „Arhiva Românească“ el își face cunoscută intenția de a publica „o colecție a tuturor hronicilor Valahiei și Moldovei“²⁹. Primul volum din „Arhiva Românească“ a apărut în 1841 și al doilea în 1845.

Între anii 1845 și 1852 a publicat, în trei volume, și colecția de cronici intitulată *Letopisețele Moldovei*, iar între 1872—1874 va reedita aceste cronici. Pentru a publica o cronică, Kogălniceanu — avînd mai multe variante ale manuscrisului — căuta să stabilească textul original și în cazul cînd nu-l descoperea alegea textul cel mai plauzibil și mai vechi. Prin publicarea cronicilor, editorul urmărea să servească atît istoria națională, cît și țara, exaltînd patriotismul moldovenilor.

Spre a pune la îndemîna cercetătorilor străini unele izvoare românești referitoare la războaiele lui Petru cel Mare cu suedezi și a îmbogăți totodată istoria universală, Kogălniceanu a tradus și publicat, în 1846, diferite pasaje din cronici în două volume intitulate: *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leczinski, Démètre Cantémir et Constantin Brancovan*³⁰.

În anul 1853, Kogălniceanu prefățează traducerea lui T. Codrescu a cunoscutei cărți *Coliba lui Moș Toma* de Harriet Beecher — Stowe. Prefața, intitulată *Ochire istorică asupra sclaviei*, conține unele idei foarte înaintate, asupra sclaviei și șerbiei, valabile și astăzi. Astfel, Kogălniceanu, combatînd pe apărătorii sclaviei, arată că aceasta nu este „atîta de veche cît lumea“; sclavia „a început numai cînd arta producției a luat îndestulă dezvoltare spre a da omului mai mult decît îi trebuia neapărat pentru viața lui. Cînd acest prisos nu era încă, sclavia n-a putut fi, pentru că nimine nu avea interes de a avea sclavi“. Oamenii care au pus mîna pe semenii lor și i-au robizat pentru a-și atribui „o parte din productul muncii lor au făcut dară o spoliație, un furtișag“, au jignit „munca altuia“³¹. Sclavia în evul mediu „se transformă

²⁷ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 100.

²⁸ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 32.

²⁹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 102.

³⁰ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 32—33.

³¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 161.

în serbie, instituție deși mai puțin degradantă, dară tot barbară, care lipea omul către pământ și cunoscută la români sub nume de vecinătate”³². Spre deosebire de sclav, care era considerat „lucrul stăpînului”, serbii aveau pămînturi „înadins menite pentru viața lor” și „mai multă facultate de dezvoltare intelectuală și materială. Serbia fu dară un progres asupra sclăviei simple și în pas spre desăvîrșită emancipație”³³.

Dar, cea mai frumoasă pagină de istorie, scrisă de pana lui M. Kogălniceanu, rămîne totuși *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională a Academia Mihăileană*, rostit în 24 noiembrie 1843. De altfel, în această lecție de deschidere — și parțial în introducerea la „Arhiva Românească” —, Kogălniceanu și-a expus cu claritate concepția despre istorie. Istoria — arată el — este „adevărată povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vîrstelor și a experienței... icoana vremii trecute”. Kogălniceanu, fiind însă adeptul concepției romantice, care atribuie istoriei o funcție națională și socială, consideră necesar să lărgescă această definiție acceptînd-o și pe a lui Karamzin după care istoria este „testamentul lăsat de către strămoși strănepoșilor, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povăzire vremii viitoare”³⁴.

Spre deosebire de Leopold Ranke, Kogălniceanu atribuie istoriei și o valoare educativă considerînd-o „cartea de căpetenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi; pentru că fieștecare stare, fieștecare profesie află în ea reguli de purtare, sfat la îndatoririle sale, învățatură la neștiința sa, îndemn la slavă și la faptă bună”³⁵. În introducerea la Arhiva Românească el opinase, de asemenea, ca istoria „să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre. Într-însa vom învăța ce am făcut și ce avem să mai facem; printr-însa vom prevedea viitorul” și vom ști „dacă un popor progresește sau dacă se înapoiază”³⁶.

Istoria era pentru Kogălniceanu o armă de luptă și un mijloc de întărire a conștiinței de unitate națională. „Trebuința istoriei patriei — sublinia el — ne este neapărată chiar pentru ocrotirea driturilor noastre împotriva națiilor străine”, deoarece „începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pămîntul ni s-a sfîșiat, driturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre” și n-am avut cu ce „să ne apărăm dreptățile”³⁷. Prin prelegerile sale de istorie, Kogălniceanu urmărea să trezească în inimile auditorilor „un duh de unire” între toți românii și „un interes mai viu pentru nație și patrie”³⁸. El preciza totodată că: „priveste drept patria sa „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește, și ca istorie națională, istoria Moldaviei [...], a Valahiei și a fraților din Transilvania”³⁹.

³² *Ibidem*, p. 162.

³³ *Ibidem*, p. 165.

³⁴ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 635.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 612—613.

³⁷ *Ibidem*, p. 640.

³⁸ *Ibidem*, p. 652—653.

³⁹ *Ibidem*, p. 647—648.

Marele cărturar sublinia că pentru întocmirea unei adevărate istorii e necesar să se meargă la izvoarele originale, la cronică, la tradițiile poporului, la documente și la toate actele scrise care ne redau viața politică, legile, instituțiile și obiceiurile trecutului. Arătând că istoria trebuie să se ocupe de popor „adevărata forță în stat”, el preciza că „până acum toți acei ce s-au îndelent-nicit cu istoria națională n-au avut în privire decât biografia domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără de care stăpînitorii n-ar fi nimic”⁴⁰.

Aceste idei, conturate pregnant în lecția de deschidere de la Academia Mihăileană, aveau să aibă un mare răsunet. Dintre contemporani, singur Nicolae Bălcescu avea să-l depășească în scurta și scilpitoarea-i existență — în privința concepției istorice.

Opera istorică rămasă de la Kogălniceanu nu se reduce însă la lucrările menționate. În ea trebuie încadrate o serie de programe, articole jurnalistice, circulări ministeriale, memorii și mai ales impresionantele discursuri parlamentare⁴¹ — în problema agrară și națională — atât de documentate istoricește și atât de convingătoare prin argumentele peremptorii luate din trecutul de luptă și suferință al poporului nostru.

De asemenea, printr-o serie de idei dezvoltate în parlament el scruta și întrezărea istoria viitoare, cerînd ca țara să ducă o politică românească, fără „predilecție pentru nici o putere”, să aibă odată „suveranitatea și a intereselor ei economice”, încît „să fie stăpînă la ea acasă”⁴². Deși a avut și el scăderi, oșcîlări sau inconsecvențe, în activitatea publicistică și parlamentară, M. Kogălniceanu a depășit adesea limitele clasei sale iar în toamna anului 1887 a susținut și în Cameră că „multe din ideile socialiste sînt ideile viitorului, idei cerute de progresul omenirii”.

În concluzie, se cuvine să subliniem că acest ctitor al României moderne, care și-a pus pecetea geniului său pe toate evenimentele mari ale istoriei noastre din secolul trecut, a realizat și în domeniul istoriografiei o operă considerabilă. În afară de faptul că a scris prima istorie națională și a făcut-o cunoscută străinătății, el a introdus spiritul științific în cercetările istorice și a editat cele mai valoroase cronică ale țării.

Pe drept cuvînt, Mihail Kogălniceanu este considerat întemeietorul istoriografiei moderne românești.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 648.

⁴¹ Vezi, Mihail Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, Edit. științifică, București, 1959. (Ediție îngrijită de Vladimir Diculescu).

⁴² *I d e m*, *Texte social-politice alese*, p. 72 și 77.

Istorie locală

GREVA MUNCITORILOR DIN PORTUL BRĂILA DIN PRIMĂVARA ANULUI 1913 *

NICOLAE BİRDEANU

În perioada ce a urmat reorganizării Partidului Social-Democrat (1910) și pînă la intrarea României în primul război mondial, muncitorii din porturi au desfășurat o luptă intensă pentru revendicări economice și politice. Ea a fost determinată de scăderea nivelului lor de trai și de întărirea activității politico-ideologice și organizatorice a aripii de stînga, revoluționare, din mișcarea muncitorească.

Situația muncitorilor din porturi s-a înrăutățit în timpul participării României la cel de-al doilea război balcanic, cînd navigația pe Dunăre și Marea Neagră a fost stagnată. Numeroși muncitori din Brăila și Galați — cele mai mari porturi ale țării de la Dunăre — au rămas șomeri. În porturi aveau loc dese accidente ca urmare a lipsei protecției muncii iar vătăfii, intermediarii dintre muncitori și patroni, exploatau crunt pe muncitori. În articolul *Satrapii portului Brăila* din „România muncitoare” se scria: „Accidentele și nenorocirile ce se întîmplă zilnic se datoresc satrapilor de la căpitanie care au transformat portul Brăila în adevărată Vlăsie, unde muncitorii sînt jefuiți la lumina zilei¹.”

În Brăila existau 49 de case comerciale și 9 stivatori (patroni de la încărcări)². Nici casele comerciale, nici patronii și vătăfii, nici administrația nu respectau regulamentul de organizare a muncii din port³. Salariile, durata zilei de muncă nu erau încă reglementate la toate categoriile de muncitori portuari.

Împotriva acestor condiții grele de muncă, muncitorii din Brăila au desfășurat multiple acțiuni, ajungînd la lupte greviste de mare amploare, la care au participat mii de oameni. Dintre toate porturile, Brăila se detașează

---

* Prezentul articol este un rezumat al lucrării, cu același titlu, distinsă în cadrul concursului de lucrări științifice, organizat de Societatea de științe istorice în 1970, cu premiul II.

¹ „România muncitoare”, nr. 8 din 31 martie 1911.

² Arh. st. Galați, fond. Inspect. Gen. al Navigației și Porturilor (IGNP), dos. 8/1912, f. 138—139.

³ „Tribuna transporturilor”, nr. 2 din 17 martie 1913.

ca unul din cele mai importante centre muncitorești din România, întrecînd chiar și portul Galați care deținea înființarea în ceea ce privește lupta grevistă în primul deceniu al secolului nostru. Agitațiile muncitorilor portuari din Brăila se intensifică începînd cu puternica grevă din 1910 (cînd sînt înlăturați unii vătăfi) și continuă pînă la izbucnirea primului război mondial, cea mai mare grevă avînd loc în 1913.

Mișcarea grevistă din 1913 a fost precedată de un proces de organizare a muncitorilor portuari. Astfel, la 13 noiembrie 1911 s-au pus bazele Clubului Social-Democrat din Brăila iar în iarna anului 1912 s-a constituit Sindicatul muncitorilor portuari de la cărbuni și manufactură⁴. Pînă în 1913 s-au mai constituit Sindicatul muncitorilor din port, Sindicatul muncitorilor din docuri și Sindicatul asistenților de cereale⁵. Toate aceste sindicate pe bresle formau Uniunea Sindicatelor muncitorilor docheri, manufacturiști, cărbunari și scîndurari.

La Brăila s-a ținut, între 6 și 9 decembrie 1912, și primul congres al muncitorilor din toate porturile României, congres de constituire a *Uniunii lucrătorilor de transport pe apă și pe uscat din România*⁶. Sediul Uniunii a fost stabilit tot la Brăila, fiind portul cu cea mai bogată activitate revoluționară. Secretar al Uniunii a fost ales Ștefan Gheorghiu care a condus și redacția gazetei „Tribuna transporturilor”⁷ pînă în martie 1914, cînd a murit răpus de boală. După moartea lui Ștefan Gheorghiu, conducerea Uniunii a fost preluată de Constantin Mănescu⁸.

Uniunea cuprindea muncitori portuari de toate categoriile, și anume: hamali, căruțași, chiligii, băniceri, lopătari, cantaragii, rujari, tăvălucari, săcăreri; muncitori din docuri: cărbunari, manufacturiști, scîndurari, căruțași, cerealieri; marinari fluviali, lucrători pescari etc. Ea număra 5.000 de membri, dintre care numai din Brăila erau 3.500⁹.

Mișcările greviste cu caracter politic și economic din Brăila s-au desfășurat sub conducerea și îndrumarea directă a Uniunii transporturilor, a Clubului social-democrat și a sindicatelor muncitorești pe ramuri profesionale. Amploarea lor a crescut în 1912, înainte de deschiderea navigației pe Dunăre. Muncitorii din docuri, de la manufactură și cărbuni, au cerut să li se mărească salariul și să fie reglementată munca din port¹⁰. Neprimind nici un răspuns, au declarat grevă la 6 martie 1912. Greva s-a încheiat la 11 martie, cu rezultate pozitive¹¹. Cu ocazia sărbătoririi zilei de 1 mai 1912, în Brăila a avut loc o mare manifestație la care au participat peste 10.000 de muncitori. Printre revendicările principale ale acestora menționăm: obținerea votului universal, înlăturarea legii meseriilor, încetarea războiului¹².

⁴ „România muncitoare”, nr. 75 din 27 noiembrie 1911 și nr. 8 din 29 ianuarie 1912.

⁵ „Tribuna transporturilor”, nr. 1 din 24 februarie 1913.

⁶ Arh. Centrală a C.C. al P.C.R., fond. 96, dos. 2034, f. 23.

⁷ „Tribuna Transporturilor”, nr. 1 din 24 februarie 1913.

⁸ „Studii”, revistă de istorie, nr. 4/1962, p. 12.

⁹ Nicolae Deleanu, Lazăr Măglașu. *Istoricul mișcărilor muncitorești din porturi*, București, 1932, p. 93.

¹⁰ Arh. st. Galați, fond. IGNP., dos. 8/1912, f. 26.

¹¹ „România muncitoare”, nr. 22 din 18 martie 1912.

¹² *Ibidem*, nr. 34 din 3 mai 1912.

Muncitorii brăileni au desfășurat o activitate intensă împotriva participării României la războaiele balcanice. La chemarea Partidului Social-Democrat din 30 septembrie 1912, când s-au răspândit manifeste, în Brăila s-au ținut mai multe întruniri antirăzboinice¹³.

La adunările muncitorilor brăileni au participat adesea conducătorii socialiști Ștefan Gheorghiu, I. C. Frimu, Dr. Racovski, Gheorghe Cristescu și Constantin Popovici, care au dat îndrumări concrete privind organizarea luptei revoluționare. La adunarea din octombrie 1912, I. C. Frimu, explicând cauzele războaielor, a cerut muncitorilor portuari „să ducă război contra războiului...”¹⁴

În contextul acestor frământări, deosebit de puternic s-a manifestat lupta muncitorilor brăileni împotriva patronilor de la elevatoare. Aceștia, ca și administrația portului, urmăreau să introducă elevatoare (mașini cu care se încărcău sau descărcău cerealele) în portul Brăila, fără a lua măsuri spre a asigura locuri de muncă pentru cei înlocuiți de mașini, sau de îmbunătățire a condițiilor de lucru ale muncitorilor. Organele statului burghez, patronii și unii gazetari ai vremii au acuzat pe muncitori că ar fi împotriva introducerii tehnicii noi în producție, împotriva progresului. Această concepție ce denigra atitudinea mișcării muncitorești din porturi, a fost demascată de frunțașii socialiști și de muncitorii portuari în timpul luptelor greviste. Ei au explicat, în numeroase rânduri, că muncitorii nu sînt împotriva introducerii elevatoarelor, ci a concedierilor, a măsurilor antimuncitorești luate cu această ocazie, împotriva micșorării salariilor și a altor măsuri care duceau la scăderea nivelului lor de trai. În scrisoarea din 1911, adresată muncitorilor brăileni și intitulată *chestiunea elevatoarelor din portul Brăila*, Ștefan Gheorghiu arăta că „muncitorii portului Brăila vor respecta mașina numai atunci cînd ea va fi prietenă și tovarășe de muncă, nu însă cînd ea va fi dușmană, răpitoare de pîine, ucigătoare a muncitorilor”¹⁵. Această problemă a fost dezbatută și la Congresul muncitorilor din porturile României, din 1912, și a fost considerată ca „o adevărată catastrofă pentru poporul muncitor și chiar pentru viața economică a omului”. Delegații muncitorilor au acceptat introducerea mașinilor în munca porturilor, dar au cerut, în același timp, ca situația celor rămași fără lucru să fie reglementată de „birouri de plasare muncitorești”, iar ziua de muncă la mașini să fie de 8 ore.¹⁶

De ce s-a ridicat cu atîta tărie această problemă? Răspunsul este foarte clar dacă analizăm consecințele introducerii celor 20 de elevatoare în portul Brăila, în acea perioadă. Ele înlocuiau aproape complet pe muncitori la operațiunile de pe apă.

Un elevator încărcă zilnic, din șlep în navă, circa 100 de vagoane cereale, înlocuind 12 poște (echipe) a câte 13 oameni la poștă, în total 155 de oameni. La un elevator se foloseau 4 pînă la 18 oameni. Dacă socotim că se foloseau toți cei 18 oameni, deși patronul folosea întotdeauna un număr mai

¹³ „Analele Instit. de istorie a Partidului, de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, nr. 2/1956, p. 61.

¹⁴ „România muncitoare”, nr. 79 din 11 octombrie 1912.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 53 din 11 septembrie 1911.

¹⁶ Gheorghe Deculescu, *Munca în porturi*, 1939, p. 70.

mic, și dacă scădem acest număr din 155, înseamnă că elevatorul înlocuia 137 de oameni pe zi. Înmulțind numărul de 137 de oameni înlocuiți de un elevator, cu cele 20 de elevatoare existente în portul Brăila, înseamnă că în condițiile când toate aceste elevatoare lucrau, erau înlăturați zilnic de la lucru 2.740 de muncitori. Un muncitor era plătit cu 7 lei pe zi. Înlocuind pe muncitori la lucrul din port cu elevatoare, patronilor le rămânea un profit de 19.150 lei, în afara de sumele obținute din exploatarea, pe alte căi, a muncitorilor.

Văzînd că profiturile sînt atît de mari, patronii au încercat să introducă, pe lîngă cele 20 de elevatoare plutitoare existente, și elevatoare de uscat.

Patronii din Brăila mai foloseau și alte metode de exploatare a muncitorilor ca : prelungirea duratei zilei de lucru, micșorarea salariilor, înșelarea hamalilor la operațiunile de încărcat, neaducîndu-se intenționat cîntare, încărcarea excesivă a sacilor, angajarea de muncitori străini cu salarii mai mici¹⁷ etc.

În anul 1913, Administrația docurilor a hotărît, de comun acord cu căpitanul portului, să instaleze noi aparate mecanice „suficiente spre a face față tuturor cerințelor”¹⁸. Astfel, numeroși muncitori erau în pericol de a rămîne șomeri. Protestele lor nefiind luate în seamă, se va declanșa una dintre cele mai puternice lupte greviste din porturi care a avut loc pînă la primul război mondial. În revista porturilor se arată că „în timp ce o delegație a fost trimisă la Ministerul de industrie și comerț, muncitorii brăileni întîmpină cu amenințări de grevă și boicot, introducerea miraculosului elevator”¹⁹.

Lupta muncitorilor a fost susținută de Partidul Social-Democrat. Organul său de presă, „România muncitoare”, a publicat un apel, în care se spune : „Se știe de toți lucrătorii porturilor lupta întreprinsă de bunii noștri tovarăși brăileni contra elevatoarelor. E de datoria oricărui muncitor de port, să nu se îndrepte spre Brăila, și să refuze orice angajament cu administrația docurilor de acolo”²⁰. De asemenea, Uniunea transporturilor a dat un sprijin concret muncitorilor brăileni, chemînd în ajutor pe muncitorii din alte porturi și cerînd Uniunii Internaționale de transport, să boicoteze navele românești.

Conflictul s-a extins în toate porturile și a cuprins muncitorii din toate ramurile de muncă, avînd consecințe grave pentru comerț și înfricoșînd pe exportatori și autoritățile portuare. Au loc întruniri. Uninua de transport editează un manifest în legătură cu cererile formulate de muncitori²¹. Cadrul revendicărilor muncitorești se lărgeste din ce în ce mai mult, cuprinzînd pe lîngă revendicări economice, ca mărirea salariilor, reducerea orelor de muncă, înlăturarea intermediarilor și revendicări politice, ca drepturi egale pentru muncitori, indiferent de naționalitate, recunoașterea delegaților muncitorilor, înlăturarea războiului din viața societății²².

¹⁷ Arh. st. Galați, fond. IGNP., dos. 6/1911, f. 57—58.

¹⁸ Vezi I. Brezeanu și C. Marinescu, *Greva docherilor din Brăila din anul 1913*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, București, 1970, p. 133.

¹⁹ „Revista porturilor și navigațiunei comerciale”. nr. 3 din 15 martie 1913, pp. 21—22.

²⁰ „România muncitoare”, nr. 19 din 19 martie 1913.

²¹ Arh. st. Galați, fond IGNP., dos. 9/1913, f. 118.

²² *Ibidem*, f. 80, 108 ; „România muncitoare”, nr. 21, din 11 aprilie 1913 ; „Tribuna transporturilor”, nr. 4 din 1 iunie 1913.

La 22 aprilie 1913 au intrat în grevă toți muncitorii din docuri. Într-o adunare ținută la sediul sindicatelor, din strada Ștefan cel Mare, muncitorii au ales un comitet de grevă. Lucrul în docuri a încetat complet. 80 de vagoane și 8 nave trase la chei așteptau să fie încărcate sau descărcate²³. Planul Societății române de export a fost paralizat. Cargoul „Carpați”, care aducea cărbuni pentru C.F.R., a fost îndreptat spre Constanța. Din șapte nave intrate în docuri la 22 aprilie, numai la două s-au efectuat încărcări, cu oameni recrutați de gardienii portului și de poliție. În incinta docurilor au fost aduși numeroși polițiști și jandarmi pentru menținerea ordinii²⁴.

Conducerile sindicale au asigurat distribuirea unor sume de bani muncitorilor greviști: 1 leu pe zi la cei cu familii și 50 de bani pe zi la cei necăsătoriți²⁵.

În timpul grevei s-a întărit și mai mult unitatea dintre muncitorii români și cei de alte naționalități. Când poliția și armata au încercat să aducă, cu forța, la lucru pe muncitorii turci și armeni din cartierul „Cetățuia”, pătrunzând în casele acestora, lovindu-i și bruscându-i²⁶, muncitorii români au sărit în ajutorul lor, protestând cu hotărâre împotriva abuzurilor și luându-le apărarea²⁷. O adunare de solidaritate a muncitorilor români cu muncitorii străini a avut loc chiar în cartierul „Cetățuia”, urmată de o manifestație, cu steagul roșu în frunte²⁸. Într-un raport al Căpitaniei portului către Inspectoratul general al navigației se arăta că măsurile indicate de Inspectorat s-au dovedit ineficace, iar „armenii, turcii, persanii... continuă a se ține solidari cu românii, deoarece sub nici un pretext nu vin a lucra unii fără alții”²⁹.

Căpitanul portului și administratorul docurilor au cerut aprobarea de a folosi soldați la munca din docuri, în locul greviștilor. Ministerul de război a aprobat, ca și în alte ocazii, această măsură, și în 23 aprilie au fost aduși la lucru 104 soldați³⁰.

Folosirea armatei la munca din port, în locul greviștilor a indignat pe toate categoriile de muncitori din Brăila. La 26 aprilie au avut loc două mari întruniri de protest: la sediul sindicatului din port, și la Clubul social-democrat, la care au participat alături de docheri și muncitori de la diferite fabrici din oraș. Au luat cuvântul mai mulți muncitori între care și Constantin Popovici, secretarul Comisiei generale a sindicatelor din România, protestând împotriva „sălbăticiilor săvârșite de poliția din Brăila”³¹. S-au trimis două

²³ „Dimineța”, nr. 3281 din 24 aprilie 1913.

²⁴ „Seara”, nr. 1173 din 24 aprilie 1913.

²⁵ Arh. st. Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dos. 2/1913, f. 641.

²⁶ „România muncitoare”, nr. 33 din 2 mai 1913.

²⁷ „Dimineța”, nr. 3281 din 24 aprilie 1913.

²⁸ Arh. st. Brăila, fond. Prefectura jud. Brăila, dos. 12/1913, f. 655.

²⁹ Arh. st. Galați, fond. IGNP., dos. 9/1913, f. 117—119.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ „Dimineța”, nr. 3286 din 29 aprilie 1913.

telegrame, una către Ministerul de interne, citită de Constantin Popovici, iar alta către Ministerul de război, citită de Ștefan Gheorghiu³². După întruniri, a avut loc o mare manifestație pe străzile Brăilei.

Comitetul Uniunii de transport a editat un manifest intitulat *Către iubitorii de adevăr și dreptate*, în care se arătau cauzele luptei muncitorilor portuari. Muncitorii din toate porturile României erau chemați să boicoteze toate navele, atât cele române cât și cele străine trase la elevatoare.

Un agent al siguranței informa prefectura, că muncitorii adunați la sediul sindicatelor din strada Ștefan cel Mare strigă cu toții în cor, „rușine ministerului de război”, „rușine capetelor încoronate”, „rușine guvernărilor de la cîrma țării”, și îndeamnă la luptă pînă la infinit...³³

Mișcarea grevistă ia o amploare și mai mare la sfîrșitul lunii aprilie și în primele zile ale lunii mai. La mitingul din 28 aprilie, prezidat de Ștefan Gheorghiu, cei 7.000 de muncitori, o cifră impresionantă pentru acele timpuri, se solidarizează cu docherii³⁴.

Comitetul de grevă a editat un manifest către soldați, intitulat *Camarazi*, prin care le cerea să nu fie unelte ale statului burghez împotriva clasei muncitoare: „Cei care sînt numiți dușmanii voștri — se arată în manifest — și împotriva cărora se urmărește să fiți împinși nu-s alții decît niște bieți oameni ca și voi, niște bieți muncitori, care au aceleași interese ca și voi... De cîte ori muncitorii fac greve, de cîte ori cer o dreptate... militarismul intră în joc. Baionetele se pun între capital și muncă... muncitorii în uniforme... înșelați, orbiți se fac... paznicii societății burgheze... Credem, dragi camarazi, că v-ați convins și voi că la eliberarea voastră să vă uniți și voi în sindicate, ca împreună cu noi să strigați: Jos armata permanentă! Trăiască înarmarea poporului”³⁵!

În timpul grevei din Brăila s-a consolidat și mai mult unitatea muncitorilor din diferite porturi și orașe ale României. La București, Galați, Sulina, Ploiești au avut loc adunări de simpatie cu muncitorii brăileni. În Galați a desfășurat o muncă intensă printre hamali și docheri Gheorghe Stroiciu pentru a da tot sprijinul greviștilor din Brăila. La mitingul din 2 mai 1913, la care au participat 10.000 de muncitori din Brăila, au luat parte și delegați din Galați și Ploiești. Greviștii au hotărît să trimită o delegație la București (alcătuită din Ioan Voinea, Ion Dumitrescu Bătrînu, Ioan Manolescu, Vasile Ciocan, Toma Mihai și Ștefan Gheorghiu),³⁶ care să prezinte un memoriu guvernului.

Delegația muncitorilor, susținută de conducerea Partidului Social-Democrat și de Comisia generală a sindicatelor, a fost primită de Take Ionescu, ministru de interne, și de Alexandru Bădărău, ministrul lucrărilor publice. Reprezentanții guvernului nu au satisfăcut însă nici un punct din memoriul

³² „România muncitoare”, nr. 33 din 2 mai 1913.

³³ Arh. st. Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dos. 12/1913, f. 634.

³⁴ „România muncitoare”, nr. 33 din 2 mai 1913.

³⁵ „Tribuna transporturilor”, nr. 4 din 1 iunie 1913.

³⁶ *Ibidem*.

greviștilor. Ca urmare, într-o consfătuire avută cu conducătorii socialiști din capitală, s-a hotărât declanșarea unei greve generale în Brăila.

Un element nou intervenit în primele zile ale lunii mai ce merită a fi, de asemenea, subliniat, a fost solidarizarea unor țărani din diferite comune ale județului cu greviștii. La întrunirea din 3 mai au participat și 300 de țărani³⁷.

Greva generală s-a declanșat la 6 mai 1913. Ea a cuprins: 1.000 docheri, 5.000 muncitori de port, 500 de la fabrica de celuloză, 400 de la fabrica „Izbînda”, 200 de la fabrica de ciment, 150 de la fabrica de făină „Lichiardopol”, 300 de la „Galiatzotos”, 150 căruțași de la gară etc. În total au intrat în grevă circa 13.000 de oameni³⁸. Uniunea de transport a organizat un miting special, în grădina hotelului „Frații Mincu”. Ștefan Gheorghiu a arătat, cu această ocazie, motivele care au determinat pe muncitori să declare greva generală³⁹. După miting a urmat o nouă manifestație pe străzile Brăilei, la care au participat circa 13.000 de oameni. A doua zi au plecat spre Brăila, într-un marș de solidaritate, 1.000 de muncitori din Galați. La jumătatea drumului le-au ieșit înaintea 500 de căruțași brăileni care i-au adus cu căruțele pînă la Brăila. Împreună au manifestat pe străzile orașului⁴⁰. Întruniri de solidaritate cu greviștii au avut loc și la Pitești, Turnu Severin, Constanța, Mărășești, și în alte orașe ale țării.

Amploarea mișcării greviste a speriat pe guvernanți, silindu-i să facă concesii, să accepte satisfacerea unor revendicări. Astfel, la 13 mai s-a reînceput lucrul. Peste 1.000 de muncitori au intrat în docuri cîntînd Internaționala⁴¹.

O comisie mixtă a luat în discuție cererile muncitorilor pe data de 31 mai, și apoi pe 17 iunie. S-a căzut de acord ca elevatoarele să fie introduse din trei în trei ani, fără a primejdui existența muncitorilor. A fost discutată problema reglementării muncii, a salariilor, a repausului duminical, și a fost interzisă munca de noapte. Reprezentanții muncitorilor din comisia mixtă și anume Ștefan Gheorghiu, secretarul Uniunii transporturilor, Ion Voinea, Ion Dumitrescu Bătrînu, Toma Mihăilescu, Ciocan Vasile, au ridicat și alte probleme ca: asigurări în caz de boală, de accidente, de șomaj și de moarte.

Intenționînd să zădărnicească tratativele și să înmormînteze cererile muncitorilor, autoritățile portului, de comun acord cu poliția și cu delegații guvernului, au pus la cale o manevră, alcătuiind o altă delegație a muncitorilor cu elemente vîndute exploatatorilor. Delegații adevărați au protestat cu îndîrjire împotriva acestei acțiuni, apoi s-au retras de la tratative. Astfel, lucrările comisiei mixte au fost întrerupte. Intervenind alte evenimente, nu s-au mai luat măsuri concrete pentru realizarea cererilor muncitorilor. Patronii nu au mai îndrăznit însă să aducă elevatoare de uscat în port. Înființarea unui

³⁷ „România muncitoare”, nr. 35 din 9 mai 1913.

³⁸ „Tribuna transporturilor”, nr. 4 din 1 iunie 1913.

³⁹ „Seara”, nr. 1187 din 8 mai 1913.

⁴⁰ Arh. Centrală a C.C. al P.C.R., fond. 70, dos. 6529, f. 34.

⁴¹ „România muncitoare”, nr. 38 din 19 mai 1913.

Bironul Muncii care să reglementeze lucrul în port, s-a aprobat abia în 1914, însă nici atunci nu s-a înființat, datorită opoziției căpitaniei⁴².

Deși muncitorii nu au obținut satisfacerea tuturor revendicărilor, greva din perioada 22 aprilie — 13 mai 1913, din Brăila a avut o mare însemnatate. Ea a constituit o școală politică pentru toți muncitorii brăileni. În timpul luptei greviste, muncitorii au înțeles că trebuie să fie uniți. Greva începută de docheri a cuprins apoi pe muncitorii întregului port: hamali, căruțași, lopătari etc. și pe muncitorii tuturor fabricilor din oraș: tâmplari, croitori, cizmari etc.

Greva docherilor s-a transformat astfel, într-o grevă generală, dovedind că principala cauză a mișcării a fost agravarea condițiilor de muncă și viață ale lucrătorilor. În afară de revendicări economice, muncitorii au luptat pentru revendicări de ordin politic, folosind ca forme de luptă întrunirile, mitingurile, manifestații atât în Brăila, cât și în alte porturi ale țării.

Greva a mai contribuit la radicalizarea maselor muncitorești care s-au ridicat la luptă nu numai împotriva patronilor de elevatoare, dar și a statului burghez. Întreruperea lucrului a provocat enorme pagube comerțului și navigației, paralizând activitatea tuturor porturilor. Gazeta „Tribuna transporturilor” arăta că „această luptă unică în felul ei... a zguduit din temelii orașul Brăila”⁴³.

În fruntea grevei au fost socialiștii de stînga, membrii P.S.D., care activau în Brăila, și ai Uniunii sindicatelor din transporturi, ca Ștefan Gheorghiu, Nicu Marinescu, Ion Dumitrescu (Bătrînu), Ion Voinea și alții. Lupta muncitorilor din Brăila a îmbogățit tradițiile luptei revoluționare a clasei muncitoare din țara noastră pentru libertate și dreptate socială.

⁴² „Lupta zilnică”, nr. 139 din 18 octombrie 1914.

⁴³ „Tribuna transporturilor”, nr. 4 din 1 iunie 1913.

Metodica predării istoriei

PREOCUPĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU TEMA „FOLOSIREA MIJLOACELOR AUDIO-VIZUALE LA LECȚIA DE ISTORIE“

TITUS TURCU

Congresul al X-lea al P.C.R. a inclus în conceptul de educație socialistă și asimilarea a ceea ce este mai valoros în domeniul culturii, științei și tehnicii contemporane, stăpînirea deplină a profesiei; în același timp ne apar cu deplină claritate rațiunile nu numai practice, dar și teoretice, principiale, ale măsurilor întreprinse pentru dezvoltarea și adaptarea învățămîntului la cele mai noi cerințe ale progresului tehnic și științific, pentru fuziunea lui cu cercetarea și producția, pentru organizarea unei ample acțiuni de modernizare.

În condițiile societății socialiste, modernizarea învățămîntului a devenit o cerință obiectivă de prim rang, reclamată de succesele tehnico-științifice la nivel mondial, de dezvoltarea spirituală a omului contemporan, a devenit o condiție a realizării eficienței sociale a școlii.

În raport cu aceste cerințe ale contemporaneității, cu practica construcției socialiste, modernizarea învățămîntului reprezintă acțiunea continuă de înnoire a conținutului și metodelor predării, a teoriilor pedagogice și a metodelor de cercetare, în lumina învățaturii marxist-leniniste, a documentelor de partid și pe baza rezultatelor cercetărilor științifice de specialitate.

Unul dintre succesele de seamă ale pedagogiei din ultimii ani pe linia modernizării învățămîntului îl constituie introducerea tehnicilor audio-vizuale.

Ponderea tot mai mare pe care mijloacele moderne audio-vizuale le au în viața societății contemporane trebuie dirijată în învățămînt în așa fel încît utilizarea lor să contribuie efectiv la acțiuni educative, formative, să influențeze dezvoltarea gîndirii, a conduitei elevilor ca exprimare a trăsăturilor pozitive de caracter.

S-a discutat și s-a scris mult pe plan european despre noile mijloace audio-vizuale și s-a ajuns la concluzia că, în condițiile în care vehiculează un conținut adecvat și sînt folosite în mod corespunzător, pot deveni o uriașă forță de modelare a tineretului. De aceea, introducerea noilor mijloace în școală a fost îmbrățișată fără rezerve.

Problema folosirii tehnicilor audio-vizuale la istorie a fost experimentată deja într-o mulțime de unități școlare din țara noastră și cercetările în privința eficienței acestor mijloace pe toate planurile instrucției și educației continuă pînă la elaborarea unei metodologii pe care o așteptăm nerăbdător.

În cercetările întreprinse și din practica școlară s-au desprins jaloane de ordin general referitoare atît la metodele de folosire ale tehnicilor audio-vizuale cît și la efectele rezultate din folosirea lor la lecțiile de istorie.

Avînd în vedere faptul că introducerea lor în școală nu trebuie privită ca o activitate specială, ca un scop în sine, problema cea mai delicată este legată de încorporarea organică și metodică, în același timp, a noilor mijloace în activitatea pedagogică, în lecție. Mesajul audio-vizual nu trebuie și nu poate să substituie contribuția profesorului, ci doar să îmbogățească informațional lecția și să stimuleze activitatea perceptivă, să aducă un spor de eficiență, în completarea metodelor și mijloacelor de învățămînt tradițional. Prin utilizarea mijloacelor audio-vizuale ne putem ușura sarcini multiple ce stau în fața noastră, a profesorilor de istorie, de dezvoltare a conștiinței socialiste a elevilor, a patriotismului socialist și a internaționalismului proletar, a capacității de înțelegere și apreciere a frumosului, a gustului pentru frumos, a atitudinii față de muncă, a comportării civilizate.

Noile tehnici audio-vizuale mijlocesc apropierea realității inaccesibile de elev, permit trecerea de la imaginea concretă la idea abstractă, și invers. De aici concluzia firească a folosirii acestor mijloace numai în anumite situații, acolo unde mijloacele de transmitere tradiționale se dovedesc insuficiente, acolo unde nota intuitivistă adusă contribuie la îmbogățirea conținutului lecției, o face mai atractivă, mai vie, mai eficientă.

Rezumîndu-ne la lecția de istorie înțelegem că integrarea materialelor audio-vizuale se poate face în oricare moment al lecției, într-o mare diversitate de moduri, pentru multiple sarcini și cu diverse scopuri. Se pot folosi mai frecvent pentru transmiterea de noi cunoștințe, pentru aprofundarea înțelegerii și formării unor noțiuni, pentru imprimarea unei note afective cunoștințelor căpătate, pentru sistematizarea și generalizarea unor informații, pentru completarea unor date, pentru fixarea cunoștințelor.

În cadrul lecțiilor de istorie ne-am folosit mai mult de mijloace audio-vizuale simple (diafilme, diapozitive, texte sonorizate și montaje audio-vizuale) și foarte rar de mijloace complexe, dinamice, iar dintre acestea, doar de film.

Mijloacele simple sînt mai accesibile școlilor în general și sînt superioare celor dinamice prin posibilitățile nelimitate pe care le au în procesul de asimilare a cunoștințelor în funcție de particularitățile de vîrstă ale elevilor.

S-a folosit un aparat de proiecție simplu, magnetofonul și, cîteodată, epidiascopul. Pentru proiecție, uneori, s-a întrebuițat ecranul unuia din laboratoare, dar mai frecvent, un ecran improvizat de dimensiuni mai mici, 60×60 cm (poate fi și mai mare) alcătuit din hîrtie de calc încadrată de o ramă metalică și pus pe un suport. Acest ecran mobil, ușor de transportat, permite proiecția din spatele lui astfel încît se poate folosi și în condiții normale de lecție, fără camuflaj. Majoritatea materialelor au fost confecționate de propunător. Aici ne asociem părerilor unor colegi care în materialele pu-

blicate dădeau sugestia ca fiecare profesor de istorie să fie un mînuitor al aparatului de fotografiat și un cunoscător al tehnologiei prelucrării materialelor fotosensibile. Este la îndemîna oricui acest lucru în zilele noastre. Simpla fotografiere cu filme reversibile a unor monumente istorice, monumente de artă, a unor cîmpuri de bătălii, vederi de orașe, documente de arhivă, obiective industriale, albume de artă, hărți din manuale, tratate de specialitate sau atlase, prin dezvoltare devin diapozitive. Preocuparea pentru asemenea realizări ar putea fi, cu mici eforturi, generalizată.

Ani de-a rîndul ne-a preocupat sporirea randamentului pedagogic prin folosirea mijloacelor simple amintite. Căutările și încercările nu au avut totdeauna rezultate scontate, dar am continuat și vom continua să ne ocupăm de găsirea celor mai eficiente soluții.

Dintre lecțiile în care au fost folosite mijloace audio-vizuale ne vom opri la cîteva în care contribuția noilor tehnici a putut fi valorificată, provocînd curiozitate, entuziasm, plăcere de a învăța, stimulînd, în același timp, activitatea intelectuală a elevilor.

La anul III A, în lecția *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*, după comunicare s-a realizat fixarea cunoștințelor cu ajutorul a 10 diapozitive reprezentînd următoarele imagini în ordine cronologică:

- Gara finlandeză din Petrograd;
- Mașina blindată de pe care a vorbit V. I. Lenin în ziua de 3 aprilie 1917;
- Locomotiva nr. 293 cu care a reușit să fugă din oraș pentru a nu fi prins;
- Razliv — localitatea unde s-a ascuns la comunistul Aliluev;
- Camera lui de lucru în scurtul exil;
- Casa în care s-a ținut istorica ședință din 10 octombrie 1917 a C.C. a Partidului Comunist (bolșevic), în care s-a hotărît începerea insurrecției armate;
- Palatul Smolnîi, unde a sosit Lenin în 24 octombrie și a preluat conducerea insurrecției;
- Cazarma din actuala stradă a Armatei Roșii, nr. 13, unde erau unitățile militare care au format primele detașamente ale Armatei Roșii în revoluție;
- Crucişătorul „Aurora“, care a vestit începutul revoluției și unei noi epoci în istoria omenirii;
- Palatul de iarnă asaltat de revoluționarii care au arestat aici guvernul provizoriu;
- Tabloul lui Serov înfățișînd al doilea Congres al Sovietelor din Rusia, unde s-au adoptat vestitele decrete asupra păcii și asupra pămîntului. Fixarea a fost realizată în 10 minute.

Au fost alese aceste imagini deoarece, în linii mari, ele fixează principalele momente ale lecției. Plusul de informații s-a referit numai la reușita plecării lui Lenin și a șederii sale la Razliv, care a contribuit prin explicațiile suplimentare date la crearea unei stări emoționale puternice, stare care a mărit gradul de receptivitate al elevilor. Apoi prezentarea diapozitivelor s-a

făcut succesiv, lăsînd pe elev să facă legătura (dirijată dacă a fost nevoie) între imagini și să completeze cele deja cunoscute referitoare la fiecare imagine. S-a realizat o activitate deosebită a clasei. Elevii au fost puși în situație de a raționa, de a pătrunde în esența fenomenelor cu un efort propriu, stimulat, prezentarea imaginilor menținîndu-le atenția mereu concentrată. Nu ne-am oprit, deci, la o simplă memorare a unei scheme abstracte de pe tablă, ci s-a realizat reținerea datelor și momentelor din lecție pentru o perioadă mai lungă, printr-un proces de învățare conștientizată.

La anul III B, la aceeași lecție, s-au folosit aceleași diapozitive doar în timpul comunicării. Expunerea s-a făcut timp de 30 de minute pe fondul lecției tratate în manual, iar diapozitivele alese au fost intercalate pe parcursul lecției. Prezentarea imaginilor a fost dublată de o schiță la tablă pe cît posibil apropiată de conținutul fiecărui diapozitiv. Mesajele vizuale introduse au avut un efect scontat. Atenția elevilor a fost permanent vie, iar momentul emoțional introdus prin secvențele referitoare la momentul Razliv — element nou, suplimentar programului — a trezit un interes deosebit, pe de o parte, și pe de altă parte, a menținut și chiar a stimulat activitatea mentală a elevilor. Stimulatorul vizual a ușurat percepția complexă, iar corelarea dintre imagini și schița de pe tablă a format legături trainice ilustrate în ușurința cu care s-a făcut fixarea în cele 5 minute rezervate. Un alt efect constatat a fost remarcat cu prilejul fixării: interes și participarea activă. Stimularea activității intelectuale a elevilor prin folosirea materialului audio-vizual a devenit astfel un factor de motivație ce a influențat activitatea de cunoaștere, iar efortul de învățare a fost astfel mult ușurat.

S-a putut constata în fixarea și verificarea cunoștințelor că rezultatele au fost optime la ambele clase, ca dovadă că elementul de bază al reușitei nu l-a constituit numai momentul folosirii, ci mai ales metodică exploatarea tehnicilor audio-vizuale.

Aceeași tehnică de informare audio-vizuală în diferite momente ale lecției și introducerea acesteia prin metode diferite au fost experimentate și la alte lecții. De exemplu, la lecția *Arta Renașterii* la anul II de liceu, ținînd cont de faptul că în planificarea calendaristică trimestrială pentru lecția *Arta Renașterii*, pe prim plan a stat preocuparea pentru pregătirea lecției, la toate cele 3 clase unde s-au folosit materiale audio-vizuale. Au fost alese diapozitive color potrivite din inventarul școlii și din cele câteva mii pe care le posed personal în așa fel ca să se poată uza de imagini reprezentînd picturi, sculpturi și monumente de artă din epoca Renașterii pe cît posibil numai ale artiștilor citați în manual.

La clasa A s-au întrebuițat 12 diapozitive în fixarea cunoștințelor, cu scopul de a clarifica unele aspecte insuficient sesizate, de a sistematiza și a asigura înțelegerea mai profundă a materialului predat, pentru a da viață informațiilor prin mesajul audio-vizual. În 10 minute s-a prezentat cîte o operă de artă a fiecărui artist și prin metoda conversației s-a sistematizat și fixat cu ușurință întreaga lecție. Trecerea de la imaginea abstractă la cea concretă, senzorială, s-a asigurat cu ajutorul materialului intuitiv folosit.

La clasa B s-a folosit același material și în același moment al lecției — fixarea —, dar cu alte sarcini formulate anterior, și anume: găsirea trăsătu-

ilor caracteristice ale artei Renașterii în funcție de perioada de creație și de obiectul creației. Timpul rezervat fixării în acest caz a fost mai mare decât la lecția anterioară : 15 minute. Au fost prezentate pe rând diapozitivele începând cu operele lui Giotto și Masaccio și terminând cu palatele din Florența și Veneția. Prin întrebări, elevii au fost puși în situația de a descoperi și chiar a redescoperi adevărul prin eforturi proprii, pătrunzând în esență. Aici trecerea de la imaginea abstractă la cea concretă a fost dublată de o nouă trecere spre abstract, pe un plan superior. Cîteva precizări suplimentare au ajutat elevilor puțința de a generaliza, sintetiza. Spre exemplu, ne-am oprit mai mult la tabloul lui Tizian „Înălțarea Maicii Domnului“, fascinant tablou de vibrație și armonie a culorilor, în care Tizian s-a relevat ca un colorist incomparabil, fără preocupare pentru conținut — care i-a servit doar ca pretext. Am remarcat la acest tablou pe lângă coloritul viu, acel roșu — purpuriu așa-zis de Tizian aidoma de celebru albastrului de Voroneț, culori de dicționar, create în aceeași perioadă de timp.

Pentru a amplifica și generaliza afirmațiile din manual (mult prea puține) referitoare la caracteristicile picturii venețiene, și anume, luxul venețian într-un decor viu colorat, deschis cu străluciri argintii, am prezentat și două tablouri de Veronese și Tintoretto. Tot pentru astfel de caracteristici locale în arhitectura Renașterii italiene ne-am oprit asupra unor palate de la Florența și Veneția, insistînd asupra deosebirilor esențiale, cauzate de cursul evenimentelor istorice din cele două orașe-republici.

Fiind permanent solicitați, antrenați, s-a creat o atmosferă de maximă receptivitate și elevii s-au integrat în temă pe coordonatele de interpretare concepută de propunător.

În clasa C s-a folosit același material, dar în timpul comunicării cunoștințelor. Elevii au fost anunțați despre folosirea mijloacelor audio-vizuale și avertizați asupra unor întrebări la care vor trebui să răspundă în fixarea cunoștințelor. Întrebările anunțate se refereau atît la trăsăturile caracteristice ale artei Renașterii, cît și la epoca și locul de creație al artiștilor. S-a creat astfel o atmosferă de lucru, de sporire a efortului elevilor spre analiză-sinteză. După ce s-a prezentat epoca Renașterii artistice în ansamblu, trecînd la pictură s-a pus accentul asupra trăsăturilor caracteristice ale picturii și tematicii operelor artiștilor, insistîndu-se asupra inovațiilor tehnice și tematice proprii acestei epoci. Apoi s-a trecut la analizarea fiecărui tablou în parte, timp de 20 de minute, oprindu-ne uneori asupra unor detalii menite să convingă elevii, și nu să-i încarce. La fel s-a procedat cu sculptura și arhitectura din Italia. În conținut, noul a fost introdus prin titlurile tablourilor și prin descrierea lor. Paralel cu prezentarea diapozitivelor s-a alcătuit o schemă pe tablă.

Metoda a fost, deci, expunerea sistematică împletită cu demonstrația. Fixarea s-a făcut în 3 minute prin cîteva întrebări — problemă. Elevii au răspuns ușor, cursiv la întrebările puse și au dovedit o înțelegere absolut obiectivă, logică, profundă a problemelor discutate și o sensibilitate pentru cunoașterea artei Renașterii.

S-a pregătit apoi un sondaj în ora următoare cu un titlu neformulat în carte : Arta florentină în epoca Renașterii. Întrebările interesante au fost rezultatele.

Elevii din clasa A au făcut lucrări în medie mediocre. Fiind puși dintr-o dată în situația de a extrage trăsături caracteristice și artiști ai artei florentine, fără un antrenament sistematic în această direcție, elevii au lucrat încet, greoi și strecurând în sondaj elemente neesențiale teme date, deși au avut contact cu materialul audio-vizual în egală măsură cu elevii claselor B și C. Elevii acestor clase au reușit să dea răspunsuri mult mai bune. Fiind dirijați în direcția sistematizării materialului încă în timpul orelor de predare, avînd un exercițiu în a discerne în esență elementele legate de locul creațiilor artistice în epoca Renașterii, răspunsurile elevilor din clasele B și C s-au detașat de ale celor din clasa A prin claritatea și ușurința de analiză.

Iată, deci, un exemplu în care folosirea aceluiași mijloace audio-vizuale a avut eficiență diferită în condițiile aplicării unor metode diferite prin intervenția activă a propunătorului care a orientat interpretarea datelor informative. Deci, valoarea materialelor trebuie neapărat să fie completată de interpretarea propunătorului, cuvîntul să dirijeze observația și interpretarea.

Sporul de eficiență cu ajutorul mijloacelor audio-vizuale diapozitive — s-a putut constata și în multe alte cazuri, prin folosirea unui minim de cadre vizuale. Nenumărate scheme de bătalii, documente, hărți, monumente de artă și istorice au venit în ajutorul aprofundării și înțelegerii lecțiilor, au venit să ușureze cunoașterea realității, să apropie realitatea inaccesibilă de elevi.

Diafilme au fost folosite mai puțin. Acestea, în condițiile lecțiilor de la cursul mediu răpesc mult timp pentru a fi expuse în întregime. De aceea s-au folosit doar fragmente de diafilme la unele lecții de recapitulare.

Un capitol aparte al preocupărilor noastre în direcția sporirii eficienței lecțiilor cu ajutorul mijloacelor moderne l-a constituit montajul audio-vizual.

Acest fel de mesaj este foarte accesibil și cu mari posibilități de adaptare la capacitatea de învățare a elevilor. Montajul audio-vizual a fost folosit mai ales în scopul formării unor convingeri ideologico-politice și pentru a provoca stări afective pozitive.

S-au folosit, în general, montaje scurte și în lecții în care ni s-a părut că gradul de sporire a eficienței poate fi mult ridicat.

În lecția Imperiul bizantin în secolele XII—XV, la anul II, pentru a sublinia momentul cuceririi Constantinopolului de către turcii conduși de Mohamed al II-lea, am proiectat două imagini, la început, ce reprezentau panorama generală a vechiului Bizanț, străjuit de Marea Marmara, Bosfor și Cornul de Aur și apoi zidurile alcătuite din trei centuri de fortificații străjuite de turnuri și bastioane. Concomitent, pe banda de magnetofon a început descrierea atât de captivantă a asaltului Constantinopolului după Steven Runciman. Sincronizarea textului cu apariția noilor imagini a fost permanentă. S-a proiectat, pe rînd, harta de ansamblu a orașului cuprinzînd și cartierele Galata și Pera, apoi o vedere a Bizanțului dinspre Pera peste Cornul de Aur, pentru a arăta locul unde turcii au reușit să pătrundă prima dată în oraș și ultima imagine, cea a Porții de Aur, pe unde a intrat triumfal Mohamed al II-lea. Paralel cu montajul, cu un indicator de hărți am arătat pe proiecție locurile precizate în text. S-a insistat asupra acestui episod de la sfîrșitul lecției cu un dublu scop. În primul rînd, pentru valoarea în sine a acestui moment istoric, dar și pentru a trage concluzii de perspectivă edificatoare.

Istoria unui vechi imperiu înceta, în timp ce o nouă mare putere se ridica în Peninsula Balcanică. S-a găsit potrivit momentul pentru a arăta că același Mohamed al II-lea, vrednicul cuceritor al Constantinopolului, a fost învins de trei ori de către Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, de câte ori a încercat să supună un popor care și-a apărut cu eroism libertatea. Antiteza situațiilor — victorie de prestigiu la Constantinopol și înfrângeri în fața domnitorilor români — a scos în relief valoarea victoriilor românești prezentate în lecția următoare referitoare la *Țările Române pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea*.

Montaje scurte audio-vizuale au fost introduse în lecțiile de istoria României. Contribuția lor a dat o notă de autenticitate, uneori cu valoare de document, evenimentului.

În lecția *Luptele de apărare conduse de Ștefan cel Mare* la momentul Vaslui au fost lăsate imaginea și banda magnetică să înlocuiască explicația. A fost prezentată o imagine autentică a locului bătăliei și apoi schema luptei din 10 ianuarie 1475 concomitent cu descrierea pe bandă magnetică a bătăliei, în viziunea lui Mihail Sadoveanu. Fiind vorba de un text imprimat anterior, s-au putut omite inexactitățile. Eroismul ostașilor lui Ștefan și tactica de luptă adoptată de marele voievod, descris în montaj, a contribuit la declanșarea unei emulații de mîndrie națională și admirația pentru marele nostru domnitor.

Un montaj asemănător a fost introdus la lecția *Războiul antiotoman și cîștigarea independenței Țării Românești în timpul lui Mihai Viteazul*, unde s-a folosit un text imprimat pe bandă magnetică din „Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul“, de Nicolae Bălcescu.

Textele sonorizate care au fost folosite au avut efecte dintre cele mai importante. Obiectivul propus în folosirea acestor mesaje a fost formarea la elevi a unor convingeri și sentimente patriotice, trezirea interesului pentru anumite elemente istorice și sublinierea pe această cale a unor momente de seamă din istoria universală și din istoria poporului român.

Ne-am folosit, de asemenea, de texte, mai ales la Istoria României. Descrierea luptei de la Baia, din 15 decembrie 1467, după Nicolae Iorga, sau a celei de la Stănilești din 1711, descrisă de Ion Neculce, redarea conținutului Proclamației de la Padeș sau a cuvîntului lui Mihail Kogălniceanu cu ocazia înscăunării lui Al. I. Cuza au oferit prilejul pentru discutarea și interpretarea mesajelor.

Altele au contribuit, prin plusul de informații, la înțelegerea deplină a unor momente importante din Istoria României : momente din perioada Congresului I al P.C.R., relatate de Gheorghe Stoica și Mihail Cruceanu, prezentarea momentului insurecției naționale antifasciste din august 1944, după mărturiile lui Emilian Ionescu (publicate în Magazinul istoric nr. 5 din 1967), comentariul de la Radio Moscova din 22 noiembrie 1944, cules din colecția „File din trecut“, de Valter Roman, și altele, prin autenticitatea lor, au contribuit la ridicarea nivelului științific al lecțiilor.

Cu puțin efort și interes din partea profesorilor s-au putut imprima pe bandă texte preluate direct din emisiunile de radio sau televiziune, din care în ultimul timp reținem : o descriere la fața locului a Cetății Dăbîca

de prof. univ. dr. Ștefan Pascu, o prezentare a unor aspecte ale luptei comuniștilor din Banat în august 1944 de prof. univ. Miron Constantinescu, sau aprecieri ale Secretarului general al partidului nostru, tov. Nicolae Ceaușescu, făcute cu prilejul comemorării mișcării revoluționare din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Aceste texte sonorizate introduse în lecții vor avea valori deosebite, vor provoca momente emoționale.

Deși utilizarea filmului în școală ar fi binevenită prin posibilitățile pe care acesta le are în realizarea maximei eficiențe, în școală acest lucru se face într-o măsură extrem de redusă. Folosirea filmului într-o lecție ar putea aduce, indiscutabil, o prețioasă contribuție formativă și informativă, care sub îndrumarea profesorilor ar spori eficiența lecției. Preocupările noastre se îndreaptă deocamdată spre îndrumarea elevilor de a viziona filme în afara școlii și această problemă cu multe și complicate implicații de natură metodologică nu aparține subiectului de față.

Lucrarea de față nu pledează pentru întărirea exclusivă a importanței folosirii mijloacelor audio-vizuale, ci ca mijloc de sporire a eficienței lecțiilor prin folosirea lor. Oricât de moderne și ușor accesibile ar fi mijloacele moderne audio-vizuale, ele nu înlocuiesc personalitatea conceptuală a educatorului.

Folosirea tuturor acestor mijloace impune o pregătire atentă prealabilă atât ideologică, pedagogică și de specialitate, cât și deprinderi practice de confecționare și de mînuire a materialelor și aparatelor. Este, de fapt, verificat în stadiul actual de dezvoltare a societății socialiste faptul că ideea unui model uman de profil spiritual multilateral apare ca un corolar al specializării, al unei instruirii profesionale organizate și din ce în ce mai specializate într-o ramură strict determinată de activitate.

În măsurile propuse recent de Secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și adoptate în unanimitate de Comitetul Executiv se și arată că societatea socialistă multilaterală pe care o construim se caracterizează prin aceea că tipul uman de care are nevoie și pe care și-l formează este armonios, multilateral, dinamic și de înaltă competență profesională, iar mai presus de toate profund atașat cauzei socialismului, celor mai înalte idealuri ale omenirii.

Metodologia cercetării istorice și metodice

CARACTERUL LUCRĂRILOR METODICE DE ISTORIE ȘI STRUCTURA LOR

LUCIA GEORGIAN

Lucrările metodice de istorie reprezintă finalizarea unei activități de cercetare științifică, axată pe problemele predării acestei discipline în școală și avînd ca scop atît perfecționarea conținutului învățămîntului istoriei (programe, manuale, noi regrupări ale materiei de studiu etc.), cît și a formelor sale de organizare.

Deși strîns legată de cercetarea istorică, ale cărei rezultate asigură conținutul științific al predării, cercetarea în domeniul metodicii istoriei se deosebește fundamental de aceasta, atît prin modul de abordare a problemelor, cît și prin metodele pe care le folosește. Cercetătorul privește faptele și fenomenele istorice dintr-un punct de vedere distinct de al istoricului, în funcție de rolul pe care ele îl au în realizarea scopului formativ-educativ al procesului de învățămînt. De aici și necesitatea unui sistem mai larg de referințe care să cuprindă pe lîngă reperele proprii și pe cele ale unor științe ca : pedagogia, psihologia, logica, sociologia, ale căror determinări și concluzii le folosește. Pe lîngă cunoașterea principiilor metodologice de bază și a tehnicilor specifice de investigație, i se cere cercetătorului o pregătire multidisciplinară. Bibliografia orientativă cuprinde un număr extrem de redus de lucrări care abordează tema cercetării de metodica istoriei, dar oferă surse mai bogate de informație în domeniul metodologiei cercetării pedagogice, elucidînd atît problemele teoretice, cît și aspectele tehnice ale activității de cercetare¹.

¹ Cităm lucrările consultate pentru elaborarea acestui articol : V. Bunescu, *Orientări metodologice noi în cercetările de didactică*, în „Studii și cercetări de didactică modernă”, EDP, 1967, p. 7—24 ; V. Bunescu, A. Cazacu, E. Csengeri, *Ipoteza în cercetarea pedagogică*, în „Revista de Pedagogie”, 1966, nr. 6, p. 78—79 ; R. Dăscălescu, *Experiență și experiment în cercetarea pedagogică*, în „Revista de Pedagogie”, nr. 7—8, 1969, p. 86—91 ; Stanciu Stoian, *Cercetarea pedagogică, Aspecte metodologice*, E.P., 1969, 238 p. ; M. Timofte, L. Ghivirigă, *Etapetele muncii de cercetare*, în „Revista de Pedagogie”, nr. 2, martie-aprilie 1959, p. 105—110, nr. 3, mai-iunie 1959, p. 100—107 și nr. 4 iulie-august 1959, p. 109—112. Menționăm și lucrările unor autori străini : N. I. Beveridge, *Arta cercetării științifice*, Ed. științifică, 1968, 260 p. ; Good W., Corter, Douglas, E. Scates, *Methods of Research, Educational, Psychological, Sociological*, New York, Appleton-Century-Crofts, 1954, XX + 920 p. ; E. Planchard, *La Recherche en pédagogie*, Edi-

Spre deosebire de cercetarea istorică ale cărei investigații se desfășoară mai ales în arhive și biblioteci, cercetarea de metodica istoriei se realizează mai ales în școală. Cercetătorul trebuie să fie la curent cu problemele de conținut ale predării la nivelul celor mai recente descoperiri și concluzii ale științei istorice. Dar accentul cade pe istorie ca obiect de învățămînt — pe volumul de cunoștințe prevăzut de programele școlare, pe selecționarea acestora din punctul de vedere al importanței lor istorice și educative, în funcție de particularitățile de vîrstă ale elevilor etc. Cercetarea de metodica istoriei urmărește descoperiri în domeniul științei istorice. Ea caută să demonstreze valoarea unei experiențe didactice, să găsească cele mai potrivite căi pentru aplicarea legilor cunoașterii în predarea istoriei, să elaboreze sisteme de metode și procedee cu maximă eficiență în realizarea scopului informațional și formativ al disciplinei noastre, să sprijine îmbunătățirea programelor și manualelor școlare. Fără a renunța la studiul principiilor de bază și la generalizări, cercetarea de metodică are un predominant caracter aplicativ.

Cercetătorului în domeniul metodicii predării istoriei i se cer, pe lîngă pregătirea de specialitate, temeinice cunoștințe de pedagogie și psihologie, și o legătură nemijlocită cu practica. Faptul că predarea istoriei în școală se realizează în corelație cu celelalte obiecte din planul de învățămînt îi impune și cunoașterea, măcar în linii mari, a problemelor legate de predarea acestor discipline. Necesitatea de a aborda fenomenul procesului de învățămînt în toate laturile lui, conferă cercetării metodice, ca și celorlalte tipuri de cercetare în domeniul didacticii, un caracter interdisciplinar.

Specificul cercetării științifice în domeniul metodicii istoriei se reflectă și în conținutul lucrărilor care sînt rodul acestei cercetări, valorificînd rezultatele ei.

Activitatea de cercetare metodică se desfășoară în cadrul unui proces de cunoaștere în învățămînt, deosebit de cunoașterea științifică prin faptul că se realizează sub conducerea profesorului și are la bază un material preluat din patrimoniul științei istorice, selectat și prelucrat în programele de învățămînt, în lumina sarcinilor generale ale școlii. De aici rezultă un anumit raport între conținutul istoric propriu zis al lucrării metodico-științifice de istorie și cel pedagogic. Ce și cît vom expune în lucrare din problemele de

tions Nauvelarts, 1967, 306 p.; I. V. Zankov, *Despre obiectul și metodele de cercetare ale didacticii*, EDP, 1963. Indicații generale privind tehnica elaborării unei lucrări pe bază de experiment: S. F. Trelease, *How to write scientific and technical papers*, Baltimore, 1958, XII + 185 p. Desfășurarea unei cercetări metodico-științifice la istorie este prezentată analitic de M. Vișan, C. Dinu, Rea Silvia Bărbuleanu, *Cu privire la problema însușirii noțiunilor de istorie în școala generală*, în *Studii și cercetări de didactică modernă* EDP, 1967, p. 276—292. Articole referitoare la lucrările metodico-științifice de istorie, E. Bichman, L. Georgian, *Lucrările metodico-științifice, mijloc de îmbunătățire a lecțiilor*, în „Gazeta Învățămîntului”, 1964, nr. 742; A. Iordănescu, *Recomandări privind alcătuirea unei lucrări de metodică*, în „Caiet metodic de istorie”, I, 1970.

conținut ale predării? Vom veni cu ipoteze, cu amănunte, vom analiza concluziile discutabile, controversale istoricilor? Recomandabil este să respectăm selecția cantitativă și calitativă realizată în programele școlare. Dacă cercetarea este inițiată în scopul îmbunătățirii programelor și manualelor de istorie, atunci se pot discuta mai amplu în lucrare în lumina noilor cuceriri ale științei istorice problemele de conținut, se poate propune completarea, reconsiderarea unor teme, sau chiar o nouă structură și sistematizare a materialului în cadrul obiectivului de învățământ. Fără a absolutiza deci ponderea mai mare a conținutului pedagogic-metodic al lucrării față de cel istoric, subliniem însă că aceasta reprezintă una dintre trăsăturile caracteristice ale lucrărilor metodice.

Deși efectuăm activitatea de cercetare în domeniul unei discipline pedagogice (metodica făcând parte dintre didacticele speciale), nu este necesar ca în conținutul lucrării să apară expuneri de pedagogie teoretică. Motivația psiho-pedagogică a temei — dacă este necesară — să o formulăm succint, clar, fără teoretizări ample. Dar alegerea metodelor și procedeele de lucru, analiza experienței pe care o prezentăm și aprecierea rezultatelor cercetării, vor fi argumentate în lumina teoriei pedagogice.

Alegerea judicioasă a temei, stabilirea cu precizie a obiectivului investigației, formularea în mod realist a ipotezei de lucru, în funcție de condițiile și mijloacele de care dispunem pentru efectuarea cercetării, elaborarea planului desfășurării acestei activități sînt factorii care asigură lucrării un conținut valoros.

*

Ca și la celelalte discipline, munca de cercetare în domeniul metodicii istoriei începe cu documentarea, care se continuă pe tot parcursul cercetării și chiar după elaborarea lucrării. O documentare temeinică înainte de fixarea temei și de formularea ipotezei de lucru ne ajută la stabilirea cu precizie a obiectivului investigației, ne scutește de neplăcerea de a constata că datorită unor deficiențe în informarea noastră, am considerat ca dificile sau ca nesoluționate încă, unele teme care de fapt fuseseră rezolvate.

În alcătuirea planului cercetării și uneori chiar în modificarea lui în cursul desfășurării acesteia, documentarea prezintă de asemenea o importanță deosebită. Ea are un caracter multidisciplinar înglobînd lucrări de orientare generală ideologic-politică, de istorie, pedagogie, psihologie, metodică și metodologie.

Cercetarea metodică se realizează în contact nemijlocit cu școala. În toate momentele cercetării trebuie avută în vedere, atît activitatea desfășurată de profesor cît și procesul însușirii cunoștințelor de către elevi. Aprecierea rezultatelor trebuie să includă ambele laturi ale procesului de învățământ.

În sistemul metodelor de cercetare adecvate scopului nostru, un loc deosebit îl ocupă observația directă, care constă în urmărirea de către cercetător a diferitelor aspecte ale procesului predării istoriei potrivit unui scop bine precizat, și conform planului de cercetare. Deși necesită o tehnică mai simplă, observația are un mare rol în cercetarea de metodică istoriei. Ea

poate dezvălui atît cauzele unor deficiențe în procesul predării, cît și ale unor succese deosebite, ne ajută să găsim și procedee de corectare a greșelilor. Este necesară însă, o cît mai bună organizare a procesului observațional, în primul rînd delimitarea precisă a obiectului observării, a caracteristicilor și etapelor pe care le vom observa. Trebuie planificată cu grijă durata observării, în care se efectuează, de formele auxiliare ale procesului de învățămînt, (cercuri, vizite, excursii etc.). Consemnarea exactă și imediată a rezultatelor observației este o condiție esențială a eficacității acestei metode.

În cadrul metodei observației pot apare variante: observația integrală, care privește totalitatea lecției, observația selectivă, care se concentrează numai asupra anumitor părți ale lecției și observația provocată, foarte apropiată de metoda experimentală, în care cercetătorul creează anumite situații, cum ar fi de pildă folosirea unor materiale didactice speciale, a unor noi metode și procedee, a unui anumit tip de lecție etc. pentru observarea unor aspecte legate de tema cercetării, sau pentru verificarea datelor obținute. Folosirea mijloacelor tehnice moderne (înregistrarea unor lecții pe bandă de magnetofon, televizarea lor etc.) permite eliminarea factorilor subiectivi care pot influența rezultatele observației. Se poate asigura astfel, sesizarea riguroasă a efectelor unor modificări introduse intenționat în lecție, consemnarea obiectivă a răspunsurilor elevilor, urmărirea desfășurării lecției de la distanță etc. Cu ajutorul altor metode de cercetare ca: studiul documentelor școlare, convorbirile, ancheta pedagogică etc. se pot confrunța și completa datele culese.

Pentru ca observația să răspundă cerințelor cercetării științifice, trebuie să se respecte și regulile critice. Este necesar de multe ori să se compare rezultatele la care au ajuns mai mulți observatori, sau, cel care efectuează observația să facă, în decursul cercetării un control critic al datelor pe care le-a obținut și să ia măsuri pentru îmbunătățirea procesului de observare.

Un rol important are în cercetarea pedagogică experimentul didactic, metoda prin care cercetătorul intervine și modifică în mod conștient, într-un anumit fel, pe o durată de timp determinată, lecțiile sau alte activități didactice în scopul de a verifica o ipoteză de lucru. Elaborarea și formularea ipotezei de lucru este prima etapă a desfășurării experimentului. În cercetarea de metodica istoriei ipoteza se poate referi la eficiența unor factori instructiv-educativi, la folosirea unor metode și procedee în anumite condiții, a unor tipuri de lecții, sau chiar la introducerea unor noi forme de organizare a procesului de predare. Se pot formula însă și ipoteze legate de o structură nouă a programelor și manualelor, de aspecte ale modernizării predării istoriei etc. Trebuie menționat însă că pentru a putea fi supusă cercetării experimentale, în școală, ipoteza trebuie să fie legată de realitate, de practica și cerințele învățămîntului istoriei în societatea noastră. În etapa următoare, a verificării ipotezei prin experiment — cercetătorul intervine și modifică într-un anumit sens lecția sau alte activități supuse experimentului avînd grijă să mențină stabilitatea condițiilor în care se desfășoară experimentul (factorii invariabili) pentru a observa mai bine efectele manipulării elementului variabil. Se ajunge astfel la strîngerea unui bogat material faptic. În etapa a treia a experimentului se realizează prelucrarea materialului și formularea

concluziilor și generalizărilor care vor fi din nou verificate, îmbinându-se experimentul cu observația pentru studierea efectelor produse de schimbarea sau menținerea factorilor variabili. În cadrul experimentului didactic, se mai folosesc în paralel și alte metode de cercetare: studiul documentelor școlare, convorbirile, anchetele. Rezultatele experimentului sînt interpretate în raport cu cele obținute la clasele de control. Ele pot confirma ipoteza sau ne obligă să o modificăm și uneori, dacă faptele și datele cercetării o infirmă, să renunțăm la ea.

În funcție de scopul cercetării, experimentul are un caracter de constatare, sau de verificare, iar dacă rezultatele sale vor îmbogăți cu soluții noi teoria și practica didactică, el are caracter creator.

Metoda experimentală cere o tehnică perfecționată a cercetării, o strictă organizare, discernămînt în analiza rezultatelor. Pentru reușita experimentului și obținerea unor date concludente trebuie să eliminăm pe cît posibil elementele subiective din condițiile în care se va desfășura activitatea supusă experimentului. Nu pot exista clase sau grupe de elevi identice, dar putem asigura unele condiții de asemănare ca: vîrsta elevilor, nivelul de pregătire, programul de lucru la școală și acasă etc. Realizat în condiții corespunzătoare experimentul servește cercetarea, dar în caz contrar poate dăuna desfășurării acesteia și chiar elevilor din clasele unde s-a efectuat. Nu se poate stabili o clasificare a metodelor după valoarea lor, nici nu se recomandă folosirea exclusivă a uneia. Este vorba de un sistem de metode dintre care una poate fi, într-o anumită fază a cercetării, metoda principală, cea mai eficientă, celelalte fiindu-i temporar subordonate.

*

La sfîrșitul cercetării, sau chiar după încheierea uneia dintre etapele ei — dacă rezultatele acestei etape prezintă un interes deosebit — cercetătorul poate elabora o lucrare pentru a le face cunoscute. În acest scop faptele culese vor fi verificate din nou, grupate și clasificate în funcție de relațiile dintre ele, de trăsăturile comune, de necesitatea evidențierii elementelor noi, apărute în cadrul cercetării. Pe analiza statistică a datelor obținute prin studii observaționale, experiment, sondaje, convorbiri, anchete etc. se vor sprijini concluziile parțiale și generale*.

În structura lucrării vor fi cuprinse :

- Importanța temei în raport cu sarcinile predării istoriei ;
- Scurt istoric al problemei. Bibliografia. Privire critică asupra cercetărilor anterioare ;
- Formularea ipotezei de lucru, motivația psiho-pedagogică și criteriile organizării cercetării. Planul de cercetare, etapele sale, metodele folosite, locul lor în desfășurarea cercetării ;

* Vezi studiul : *Cu privire la problema însușirii noțiunilor de istorie în școala generală*, de Marin Vișan, Const. Dinu, Rea Silvia Bărbuleanu (citat în bibliografia lucrării).

— Rezultatele cercetării, interpretarea lor : expunerea analitică a faptelor, relațiile între faptele observate, însemnătatea acestora în ansamblul problemei. Rezultatele cercetării confirmă ipoteza de lucru, sau impun modificarea ei ?

— *Concluzii* : Stadiul problemei la încheierea cercetării sau a etapei la care ne referim : În ce măsură cercetarea efectuată sprijină sau infirmă concluziile din lucrările altor specialiști ? Ce aduce nou cercetarea ? Cum se pot aplica rezultatele ei în procesul de învățământ ? Perspectivele cercetării : Dacă este necesară continuarea ei și ce a mai rămas de rezolvat ?

Numeroase variante pot apare în structura lucrării de metodică istoriei, corespunzător temei abordate, criteriilor de organizare a cercetării, spiritului creator al autorului. Caracterul lucrării poate varia și în raport cu conținutul ei. Ea poate fi o comunicare, dacă are ca scop principal să prezinte o contribuție personală într-o problemă de metodică istoriei sau un studiu dacă autorul tratează numai o parte a problemei, analizând datele obținute în scopul elucidării unui aspect, care poate fi integrat mai târziu într-o lucrare de sinteză.

Activitatea de cercetare științifică în domeniul metodicii istoriei ca și cea de specialitate contribuie la autoperfecționarea profesorului, constituind totdeodată și un mijloc important de ridicare a calității învățământului. O serie de probleme își așteaptă cercetătorii. Se impune un studiu aprofundat al relației între instructiv și formativ în predarea istoriei, între însușirea cunoștințelor de istorie și dezvoltarea capacității elevilor de a le prelucra și folosi în mod independent, între activitatea de instruire desfășurată de profesor și modalitățile de creștere a rolului elevilor în cadrul acestei activități. Este necesar să se continue cercetarea asupra procedeelelor de folosire a mijloacelor tehnice moderne în predarea istoriei și a influenței mijloacelor Mass-media asupra învățământului. Ar trebui să se elaboreze manuale experimentale, de istorie, să se inventarieze terminologia științifică inclusă în actualele manuale și să se verifice experimental posibilitatea însușirii și folosirii ei de către elevi. Profesorii, care au nemijlocită legătură cu practica didactică, ar putea aduce o contribuție valoroasă în rezolvarea acestor probleme.

Discuții și opinii

SITUAȚIA MOLDOVEI ÎN TIMPUL STĂPÎNIRII ROMANE

NICOLAE GOSTAR

În vara anului 106 se termină cel de-al doilea război dacic, un război greu, care a necesitat multe jertfe umane și multe sacrificii materiale din partea romanilor, în urma căruia, însă, una din cele mai bogate țări în aur ale Europei antice devine provincie romană. Așa cum ne relatează documentele vremii, acest război se încheie cu un deplin succes din partea romanilor. După moartea lui Decebal, care s-a întâmplat în apropiere de *Ranistorum*, localitate undeva prin nordul sau estul Transilvaniei¹, în răsăritul Daciei, adică în Moldova, războiul se mai prelungea încă². Dar, pe la începutul lunii august, anul 106, liniștea domnea peste întreaga țară a dacilor³ și tot cam atunci capul viteazului rege dac este dus la Roma și expus pe așa-numitele *Scalae Gemoniae*⁴, unde putea fi văzut de toți cei din capitala Cezarilor.

După laconicele informații ale unor autori antici, țara regelui Decebal a fost cucerită de împăratul Traian. Astfel, actualele teritorii românești: Banat, Oltenia, Muntenia, Transilvania, Crișana, Maramureș (?) și o bună parte din Moldova, deci aproape întreaga țară dacică, ce cădea în stăpânirea lui Decebal, este *supusă* și în parte ocupată de armatele romane. În același sens vorbește și inscripția lui C. Caelius Martialis, cavaler roman, care luase

---

¹ M. P. Speidel, *Ranistorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal*, în „Acta Musei Napocensis”, VII, 1970, p. 511—515; idem, *The Captor of Decebalus, a new Inscription from Philippi*, în „Journal of Roman Studies”, LX, 1970, p. 142—153. După C. Daicoviciu, *Ranistorum* ar putea corespunde cu castrul și așezarea romană de la Hoghiz, jud. Brașov (comunicare lui M. P. Speidel).

² N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova și cel de al doilea război dacic*, în „Memoria Antiquitatis”, I, 1969, p. 93—103.

³ C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în „Dacia”, VII—VIII, 1937—1940, p. 330—331; CIL, XVI, 160; E. Mary Smallwood, *Documents illustrating the Principates of Nerva, Trajan and Hadrian*, Cambridge, 1966, p. 117—118, nr. 344, diploma militară A de la Porolissum, din care se vede că la 11 aug. 106 războiul dacic se terminase și provincia Dacia era constituită.

⁴ A. Degrassi, *Inscriptiones Italiae. Fasti et elogia*, vol. XIII, fasc. I. Roma, 1947, p. 193—199, 225—226; *Istoria României*, București, 1960, p. 314.

3°. Teritoriul supus prin luptă de romani sau a căror locuitori s-au supus de bună voie și care a rămas în afara provinciei Dacia și nu a fost alipit nici la provincia Moesia inferior. Aceasta a fost situația pentru jumătatea de nord a Moldovei, dar și a altor regiuni, cum a fost nordul Transilvaniei împreună cu Crișana, unde, pînă în prezent, nu se cunosc urmele unei ocupații romane și cu atît mai puțin ale unei colonizări romane.

Pentru a înțelege această situație, creată în Moldova pe vremea împăratului Traian, este necesar să facem apel la cele cîteva puține izvoare literare și dovezi arheologice, relative la urmările celui de-al doilea război dacic. În ceea ce privește arheologia, s-a ajuns la constatarea că cetățile dacice din Moldova, unele cu ziduri și sanctuare de piatră, își încetează existența în cursul celui de-al doilea război dacic, adică în 105 sau mai curînd în 106. Aceasta a fost soarta cetăților de pe înălțimile Bîtca Doamnei și Cozla de la Piatra Neamț și de pe Titelca de la Tisești-Tîrgu-Ocna. Un *castellum* roman de pămînt pe înălțimea Troian, din fața cetății dacice de pe Bîtca Doamnei, ne dovedește că unitățile militare romane au ajuns pînă pe valea Bistriței⁹. Două scene de pe Coloana lui Traian permit a extinde acțiunea romană și la răsărit de Carpați¹⁰.

Ce se întîmplă, însă, cu dacii de la răsărit de Carpați, după supunerea lor de către Traian? După Ptolemeu, care scrie în secolul II, dar după informații mai vechi¹¹, neamurile dacice de la răsărit de Carpați, înaintea ocupației romane, deci, în secolul I e.n., erau cele cunoscute sub numele: *costobocii* la nord, *caucoensii* la sud de costoboci și *cotensii*¹² prin sudul Moldovei. În secolul II, neamurile dacice ale caucoensilor și cotensilor dispar din izvoarele vremii, ca și celelalte neamuri de pe cuprinsul Daciei preromane, cunoscute lui Ptolemeu. Singurii, din cele 15 neamuri din Dacia preromană, numai costobocii reapar atît în izvoarele literare cît și epigrafice¹³. Dacă formațiile tribale ale caucoensilor și cotensilor au fost desființate ca grupări politice independente de către Traian, în schimb, costobocii se mențin în nordul Moldovei, chiar mai spre nord, pînă pe vremea războaielor marcomanice¹⁴. Se pare că trupele romane nu au ajuns în timpul războaielor dacice pînă în țara costobocilor. Aceștia rămîn, deci, și pe mai departe ca trăind într-un „stat barbar“, independent, dar în calitate de stat clientelar și aliat al

⁹ N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova și cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, în „Apulum“, V, 1965, p. 137—147; Idem, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 37—38.

¹⁰ N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova și cel de al doilea război dacic*, p. 94 și urm.

¹¹ E. Honigmann, „RE“, XIV, 1767 și urm.

¹² Ptolemaeus, *Geogr.*, III, 8, 3.

¹³ A. v. Premerstein, „RE“, XI, 1505; V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 22 și urm.; I. I. Russu, *Les Costoboces*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 341 și urm.

¹⁴ N. Gostar, *Ramura nordică a dacilor. Costobocii*, în „Buletinul Universităților V. Babeș și J. Bolyai“, I, 1956, p. 195 și urm.

romanilor, în frunte cu conducătorii lor, cărora romanii le recunoscuseră titlul de *reges*¹⁵.

În ceea ce privește pe dacii din zona centrală a Moldovei și, mai cu seamă cei din depresiunile muntoase, lor li se va interzice de a se mai fortifica prin cetăți cu ziduri de piatră și sînt obligați să se așeze în cîmpie sau pe văile largi ale rîurilor. Așa a fost cazul dacilor de la Piatra Neamț, care nu vor mai locui cetățile de pe înălțimile Bîtca Doamnei și Cozla și care își vor întemeia așezări deschise, nefortificate, la șes, cum sînt cele de la Lutărie și Dărmănești, care nu sînt mai vechi de secolul II¹⁶. Ei sînt obligați de a se considera aliații romanilor, iar conducătorii lor sînt recunoscuți de împărat, cărora (judecînd după numeroasele tezaure de denari imperiali romani pe teritoriul Moldovei) treptat li se va plăti un substanțial și tot mai ridicat subsidium.

Totuși, împăratul Traian, pentru a supraveghea îndeaproape această parte de răsărit a Daciei, păstrează *castellum* roman de la Barboși-Galați, în felul acesta avînd asigurată securitatea frontierelor răsăritene ale provinciilor Dacia și Moesia inferior, deoarece vexilațiile *leg. V Macedonica*, la care se vor adăuga mai tîrziu și cele ale *coh. II Mattiacorum*, cantonate aici la gura Siretului¹⁷, erau suficiente pentru a preîntîmpina eventualele mișcări ale dacilor răsăriteni.

Această stare de lucruri, stabilită de împăratul Traian, este total schimbată după moartea acestuia, în toamna anului 117 sau, poate, pe la începutul anului următor. Împăratul Hadrian, urmașul lui Traian, renunță la teritoriul Munteniei¹⁸. El părăsește castelele de la Drajna de Sus¹⁹, Tîrgșor²⁰, Mălăești, Pietrosele (?) (probabil, și altele)²¹, iar armata de aici este retrasă în Moesia inferior sau Dacia inferior. Totodată renunță la acea parte a teritoriului din sudul Moldovei, pe care Traian o alipise Moesiei inferior, dar nu o colonizase și nici nu a fost ocupată de unități militare. Din Moldova, Hadrian păstrează numai *castellum* de la Barboși, unde se înfiripase o importantă așezare civilă și care este singura localitate din Moldova, care a fost colonizată cu elemente romane²². Probabil că tot Hadrian este acela care limitează acest teritoriu

¹⁵ C.I.L., VI, 1801 = ILS, 854.

¹⁶ A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Sondajele de la Piatra Neamț, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, VI, 1959, p. 366—370; N. Gostar, Cetățile dacice din Moldova și Cucerirea romană, p. 147.*

¹⁷ N. Gostar, *Unitățile militare romane din castellum roman de la Barboși, în „Danubius”, I, 1967, p. 107 și urm.*

¹⁸ *Istoria României, I, p. 523 și urm.*

¹⁹ Gh. Ștefan, *Le camp romain de Drajna de Sus, în Dacia, XI—XII, 1945—1947, p. 115 și urm.*

²⁰ Gh. Diaconu, *Tîrgșor, București, 1965, p. 11.*

²¹ D. Tudor, *Oltenia Romană, ed. III, București, 1968, p. 170, 172. Printre alte castele din Muntenia, părăsite sub Hadrian, probabil că figurau și cele de la Filipești și Rucăr.*

²² V. Părvan, *Castrul roman de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos, în „Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist.”, ser. II, tom. XXXVI, 1914, p. 93—130; Gh. Ștefan, *Nouvelles découvertes dans le castellum romain de Barboși, în „Dacia”, V—VI, 1935—1936, p. 341 și urm.**

printr-un val de pământ, *limes*-ul roman al Moldovei (i se spune *Troian*), ce pornea de la Siret pînă la Prut, între Șerbești și Tulucești²³. Restul Moldovei rămîne dacilor, în calitate de aliați ai romanilor, trăind sub conducătorii lor, cu legile și tradițiile lor.

Istoria dacilor din Moldova, în timpul existenței provinciei romane Dacia, încă este puțin cunoscută. Putem, însă, mai bine urmări viața populației romane colonizate la gura Siretului și a dacilor autohtoni aflați aici, a căror urme materiale au fost găsite atît în *castellum* cît și în așezarea civilă²⁴. Încă în primii ani de cucerire a Daciei, foarte probabil în primul război dacic (anii 101—102), pe înălțimea Tirighina de la Barboși, pe ruinele unei cetăți dacice, se construiește un puternic *castellum* cu ziduri de pământ și bîrne, care mai tîrziu vor fi înlocuite cu ziduri și turnuri de piatră²⁵. Cercetările din ultimii ani au stabilit în mod definitiv că ocupația romană la vărsarea Siretului nu este mai veche de împăratul Traian, deci nu anterioară războaielor de cucerire a Daciei, purtate de acest împărat²⁶.

Din diferite descoperiri arheologice și din cîteva puține, dar importante documente epigrafice, s-a constatat că la adăpostul acestui *castellum* și al valului de pământ Șerbești-Tulucești se dezvoltă o așezare civilă bine populată cu coloniști de limbă latină și limbă greacă, la care se adaugă un important procent al populației autohtone dacice²⁷. Așezarea civilă, care apăruse și se dezvoltase în secolul al II-lea, astăzi este în totalitatea ei distrusă de vechile revărsări ale Siretului. Au rămas, însă, urmele gospodăriilor agricole, răspîndite între Siret și Prut în teritoriul limitat de valul dintre Șerbești și Tulucești. Vas: a necropolă romană de la Barboși²⁸, monumentele sculpturale aflate aici²⁹, obiectele ceramice cu reprezentări în basorelief³⁰, sarcophagele de piatră³¹, dintre care unul cu reprezentări simbolice³², precum

²³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Archäologische Forschungsreise im Bezirk Covurlui (Untere Moldau)*, în „Dacia”, VII—VIII, 1937—1940, p. 442, monedă din anul 168 aflată în val.

²⁴ N. Gostar, *Săpăturile și sondajele de la Șendreni — Barboși*, în „Materiale și cercetări de arheologie”, VIII, 1962, p. 507 și urm. S. Sanie, I. T. Dragomir, *Continuitatea locuirii dacice în castrul de la Barboși — Galați*, în „Danubius”, IV, 1970, p. 136 și urm.

²⁵ N. Gostar, *Unitățile militare*, p. 107.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ S. Sanie, I. T. Dragomir, *op. cit.* p. 136 și urm.

²⁸ În partea cercetată prin săpăturile din ultimii ani.

²⁹ V. Pârvan, *op. cit.*, loc. cit. I. T. Dragomir, *Cavalerii danubieni din castellum roman de la Tirighina — Barboși*, în „Danubius”, IV, 1970, p. 123 și urm.

³⁰ S. Sanie, *Medalioane și tipare romane descoperite la Tirighina — Barboși*, în „Danubius”, II—III, 1969, p. 81 și urm.

³¹ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 548; M. Alexandrescu-Vianu, *Les sarcophages romains de Dobroudja*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes VIII, 2, 1970, p. 296—297.

³² M. Alexandrescu-Vianu, *Un sarcophage mithriaque au Musée d'Histoire de Galatz*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, V, 1—2, 1967, p. 229—239.

și inscripțiile în limba latină sau greacă³³ sînt dovezi că la gura Siretului se găsea una dintre cele mai însemnate așezări situate în extremitatea de nord a provinciei Moesia inferior. O inscripție, descoperită mai de mult la Șendreni³⁴, unde s-au aflat urmele unei modeste gospodării romane³⁵, atestă prezența unui magistrat municipal cu rangul de conducere al unei localități, inscripție se vorbește despre un *ordo*, consiliul de conducere al unei localități, cu dreptul de a emite *decrete*³⁷, adică „dispoziții”, „legi”, „ordine”, valabile pentru întreaga populație de pe acest *territorium*. Documentul epigrafic de la Șendreni constituie dovada certă că așezarea de la Barboși își avea organul ei de conducere cu magistratii respectivi, fără să depindă de un alt centru urban. Pe baza întregului material și complex arheologic descoperit se poate admite că la gura Siretului a fost un important centru meșteșugăresc și negustoresc, unde aveau loc cele mai dese schimburi între dacii din Moldova și populația din Moesia inferior. Agricultură și viticultură, nu mai puțin creșterea vitelor, dețineau, însă, locul întâi în ocupațiile locuitorilor din așezarea romană de la Barboși³⁸.

Prin a doua jumătate a secolului al II-lea, pe locul unde se găsea o parte din necropola plană de incinerare și inhumare, se construiește un mare castru cu ziduri de piatră, cu turnuri la colțuri și două șanțuri largi în fața zidurilor. Aceste noi lucrări de fortificație militară suprapun sau distrug în parte mormintele romane. *Castellum*, la rîndul lui, este cuprins în interiorul castrului și, probabil, că va ține loc de *praetorium*. Din observațiile stratigrafice s-a putut vedea că ridicarea castrului ar fi putut avea loc în timpul împăratului Marc Aureliu (161—180). Într-adevăr, în timpul acestui împărat, probabil în anul 171, *limes*-ul dunărean este străpuns de invazia neamurilor nord-dunărene³⁹, printre care un rol de seamă l-au avut costobocii⁴⁰, care pradă, distrug și omoară în Moesia inferior⁴¹, ajungînd cu devastările pînă în Grecia⁴². Cercetările, efectuate în *castellum*, ne arată că mica fortificație de pe înălțimea Tirighina, datorită poziției avantajoase, zidurilor și turnurilor de apărare, nu a avut nimic de suferit de pe urma invaziei și a trecerii

³³ C.I.L., III, 777 (p. 1009), 7514 (=778), 779, 7620 (=785)*, 6219, 7518 (=6220), 7515, 7516, 7517, 7618, 7623¹, 12486; V. Pârvan, *op. cit.*, loc. cit.; N. Gostar, *O inscripție de la Hadrian în castellum roman de la Barboși*, în „Analele Științifice ale Univ. Al. I. Cuza” din Iași, Istorie, XII, 1966, p. 151—152. Un fragment dintr-o inscripție inedită, descoperită în ultimii ani, mai păstrează *ob m[erita]*.

³⁴ V. Pârvan, *op. cit.*, loc. cit.

³⁵ N. Gostar, *Săpăturile și sondajele*, p. 505.

³⁶ V. Pârvan, *op. cit.*, loc. cit., *Istoria României*, I, p. 525—526.

³⁷ V. Pârvan, *op. cit.*, loc. cit.

³⁸ În mormîntul unui copil, descoperit acum cîțiva ani în apropiere de *castellum*, printre altele ofrande funerare s-au găsit și resturile unor ciorchini de struguri.

³⁹ *Istoria României*, I, p. 526; Radu Vulpe, *Din Istoria Dobrogei, II. Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1969, p. 158 și urm.

⁴⁰ Em. Popescu, *Epigraphische Beiträge*, p. 192 și urm.

⁴¹ CIL, III, 14214¹² = ILS, 8501; Em. Popescu, *op. cit.*, loc. cit.

⁴² Bibliografia pentru invazia costobocilor în Grecia la Em. Popescu, *op. cit.*, loc. cit.

Dunării din partea costobocilor (și a altora), dar, probabil, că numai datorită acestui eveniment, împăratul Marc Aureliu ia hotărârea de a întări apărarea de la gura Siretului, prin construirea unui castru puternic și care putea să adăpostească o garnizoană mai numeroasă⁴³.

Nu dispunem încă de dovezi îndeajuns de clare cu privire la durata acestui castru. Din puținele descoperiri monetare, în incinta castrului, putem deduce că în timpul împăraților Septimiu Sever (193—211) și Caracalla (211—217), castrul funcționa încă. Trasarea unor șanțuri pentru lucrări de utilitate publică, în spatele gării Barboși, puse sub observație de către noi în toamna anului 1969, ne-a dus la convingerea că o bună parte din castru a fost distrus în urma unei puternice inundații, de unde apele nu s-au mai retras curînd, edificiile stînd multă vreme în mîl și sub apă. Tot atunci ar fi putut să dispară și așezarea civilă, atît cît se afla pe loc inundabil, după cît ar reieși din cele constatate în urma descoperirii unui puț roman, acoperit în întregime de aluviunile aduse de inundație.

În urma acestei calamități, așezarea civilă se va retrage pe locuri mai înalte, ferite de viitoarele revărsări. S-a observat că această nouă așezare suprapune o parte a castrului și acesta, la rîndul lui, suprapune vechea necropolă romană. Noua așezare civilă, ce se înfiripează pe pantele de la Barboși, este, însă, mult mai sărăcăcioasă; se construiesc bordeie, iar după ceramică, populația de aici (pe locul unde s-a săpat recent) este o populație dacică, care, însă, folosește și ceramică romană⁴⁴. Pe de altă parte, prezența ceramicii romane, care este în majoritate aflată în mai multe locuri, alături de ceramica dacică, dovedește o îndelungată conviețuire a populației provincial-romane și romanizate alături de daci.

După distrugerea prin inundație a unei părți din castru, care a putut avea loc în primele decenii ale secolului al III-lea, garnizoana romană de la Barboși menține numai *castellum* de pe înălțimea Tirighina. În timpul împăratului Gordian III (238—244) sau a urmașului său Filip Arabul (244—249), *castellum* suferă și el o distrugere, datorită unui incendiu, cauzat, probabil, de o invazie a carpilelor sau a goților de sub conducerea lui Ostrogotha⁴⁵. *Castellum* este îndată refăcut, iar garnizoana de aici, pe lângă soldații *coh. II Mattiacorum*, este întărită cu soldați din *classis Flavia Moesica*, aduși de la *Noviodunum* (Isaccea), unde această unitate navală dunăreană își avea locul de staționare⁴⁶.

Castellum continuă apoi să apere vadul de la gura Siretului pînă în vremea împăratului Aurelian (270—275), care, în 271, abandonînd provincia Dacia, retrage la sud de Dunăre și garnizoana de la Barboși⁴⁷. În timpul

⁴³ N. Gostar, *Unitățile militare*, p. 107.

⁴⁴ S. Sanie, I. T. Dragomir, *op. cit.*, p. 138—139.

⁴⁵ Iordanes, *Get.*, 91—92.

⁴⁶ N. Gostar, *Unitățile militare*, p. 111.

⁴⁷ Ultimele monede aflate în cel de al doilea nivel roman din *castellum* sînt emisiunile din timpul lui Claudius II Gothicus (268—270).

împăratului Constantin cel Mare (306—337), dacă nu cumva mai înainte, în timpul lui Dioclețian (284—305), romanii construiesc pe înălțimea Tiri-gghina de la Barboși, pe ruinele vechiului *castellum*, un turn de pază, pe care îl vor păstra pînă în a doua jumătate a secolului al IV-lea ⁴⁸.

Dacii din restul Moldovei, în primele decenii ale secolului al II-lea, vor trăi în relații pașnice cu romanii. Nu este sigur că la războiul pe care l-a purtat Hadrian la Dunărea de Jos ⁴⁹ ar fi participat și dacii din Moldova. Este posibil, însă, ca în timpul lui Antoninus Pius (138—161), nu știm data-rită căror motive, Dacia sau Moesia inferior să fi fost atacată de către dacii răsăriteni ⁵⁰. În timpul războaielor marcomanice, însă, provincia Moesia inferior are mult de suferit de pe urma invaziei costobocilor ⁵¹. Un război împotriva dacilor, probabil să fie cei din Moldova, s-ar putea să fi fost purtat de împăratul Maximin Tracul (235—239), ultimul împărat care mai poartă titlul triumfal de *Dacicus maximus* ⁵².

Cercetările arheologice întreprinse în Moldova, pe locul așezărilor dacice din secolul al II-lea și începutul secolului al III-lea, ne arată că legăturile cu lumea romană au fost deosebit de intense. Pătrund în Moldova în cantități masive denarul și moneda romană. Centrul de la Barboși a fost acela care permitea dacilor procurarea diferitelor produse meșteșugărești ale atelierelor romane, în special veselă și diferite obiecte de metal, unelte și, probabil, chiar și arme, deși exportul acestora era interzis prin lege. Numeroase amfore romane, datate în secolele II—III și aflate în așezările dacice din Moldova sau în depozite izolate, dovedesc că exportul de vin din provinciile romane era unul din negoțul cel mai rentabil în lumea dacilor liberi. Dacii, în schimb, puteau procura pentru piața romană vite, oi, piei, lînă, miere, ceară și credem că un articol mult căutat pe piețele Moesiei inferior a fost sarea, de bună calitate, intens exploatată de daci la salinile de la Tîrgu-Ocna, în apropierea cărora s-au aflat nu mai puțin de patru așezări.

⁴⁸ În ultimul nivel roman din *castellum* s-au aflat monede de la Maximianus, Constantin cel Mare, Crispus, Constantius II și Honorius.

⁴⁹ *Istoria României*, I, p. 430—431; D. Tudor, *Răscoale și atacuri barbare în Dacia romană*, București, 1957, p. 11.

⁵⁰ D. Tudor, *Răscoale și atacuri*, p. 25 și urm.; *Istoria României*, I, p. 430—431.

⁵¹ D. Tudor, *Răscoale și atacuri...*, p. 31; cf. N. Gostar, *La mission de Tiberius Claudius Pompeianus aux bouches du Danube, în Hommages à Marcel Renard*, II, Bruxelles, 1969, p. 290 și urm. O mare tulburare are loc în Moldova în timpul lui Commodus, după cum dovedesc mai multe tezaure de denari romani îngropate în anii de domnie ai acestui împărat. Este posibil ca anumite lupte, duse de romani în afara Daciei (Dio Cassius, LXII, 8, 1 și Hist. Aug., *Vita Commodi*, 6, 1 și 13, 5, 6) să fie în legătură cu evenimentele petrecute în Moldova. În voluminoasa monografie a lui F. Grosso, *La lotta politica al tempo di Commodus*, Torino, 1964, p. 516 și urm., prea puțin se insistă asupra războaielor de la periferia sau vecinătatea Daciei; cf. D. Tudor, *Răscoale și atacuri...*, p. 41 și urm. Alte tezaure monetare indică aceeași stare de alarmă în Moldova și în timpul lui Septimiu Sever.

⁵² H. Dessau, I.L.S., III, 1, p. 294—295. La împărații de după Maximinus Thrax, titlul triumfal de *Dacicus maximus* este adăugat numai în mod incidental.

Acest echilibru de viață pașnică și fructuoasă colaborare între romani și dacii rășăriteni, a fost brusc întrerupt de apariția în Moldova a carpilelor, care, începând cu anii de domnie ai lui Gordian III, vor fi cunoscuți ca cei mai temuți dușmani pentru provinciile Dacia și Moesia inferior⁵³. Ei coboară în Moldova de undeva de la extremitatea nordică sau nord-estică a lumii dacice⁵⁴. Cultura lor este cunoscută sub numele de cultura Poienești și păstrează multe elemente vechi dacice, dar are și elemente noi, străine de daci, aduse din alte regiuni⁵⁵. Începând cu Gordian III, împărații vor duce lupte împotriva acestora și de abia în secolul al IV-lea numele lor dispăre din documente⁵⁶. Dispariția lor ca nume înseamnă, însă, și dispariția ultimelor enclave de populație care mai vorbea limba dacică sau un idiom apropiat ori mult înrudit cu cel al dacilor. Dar în vremea dominației carpilelor în Moldova are loc și abandonarea și desființarea provinciei de la nord de Dunăre și cu aceasta se încheie și stăpânirea romană peste cea mai mare parte a Daciei.

⁵³ *Istoria României* I, p. 637 și urm.; Gh. Bichir, *Carpilii în istoriografia română și străină*, în S.C.I.V., XXII, 2, 1971, p. 179 și urm.

⁵⁴ Pentru mult discutata și controversata origine și patrie primitivă a carpilelor a se vedea din nou Gh. Bichir, *op. cit.*

⁵⁵ R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești din 1949*, în „Materiale arheologice privind Istoria veche a R.P.R.”, I, 1953, p. 213 și urm.; Intreaga bibliografie privind cultura materială carpică a se vedea la Gh. Bichir, *Carpilii în istoriografia română și străină*, p. 179—195.

⁵⁶ Ultimul împărat care poartă titlul triumfal de *Carpicus maximus*, este Constantin cel Mare, obținut în 318 sau 319 (H. Dessau, I.L.S., III, 1, p. 308; Despre *Carpodacii*, care apar la Zosimus, IV, 34, printre neamurile nord-dunărene, pe la 380—381, nu există deplină certitudine că ar fi același neam cu carpii.

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

Izvoare istorice comentate

ATACUL „POPOARELOR MĂRII“ ASUPRA EGIPTULUI (1191 î.e.n.)

(Echilibrul oriental stabilit în urma acordului încheiat între faraonul *Ramses al II-lea* — 1298—1232 î.e.n. — și regele hitit *Khatușil al III-lea*, în anul 1278 î.e.n., a durat pînă la sfîrșitul secolului al XIII-lea î.e.n., cînd regiunea Peninsulei Balcanice, insulele Mării Egee și coastele Asiei Mici, Syriei și Egiptului au fost pustiite de „popoarele mării“, ansamblu de triburi, probabil în majoritate indoeuropene. În al optulea an al domniei faraonului *Ramses al III-lea* (1198—1166 î.e.n.), „popoarele mării“ au încercat un atac combinat pe mare și pe uscat, dar au suferit o înfrîngere hotărîtoare. Evenimentul se găsește povestit în inscripția gravată pe zidurile templului funerar de la *Medinet Habu*, însoțită de un ansamblu de basoreliefuri care înfățișează în chip evocator principalele momente ale desfășurării conflictului. Textul inscripției cuprinde 3 părți: a) atacul „popoarelor mării“; b) pregătirile faraonului; c) lupta și înfrîngerea „popoarelor mării“).

Textul

A. „Popoarele („din nord“) se agitau și s-au pus în mișcare toate deodată¹. Nici o țară nu a putut rezista atacului lor: toate, începînd cu țara hitiților², Quodi³, Karkemiș⁴, Aruad⁵, Alasyia⁶ au fost devastate. Ele („popoarele mării“) își făcură lagăr în țara Amoriților⁷, jefuind populația și țara pînă la distrugere. Apoi, purtînd flăcările focului înaintea lor⁸, se îndreptară împotriva Egiptului. Principala lor forță o formau *Pelesati*, *Thakkara*, *Šakalaša*, *Danauna* și *Uașașa*⁹. Aceste popoare se uniseră pentru a pune mîna pe Egipt și pe întreg pămîntul. Inimile lor erau pline de încredere și de planuri“.

B. „Am întărit frontiera dinspre *Zabi*¹⁰; am pregătit, întru întîmpinarea lor, pe generalii și pe ostașii mei cei mai buni. Gurile fluviului păreau un zid puternic datorită corăbiilor de război, vaselor de transport și bărcilor, pline de la proră la pupă cu războinici viteji“.

C. „Cei care au ajuns pînă la frontiera țării mele nu vor mai secera niciodată; inimile și sufletele lor sînt stinse pentru totdeauna. Cei care veniseră pe mare au fost întîmpinați la gurile fluviului de un foc distrugător, iar pe țarm au fost înconjurați de un zid de fier¹¹. Au fost masacrați, formînd

mormane de cadavre ; armele lor pluteau pe suprafața apei, iar din corăbiile lor răsturnate, aruncate pe țărâm, s-au prăbușit în apă toate bunurile lor". (Traducerea s-a făcut după cea a lui A. Moret, confruntată cu a lui E. d. Meyer).

Comentariu istoric

1. Inscricția lui Ramses al III-lea este cel mai important document *contemporan* privind „migrația popoarelor“ de la sfârșitul secolului al XIII-lea î.e.n. Incepută la o dată necunoscută, „migrația“ și-a atins punctul culminant la începutul secolului al XII-lea î.e.n., cu atacul „popoarelor mării“ împotriva Egiptului. Ea reprezintă, după părerea aproape unanimă a istoricilor, una din etapele de seamă ale migrației triburilor indoeuropene și se crede că a fost determinată de pătrunderea triburilor illyriene în regiunea de nord-vest a Peninsulei Balcanice, pătrundere care a pus în mișcare alte triburi. În înaintarea lor spre sud, o parte au trecut peste Bosfor în Asia Mică, ajungând prin Syria pînă în Egipt, iar alta, după ce a ocupat Creta și insulele Mării Egee, s-a îndreptat spre coastele Palestinei și ale Egiptului. În cadrul acestei migrații, și anume, către sfârșitul ei, s-a produs migrația *dorieților*, care a pus capăt civilizației mykeniene. 2. Dat fiind că inscripția a fost gravată *după* evenimente, în aceste câteva cuvinte sînt rezumate întâmplări care au durat cîteva ani. Mențiunea prăbușirii statului hitit sub loviturile „popoarelor mării“ (mai probabil sub ale *frigienilor*, trib tracic trecut din Peninsula Balcanică în Asia Mică sub presiunea migratorilor) este confirmată de brusca întrerupere a documentelor din arhivele de la Bogazkoi în jurul anului 1200 î.e.n. 3. *Quodi* este numele dat de egipteni *Ciliciei*. 4. *Karkemiș*, puternic oraș așezat în nordul Syriei, pe Eufrat, centru al unei importante regiuni strategice. 5. *Arvad*, oraș fenician pe coasta M. Mediterane. 6. *Alasyia*, numele egiptean al insulei *Cypru*. 7. *Amurru*, sau țara Amoriților cuprindea tot nordul Syriei, între Oronte, Eufrat și deșertul Syriei. Faptul că și-au alcătuit o tabără *unică și fixă* arată că, în migrația lor, triburile se opreau adesea timp mai îndelungat, spre nenorocul locuitorilor din regiunea respectivă. 8. Expresie figurată pentru: „devastînd totul în calea lor“. 9. Aceste nume au făcut obiectul unor cercetări și discuții nenumărate; dar, în ciuda eforturilor depuse, numai *Pelesati* sînt identificați în *chip sigur*, cu filistenii; pentru celelalte triburi, identificările, numeroase și contradictorii, sînt îndoielnice. Astfel, pentru *Thakkara* = *Teucri*; pentru *Sakalasa*, fie siculii, locuitorii Italiei de sud, care, trecuți mai tîrziu în Sicilia, au dat numele insulei, fie locuitorii regiunea orașului *Sagalassos*, din Pisidia; pentru *Danauna* = tribul grec al *Danailor*; numai pentru *Uašaša* nu s-a putut găsi vreo identificare. Sigur este că toate aceste popoare veneau din regiunea Mării Egee și că, măcar în parte, erau triburi indoeuropene. 10. *Zahi* = Fenicia. Frontiera Egiptului, de la tratatul din 1278 î.e.n., era la sudul Feniciei. Aici și-a luat Ramses al III-lea primele măsuri de apărare. Este probabil că oprirea în Amurru se datora pierderilor suferite de migratori în cursul luptelor cu hitiții. 11. Expresii metaforice: „focul distrugător“ = reprezintă elanul de luptă al flotei egiptene; „zidul de fier“ este armata egipteană de uscat care ataca de pe țărâm (*Moret*). 12. Descrierea luptei este foarte sumară, dar basoreliefurile care o însoțesc sînt un adevărat comentariu în imagini: ele arată convoiul „popoarelor mării“ în marș, cu carele trase de 4 boi, în care sînt îngrămădiți copiii și femeile; aspectul fizic și costumele; armamentul și modul de luptă etc. Dacă lupta pe uscat s-a dat undeva în sudul Syriei, cea navală s-a desfășurat la gurile Nilului. După

victoria egiptenilor, cu asentimentul faraonului, *filistenii* s-au aşezat, pe la 1190 î.e.n., pe coasta Syriei, la sud de muntele Carmel, formând o confederaţie de 5 oraşe (numită de greci Pentapolis): *Gaza* şi *Askalon* pe coastă, *Aşdod*, *Gat* şi *Ekeron* în interior. După numele lor, regiunea s-a numit „ţara Filistenilor” sau *Palestina*. Războinici încercaţi, filistenii au început luptele cu ebreii, pe care i-au învins. Pentru a scăpa de primejdia filistească, ebreii s-au unit sub conducerea lui *Saul*, formându-se regatul ebraic (sfârşitul secolului al XI-lea î.e.n.).

Indicaţii metodice

Inscripţia de la Medinet Habu poate fi folosită *direct*, adică sub forma unei lecturi comentate, în lecţia a doua privind istoria politică a Egiptului, în vremea noului imperiu theban şi a decăderii Egiptului (1580—525 î.e.n.). Textul, care se introduce *după ce s-a făcut afirmaţia* că, după domnia lui Ramses al II-lea, statul egiptean a început să decadă, are drept scop să arate că *pe lângă* numeroasele frământări sociale (de care aminteşte manualul), această decădere se datoreşte *şi* unor puternice atacuri *din afară*, reflex al „migraţiei” de la sfârşitul secolului al XIII-lea î.e.n. Din *comentariul* textului, făcut de profesor, trebuie să rezulte, însă, în chip lămurit ideea că, deoarece statul egiptean a putut respinge aceste numeroase atacuri, urmează că *principala cauză* a decăderii Egiptului a fost de ordin *intern*, la care factorul *extern* şi-a adus şi el contribuţia lui, fără a fi fost, însă, hotărâtor. Dovada o face „renaşterea” Saită. Dar textul sub forma unei *referiri* la fapte cunoscute, mai serveşte şi lecţiei privind Palestina antică, întrucât lămureşte numele de *Palestina* şi ajută la înţelegerea unificării triburilor ebraice sub presiunea filistenilor, mai întâi sub *Saul* şi apoi sub *David*. În fine, *referirea* la „marea migraţie” constituie un element esenţial în înţelegerea „migraţiei dorienilor” şi sfârşitului civilizaţiei mykeniene.

Indicaţii bibliografice

* * * *Istoria Universală*, vol. I, Bucureşti, 1958, p. 353.

Alexandre Moret, *Des clans aux empires* (Col. *L'Evolution de l'Humanité*, vol. VI), Paris, 1923, p. 391—395 (cu traducerea textelor).

Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums*, vol. II, 1, Stuttgart, 1928, p. 589—593 (cu traducerea textelor şi un excelent comentariu istoric).

Fr. Schachermeyr, *Etruskische Frühgeschichte*, Berlin, 1929 (Cap. IV: *Die Ägäische Wanderung*, cu discuţii adâncite).

AUREL IORDANESCU

INSCRIPŢIA LUI AKORNION DIN DIONYSOPOLIS

(Formarea statului geto-dac, la începutul secolului I î.e.n., sub conducerea regelui Burebista, deşi reprezintă un moment crucial al istoriei noastre, este puţin cunoscută din izvoarele narrative care, în afară de geograful Strabo (63 î.e.n. — 19 e.n.), în a cărui

Geografie (cartea a VII-a) se găsesse știri prețioase, dar puține, și de lucrarea istoricului got Iordanes, din secolul VI e.n., *Despre originea și faptele geților* (de fapt ale goților, pe care el îi confundă cu geții), care oferă câteva date ce s-au dovedit valoroase, nu ne dau alte care el îi confundă cu geții), care oferă câteva date ce s-au dovedit valoroase, nu ne dau alte știri despre regele geto-dac. De aceea, descoperirea la sfârșitul secolului trecut a unei inscripții grecești, un decret din anul 48 î.e.n., *deci contemporan cu Burebista*, în cinstea unui cetățean din Dionysopolis, Akornion, care cuprinde știri de cea mai mare însemnătate pentru domnia marelui rege geto-dac, a marcat o dată în studiul formării statului geto-dac. De aceea, folosirea ei la ora de curs se impune. Deoarece, însă, inscripția cuprinde multe știri referitoare la activitatea lui Akornion ce nu au legătură cu domnia lui Burebista, reproducem numai părțile referitoare la acesta, adică rîndurile 22—38).

Textul

„Iar în timpul din urmă¹, cînd regele Burebista a ajuns cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia², stăpîn al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de fluviu³, (Akornion) a fost și pe lîngă acesta în cea dintîi și cea mai mare prietenie⁴, obținînd cele mai bune rezultate pentru patria sa⁵, inspirînd și colaborînd la cele mai eficace măsuri (luate de rege⁶) și cîștigînd totodată bunăvoința regelui spre mîntuirea cetății sale. De asemenea, în toate celelalte ocazii el s-a oferit fără ezitare să plece în solii pentru cetate⁷, și a luat asupra-și fără întîrziere înfruntarea primejdiilor⁸, numai pentru a contribui la obținerea unui folos pentru patria sa. Și fiind trimis de regele Burebista în solie⁹, la comandantul roman Cnaeus Pompeius, fiul lui Cnaeus¹⁰, și întîlnindu-se cu el în părțile Macedoniei, lîngă Heraklea Lynkestis¹¹, nu numai că și-a îndeplinit cu bine însărcinările primite de la rege¹², cîștigînd pentru acesta bunăvoința romanilor, ci a purtat și pentru patria noastră tratative foarte folositoare“.

(Traducerea urmează pe cea publicată de V. Pârvan în *Getica*, p. 78—79, cu ușoare modificări. Pentru rîndurile 32—38 s-a folosit și traducerea lui D. M. P i p p i d i, *op. cit.*, p. 283, n. 70).

Comentariu istoric

1. Fără să reprezinte o indicație cronologică strictă, expresia „în timpul din urmă“ arată că, începînd de aici, inscripția vorbește de regele Burebista în calitate de suveran al statului geto-dac ajuns la apogeul puterii lui, deci, după ce zdrobise și supusese pe celți (în jurul anului 60 î.e.n.) și după ce adusese sub ascultarea lui cetățile grecești de pe coasta Mării Negre, de la Olbia pînă la Apollonia (între 60—50 î.e.n.). Aceasta înseamnă că apogeul puterii lui Burebista se situează între anii 50 și 44 î.e.n. 2. Această menționare a Traciei trebuie înțeleasă, așa cum a arătat C. Daicoviciu, ca reprezentînd „totalitatea ținuturilor sud-est europene locuite de neamul tracic, inclusiv geto-dacii“. 3. Ținînd seama că inscripția privește faptele amintite *din Dionysopolis*, deci de pe coasta Mării Negre, ținuturile „de dincoace de fluviu“ menționate reprezintă stăpînirea lui Burebista asupra Dobrogei și a ce-

tăților grecești de la Olbia pînă la Apollonia, iar celelalte „de dincolo”, Dacia propriu-zisă. 4. Amintirea lui Akornion ca „primul și cel mai apropiat prieten”, deci ca un sfetnic regal purtînd un titlu dintre cele mai de seamă ce se întîlnesc la curțile suveranilor elenistici, arată că statul lui Burebista avea, după modelul elenistic, o *ierarhie de sfetnici*, care alcătuiau sfatul regal. Firește, Akornion nu era obligat să rezide în capitala regelui geto-dac, dar se ducea acolo ori de cîte ori regele îi solicita sfatul și concursul. 5. Se pare că Dionysopolis se supusesse de bunăvoie lui Burebista și că se bucura de o situație privilegiată acordată de rege la intervenția lui Akornion. 6. Aici se vede rolul de consilier intim și ascultat al regelui pe care îl îndeplinea Akornion la curtea lui Burebista. 7. Deși nu se spune apriat, este evident că aceste solii s-au făcut la curtea regelui Burebista, de a cărui bunăvoință depindea atunci liniștea și prosperitatea orașului Dionysopolis. Este păcat că inscripția nu precizează *obiectul* acestor solii. 8. Expresia este foarte grăitoare pentru starea de nesiguranță ce domnea încă în regiunile aflate sub stăpînirea lui Burebista. Faptul se datora, probabil, căpeteniilor locale sau cetelor prădalnice ale bastarnilor. 9. V. Pîrvan îl numește pe Akornion „ministru plenipotențiar” al lui Burebista (p. 166). În această calitate a fost trimis, în anul 48 î.e.n., la Cnaeus Pompeius, „triumvirul”, rivalul lui Caesar, cu puțină vreme înainte a bătăliei hotărîtoare de la Pharsalos (28 iunie 48 î.e.n.). 10. Faptul că Pompeius poartă apelativul de *imperator* (în grecește *autokrator*) arată că solia lui Akornion a avut loc *după* lupta de la Dyrrachium (cu care ocazie soldații i-au dat lui Pompeius titlul *de imperator*) și *înainte* de lupta de la Pharsalos, deci, foarte probabil, în primăvara anului 48 î.e.n. 11. *Heraklea Lynkestis*, azi Monastir-Bitolia, oraș din vestul Macedoniei, era așezată pe Via Egnatia. Pompeius își așezase acolo cartierul general și acolo l-a primit pe Akornion. Cum bine a observat V. Pîrvan (p. 81), drumul lui Akornion spre Macedonia a trecut „prin fostul ținut al Tribalilor (între Dunăre și Balcani) și prin țara Dardanilor” (regiunea muntoasă între Moesia și Macedonia, pe cursul superior al râului Margus = Morava). 12. Fără să știm cu precizie obiectivele soliei lui Akornion, este limpede că ele cuprindeau o propunere de alianță între Burebista și Pompeius, îndreptată împotriva lui Caesar. Faptul reliefează simțul politic al regelui geto-dac, care și-a dat seama că dintre cei doi rivali, cel mai primejdios pentru libertatea Daciei era Caesar, care tocmai terminase de cucerit Gallia (58—50 î.e.n.) și cugeta la cucerirea regatului partic. Dar el subliniază și poziția de arbitru pe care Burebista înțelegea să și-o ia în acest conflict. Și, deoarece inscripția spune că solia și-a atins scopul, urmează că acordul a fost încheiat; dar rapida victorie a lui Caesar nu i-a mai îngăduit lui Burebista să vină în ajutorul lui Pompeius. În schimb, l-a hotărît pe Caesar să pregătească o expediție împotriva regelui geto-dac.

Indicații metodice

Textul inscripției folosește, în primul rînd, ca izvor de bază (alături de Strabo) pentru întemeierea științifică a *ideii centrale* a lecției privind *formarea statului geto-dac*, și anume, că stăpînirea lui Burebista reprezenta o *organizație statală încheagată*, de tip sclavagist începător, influențată de modelul monarhiilor elenistice. De aceea, el se introduce în lecție, prin lectură comentată, *după ce* profesorul a înfățișat elevilor *premisele* care au favorizat formarea statului geto-dac și *după ce* a fost expus elevilor *procesul* de formare a statului, *inclusiv* luptele împotriva triburilor celtice și pentru stăpînirea coastei Mării Negre pînă la

Olbia și Apollonia. Lectura comentată a inscripției, făcută fără a se neglija sublinierea contemporaneității ei cu perioada de apogeu a domniei lui Burebista, trebuie să dovedească existența statului geto-dac, reliefînd: 1. existența *unui centru politic și religios* (= sistemul de cetăți din Munții Orăștiei); 2. existența *unui aparat de stat*, avînd în frunte un *sfat regal*, alcătuit după modelul elenistic (= titlul de „primul și cel mai mare prieten” care se dădea numai membrilor marelui sfat regal); 3. alcătuirea unei puternice *oștiri* (= așa cum o afirmă, cu oarecare exagerare a numărului, Strabo și o dovedesc cuceririle lui Burebista); 4. organizarea unei *diplomații* active și foarte bine informate asupra situației politice, atît din statul roman, cît și din regiunile „barbare”. Toate acestea dovedesc că pe vremea lui Burebista statul geto-dac reprezenta o realitate. Cînd se înfățișează stăpînirea regelui geto-dac „de o parte și de alta” a Dunării, este bine să se facă legătura cu situația de mai tîrziu a lui Mircea cel Bătrîn, care și el apare, în titlu, ca stăpînind „de ambele țărmuri ale Dunării pînă la Marea cea Mare”.

Inscripția, însă, mai poate fi folosită și la lecția privind *Dacia pînă la cucerirea romană* din cursul de istorie antică de la clasa a IX-a. Aici, însă, centrul de greutate al analizei trebuie să cadă pe integrarea Daciei în politica internațională a timpului, cu referire la războiul civil dintre Pompeius și Caesar și la poziția preponderentă pe care statul geto-dac o avea între popoarele „barbare” de la frontierele statului roman.

Indicații bibliografice

Vasile Pîrvan, *Getica*, București, 1926, p. 78—82 (cu traducerea textului și un excelent comentariu).

* * * *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 284—288 (C. Daicoviciu).

Din istoria Dobrogei, vol. I, București, 1963, p. 282—287 și 288, n. 2 (D. M. Pipidi), vol. II, București, 1968, p. 27—31 (R. Vulpe).

Pagini din trecutul diplomației românești, București, 1966, p. 22—28 (Dinu C. Giurescu).

Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, București, 1963, p. 96—106, și, de același, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 74 ; 90—91.

AUREL IORDANESCU

1475 : SCRISOAREA-CIRCULARĂ A LUI ȘTEFAN CEL MARE

Scrisoarea-circulară trimisă de Ștefan cel Mare, în ziua de 25 ianuarie 1475, la cincisprezece zile după bătălia de la Vaslui, ilustrează concepțiile lui de politică externă și marea dorință de a convinge puterile apusene să vină în ajutorul popoarelor amenințate de cotoșirea otomană.

Este un document istoric de inestimabilă valoare documentară, atît pentru istoria poporului român cît și pentru cunoașterea personalității lui Ștefan cel Mare. S-o punem alături de portretul schițat de cronicarul Gr. Ureche și s-o prezentăm elevilor.

Textul

„Prea luminaților, prea puternicilor și aleșilor domni a toată creștinătatea, cărora această scrisoare a noastră va fi arătată sau de care fi-va auzită.

Noi Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei, cu prietenie mă închin vouă tuturor cărora vă scriu și vă doresc tot binele și vă spun domniilor voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost de multă vreme și este încă pierzătorul întregii creștinătăți, și în fiecare zi se gîndește cum ar putea să supună și să nimicească toată creștinătatea.

De aceea, facem cunoscut domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută, mai sus numitul turc a trimis în țara noastră și împotriva noastră o mare oștire în număr de 120.000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman pașa beglerbegul ; împreună cu acesta se aflau toți curtenii sus numitului sultan și toate popoarele din Romania¹ și domnul Țării Muntenești cu toată puterea lui și Assan-beg și Ali-beg și Schender-beg și Grana-beg și Osu-beg și Valtival-beg și Serfaga-beg și domnul din Sofia și Cusenva-beg și Piri-beg, fiul lui Isac-pașa, cu toată puterea lui de ieniceri. Acești mai sus numiți erau toți căpitaniii cei mari, cu oștile lor.

Auzind și văzînd noi acestea, am luat sabia în mîină și, cu ajutorul Domnului Dumnezeuului nostru atotputernic, am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruît și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre ; pentru care lucru lăudat fie Domnul Dumnezeuul nostru.

Auzind despre acesta, păgînul împărat al turcilor și-a pus în gînd să se răzbune și să vie, în luna lui mai², cu capul său și cu toată puterea sa împotriva noastră și să supună țara noastră, care e poartă a creștinătății și pe care Dumnezeu a ferit-o pînă acum.

Dar dacă această poartă (a Europei), care e țara noastră, va fi pierdută — Dumnezeu să ne ferească de așa ceva — atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie. De aceea, ne rugăm de domniile voastre să ne trimiteți pe căpitaniii voștri într-ajutor împotriva dușmanilor creștinătății, pînă mai este vreme, fiindcă Turcul are acum mulți potrivnici și din toate părțile are de lucru cu oameni ce-i stau împotriva cu sabia în mîină³. Iar noi, din partea noastră, făgăduim, pe credința noastră creștinească și cu jurămîntul domniei noastre, că vom sta în picioare și ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru.

Așa trebuie să faceți și voi, pe mare și pe uscat, după ce cu ajutorul lui Dumnezeu celui atotputernic, noi i-am tăiat mîna cea dreaptă.

Deci, fiți gata fără zăbavă⁴.

Data în Suceava, în ziua de Sf. Pavel, luna ianuarie în 25, anul Domnului 1475.

*Ștefan voievod, Domnul Țării
Moldovei*

Comentariu istoric

1. *Romania* era termenul generic cu care erau desemnate provinciile europene ale imperiului otoman.

2. Expediția n-a avut loc, cum credea Ștefan, în mai 1475. Deoarece o parte a veniturilor Moldovei provenea din comerțul făcut cu cetățile genoveze de pe coasta nordică a Mării Negre, în special *Caffa* și *Mangopul*, sultanul a hotărât ca, în vara anului 1475, să cucerească aceste două cetăți, precum și Chilia și Cetatea Albă și să izoleze Moldova. După cucerirea Caffei (la 6 iunie 1475) și eșecul încercării de a ocupa Chilia și Cetatea Albă (august 1475), turcii au cuprins și Mangopul (în decembrie 1475). De aceea, sultanul a amînat expediția de „pedeapsă” pentru anul 1476, mai ales că se îmbolnăvisese de gută.

3. Ștefan se referă la faptul că sultanul se afla în război cu Uzun Hassan, hanul turcoman al Persiei; cu republica Veneției și cu Ungaria, al cărei rege, Matei Corvin, a întreprins în iarna anului 1475/1476 o expediție împotriva cetății *Sabacs*, ocupată de turci, pe care a cucerit-o la începutul lui februarie 1476; la greutățile pe care încă le întâmpina din partea albanezilor și la eforturile Papei Sixt IV de a crea o coaliție antiotomană.

4. Se poate observa în stil, în unele expresii amintirea cruciatelor și spiritul religios al evului mediu. Trebuie reținut mai ales modul în care, foarte pe scurt, voievodul descrie bătălia de la Vaslui și cum, neînfricoșat, făgăduiește să lupte mai departe, cu și mai multă îndrăzneală, apărînd țara și Europa cu prețul vieții sale.

Se pot reține două expresii: țările române ca „poartă” a Europei și „noi i-am tăiat mîna cea dreaptă”, cu înțelesul că i-a biruit una din cele mai mari oști.

Indicații metodice

Lectura comentată a textului va fi introdusă după ce s-a înfățișat elevilor campania din 1475 a lui Soliman Hadimbul. Ea urmărește: 1. să întemeieze afirmația victoriei categorice a lui Ștefan la Vaslui; 2. să sublinieze hotărîrea nestrămutată a domnului de a continua lupta pînă la capăt; 3. să coroboreze spusele cronicii ardelene, citate în manual, numind pe cei „opt voievozi mai vestiți”; 4. să explice hotărîrea lui Ștefan de a lichida vechiul conflict cu Matei Corvin, încheind acordul din 12 iulie 1475 cu regele maghiar. Dar mai presus de toate, comentariul trebuie să scoată în relief întinsele relații politice externe ale Moldovei în această perioadă, relații care subliniază prestigiul de care se bucura țara. În sfîrșit, el va ajuta la înțelegerea înfrîngerii suferite de Ștefan în prima parte a campaniei din 1476, prin evidențierea egoismului celor solicitați prin circulară, care l-au lăsat singur în ceasul marilor primejdii.

DUMITRU ALMAŞ

«ACORDUL POPORULUI» (1647)

La mijlocul veacului al XVII-lea, în ajunul și în timpul revoluției burgheze din insulele britanice, ca o reflectare a aprigei lupte de clasă, a apărut o bogată literatură politică. În acea epocă au fost redactate numeroase proiecte de constituție — mare parte dintre ele

utopice — pamflete, manifeste etc. Camera Comunelor, ca exponentă a intereselor burgheziei și noii-nobilimi aflate în acea perioadă în conflict cu monarhia feudală absolută, adoptă, de asemenea, acte a căror însemnătate politică și socială depășea adesea limitele insulelor britanice, căci revoluția burgheză din această țară exprima „în mai mare măsură cerințele din acea vreme ale întregii lumi decât cerințele acelor părți din lume...”¹ în care a avut loc. Astfel, în 1628, parlamentul adopta *Petiția dreptului* — act constituțional de importanță covârșitoare, care acorda o atenție de prim ordin problemei garantării libertății individuale împotriva arbitrarului puterii de stat. Mai târziu, la 22 noiembrie 1641, Parlamentul cel Lung adoptă *Mustrarea cea Mare*, care era atît un program al burgheziei și noii-nobilimi cît și un rechizitoriu împotriva abuzurilor monarhiei. În timpul primului război civil, numeroase pamflete au fost răspîndite pe *întinsul insulelor britanice*, iar în anii postbelici, ca o reflectare a luptei de clasă, a apariției unor noi probleme social-politice ca urmare a victoriei parlamentului, a agravării neînțelegerilor din însăși tabăra burgheziei și noii-nobilimi, au apărut noi acte, proiecte ș.a.m.d. Așa, de pildă, *Declarația armatei*, din 14 iunie 1647, reprezenta o primă încercare de încheiere a unui program politic al armatei revoluționare pe baza compromisului dintre *independenți și levelleri*. În toamna anului 1647 a apărut și *Acordul poporului pentru o împăcuire trainică și imediată* sau, cum i s-a spus pe scurt, *Acordul poporului*. Momentul istoric în care apărea acest document era deosebit de important, deoarece forțele participante la revoluție erau în căutarea unor soluții pentru numeroasele probleme sociale și politice apărute în condițiile victoriei asupra vechiului regim. Această victorie contribuise la sfărîmarea unității forțelor politice grupate în jurul parlamentului. Prezbiterienii doreau să ajungă grabnic la o înțelegere cu regele Carol I Stuart, fără a se îngriji de interesele celorlalte forțe social-politice participante la revoluție. *Independenții* își vedeau interesele periclitate de politica presbiteriană. La rîndul lor, masele populare nu-și atinseseră obiectivele: structura societății și a statului nu fusese democratizată; obligațiile feudale ale țărănimii se mențineau încă, iar problema pămîntului nu fusese rezolvată. Sprijiniți de armata *Noului Model*, în care elementele populare erau larg reprezentate, și de sărăcimea orașelor, independenții reușesc după 6 august 1647 să-și asigure victoria în lupta cu presbiterienii. Apoi, însă, politica independenților intră într-o scurtă perioadă de criză, provocată de nehotărîrea lor în ceea ce privește continuarea sau ruperea alianței cu masele. În august-septembrie 1647 se produce o ruptură fătîșe între independenți și *levelleri* — reprezentanți ai intereselor micii burghezii de la orașe. *Levellerii* — sau „egalitariștii” — constituiau în acel moment istoric cel mai democratic partid din rîndul forțelor revoluționare grupate în jurul parlamentului. Fiind influenți în armată și în rîndul maselor populare orășenești, levellerii ajunseseră în 1647 la o cristalizare a concepțiilor lor ideologice, pe care le-au concretizat în cîteva documente cu caracter progresist, democratic. Idealul lor de dreptate era o „egalare” a oamenilor în drepturile politice, iar forma de organizare politică pe care o preconizau era republica. Tocmai levellerii au fost autorii *Acordului poporului*. Actul a apărut în ajunul conferinței de la Putney (28.X.—11.XI.1647), care trebuia să ia în discuție proiectele independenților și levellerilor. El era expresia concretă a revendicărilor levellerilor, reflecta concepțiile lor social-politice.

Acordul poporului este un proiect de constituție conceput de „egalitariști” ca răspuns la proiectele independenților și, deaceia, se mărginește la enunțarea unor principii politice fundamentale — celelalte revendicări ale levellerilor fiind cuprinse în alte documente.

¹ K. Marx, *Burghezia și contrarevoluția*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Buc., Editura Politică, 1959, p. 118.

Conținutul documentului

Bizându-se pe principiile dreptului natural și suveranității poporului, levelerii concepeau de fapt viitoarea organizare a Angliei sub forma unei republici. În această republică a „egalitașilor”, cetățenii urmau să se bucure de dreptul de vot universal. Diversele comitate urmau să fie reprezentate în parlament proporțional cu numărul locuitorilor. Legile republicane trebuiau să fie egale pentru toți, deoarece oamenii erau egali de la natură. În consecință, toate privilegiile trebuiau desființate. Unicul organ legislativ al statului și, totodată, forul în fața căruia erau răspunzătoare organele puterii executive trebuia să fie Camera Comunelor. Puterea legislativă deținută de Camera Comunelor trebuia să fie unică și indivizibilă. Comunele erau investite, de asemenea, și cu alte prerogative: puteau declara război și încheia pace; controlau și dirijau politica externă; și dădeau avizul la numirea și revocarea funcționarilor statului. Ele, însă, nu aveau dreptul de a constrânge într-un chip oarecare conștiința cetățenilor, de a se amesteca în problemele religioase. Totodată, Comunele nu puteau constrânge pe cetățeni să presteze serviciul militar. Acestea erau cele câteva prevederi mai importante ale proiectului de constituție al levelerilor.

Comentariu istoric

1. Autorii *Acordului poporului* evitau să proclame direct și fășis republica, deși aceasta ar fi fost forma de guvernământ care ar fi rezultat din aplicarea prevederilor actului.

2. Ceea ce reține atenția în acest document este revendicarea revoluționară, cu totul nouă la mijlocul veacului al XVII-lea, a dreptului de vot universal. În accepțiunea levelerilor noțiunea de drept de vot universal era însă diferită de cea din veacurile XIX și XX. În cazul în care *Acordul poporului* ar fi fost acceptat, urmau să beneficieze de drepturile electorale numai bărbații de la vîrsta de 21 de ani în sus. Levelerii vor face concesii independentilor, acceptînd ideea că cei care trăiau din mila oamenilor, calfele, ucenicii și slujitorii să nu beneficieze de drept de vot.

— Toate acestea reflectă esența mic-burgheză a concepțiilor levelerilor, limitele lor de clasă, care îi împiedicau să fie revoluționari consecvenți. *Acordul poporului* constituia, în fond, întruchiparea, într-un proiect de constituție, a idealului social-politic al levelerilor — republica micilor proprietari.

— Fără îndoială, *Acordul poporului* era — în condițiile luptei împotriva privilegiilor feudale și conservatorismului presbiterienilor — un document cu un pronunțat caracter progresist. Aplicarea prevederilor conținute de acest document ar fi contribuit la înlăturarea completă a rămășițelor vechii orînduiri și la instaurarea unui regim burghezo-democratic. Nu întîmplător, deci, *Acordul poporului* a devenit programul mișcării levelerilor din toate colțurile Angliei și a fost acceptat de masa de soldați, de mulțimile nevoiașe din orașe, de yeomeni.

— *Acordul poporului* rămîne în istoria universală, în ciuda limitelor și inconsecvențelor sale, un act progresist, democratic, care anticipa viitorul. El a constituit, totodată, un izvor de inspirație pentru generațiile de democrați și revoluționari de pe diferite meridiane din vremurile care au urmat.

Indicații metodice

Acordul poporului poate fi folosit în cadrul mai multor lecții: 1. la lecția consacrată revoluției burgheze din Anglia, în momentul expunerii conflictului de după primul război civil din tabăra parlamentului; 2. la lecția referitoare la războiul de independență al coloniilor engleze din America de Nord, atunci când sînt abordate trăsăturile ideologice burgheziei americane și influențele străine exercitate asupra acesteia; 3. documentul mai poate fi utilizat și la lecția despre revoluția burgheză din Franța (1789—1794), subliniindu-se influența ideilor social-politice ale levellerilor asupra gândirii unor revoluționari francezi.

Indicații bibliografice

- M. A. BARG, *Cromwell și epoca sa*, București, E.S.P.L.P., 1953.
- A. CONRADY, *Anfänge der Demokratie in England. Studien zur Geschichte der Levellerbewegung*, Berlin, 1920.
- H. HOLORENSHAW, *The Levellers and the English Revolution*, London, 1939.
- E. A. KOSMINSKI — I. A. LEVIŢKI, *Angliiskaia burjuaznaia revoluția XVII-kogo veka*, vol. I—II, Moscva, 1954.
- C. MUREȘAN, *Revoluția burgheză din Anglia*, București, Edit. științifică, 1964.

MIRCEA N. POPA

Planuri și scheme de lecții comentate

CITEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA LECȚIA DE INTRODUCERE ÎN STUDIUL ISTORIEI ROMÂNIEI LA ANUL IV DE LICEU

Programa de istorie a României pentru licee, valabilă în anul școlar 1970—1971, prevede o lecție de introducere, al cărei conținut nu se poate limita la ceea ce cuprinde prima lecție din manual referitoare la izvoarele istoriei României, așa încît atunci cînd există posibilități, nu este greșit dacă lecția introductivă se eșalonează pe 2 ore de curs.

Scopul rîndurilor ce urmează este de a schița orientativ structura lecției de introducere în studiul istoriei României la anul IV de liceu și de a înfățișa o parte a fondului de idei ce se află în atenția profesorului atunci cînd pregătește această lecție.

Profesorul își poate propune să prezinte elevilor mai întîi unele considerații asupra istoriei universale studiate în anii anteriori de liceu, precizînd corelația dintre istoria generală și istoria patriei, locul și rolul poporului român în evoluția societății, ca factor important de civilizație în această parte a Europei.

Deși elevii au învățat încă din școala generală ce este istoria ca știință și care este obiectul istoriei României, nu facem un lucru inutil dacă adîncim împreună cu elevii aceste concepte de bază, folosindu-ne de cugetări ale gîndirii istorice românești, de aprecieri exprimate în documente de partid, de prețioasele idei cuprinse în cuvîntările tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Personal, atunci cînd am predat această lecție, am făcut o scurtă prezentare a condițiilor geografice ale țării (așezare, relief, climă), punînd un accent deosebit pe elementele de geografie istorică; am subliniat faptul că dezvoltarea istorică a poporului român este strîns legată de teritoriul pe care el și strămoșii autohtoni l-au locuit fără întrerupere, din cele mai vechi timpuri. Am relevat faptul că pămîntul românesc are centrul (nucleul) în cetatea de munți a Transilvaniei, am stăruit asupra armoniei și unității teritoriului României și am precizat coordonatele geografice esențiale ale acestui spațiu (Carpați, Dunăre și Marea Neagră).

De asemenea m-am referit la varietatea elementelor geografice complementare (brîul de munți, podișul pe care-l închid la mijloc, depresiunile bine adăpostite, al doilea inel al subcarpaților, dealurile și cîmpiile). Am prezentat apoi spațiul geografic românesc de dincolo de Dunăre pînă la litoralul Mării Negre. În concluzie la această parte a lecției am subliniat poziția teritoriului românesc în cadrul Europei și felul cum este clădit acest pămînt. Este bine ca elevii să rețină faptul că țara noastră, ca parte componentă a spațiului sud-est european, este situată la marginea Europei de sud-est și se învecinează cu Europa centrală,

cu care are legături de mare importanță. Se știe că Dunărea a fost întotdeauna atît o legătură principală a țării noastre cu centrul continentului cît și o punte de legătură între cele două maluri ale fluviului.

Trecînd la alte elemente de geografie istorică, am menționat faptul că într-un lung interval de timp, Carpații și Dunărea de Jos au constituit obstacole însemnate în calea nomazilor porniți spre apus din Asia centrală. Spațiul carpato-dunărean a oferit populației autohtone condiții care i-au permis să reziste și să-și păstreze ființa sa. Vorbind despre însemnătatea pe care au avut-o munții și pădurea în viața poporului român am remarcat faptul că în limba română terminologia de bază a muntelui este de origine latină (munte, plai, culme, coastă, piatră, vale, cheie etc.). Vorbind elevilor de factorii care au legat pe autohtoni de Carpați am arătat atît nevoia de a găsi adăpost în fața primejdiei, cît și valoarea lor economică. Pentru a întări la elevi conștiința unității teritoriului românesc, am arătat că crearea mai multor state românești distincte (organizarea politică a românilor la sud și est de Carpați) se explică și prin faptul că centrul pămîntului românesc intrase sub stăpînirea feudală străină. Am conchis că Dunărea, Marea și Carpații sînt cele trei elemente din a căror îmbinare rezultă originalitatea și unitatea teritoriului în cadrul căruia s-a constituit și s-a dezvoltat poporul român.

Relevînd în fața hărții că depresiunile au fost printre zonele cele mai bine populate de pe teritoriul țării noastre, am subliniat că primele formațiuni politice care au precedat statele feudale au apărut în zona subcarpatică. În acest moment al lecției am menționat faptul semnificativ al termenului de „țară”, adică de teritoriu organizat, pe care îl întîlnim prezent în denumirea statelor românești. Am arătat apoi elevilor că în cursul de Istorie a României vom urmări sistematic condițiile istorice în cadrul cărora a evoluat societatea românească, anticipînd ideea că împrejurările istorice au făcut ca din cele mai vechi timpuri poporul nostru să se dezvolte într-o permanentă confruntare, cu piedici și greutăți de tot felul. Am menționat și faptul că valurile migratoare, îndelungata dominație străină, războaiele pustiitoare duse pe teritoriul țărilor române de diferite mari puteri rivale au provocat distrugerea sau înstrăinarea a nenumărate valori materiale și spirituale, frînîndu-ne considerabil progresul și determinînd rămînerea noastră în urmă față de alte țări. Am făcut însă precizarea că, în pofida tuturor opreliștilor, poporul român a pășit mereu înainte, a asigurat dezvoltarea forțelor de producție și a culturii, afirmîndu-se ca un puternic factor de progres și civilizație.

O idee fundamentală a cursului de Istorie a României asupra căreia este bine să atragem atenția elevilor chiar o dată cu lecția introductivă este aceea a rolului maselor largi populare ca forță hotărîtoare atît în propășirea economică și socială a patriei, cît și în apărarea ei. După cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Întreaga istorie a țării demonstrează că poporul muncitor, forțele sale revoluționare, progresiste și patriotice au înfăptuit toate marile transformări revoluționare, au asigurat mersul înainte al societății noastre. Toate momentele importante din viața patriei noastre sînt legate de lupta maselor, a întregului popor — motorul progresului social, adevăratul făuritor al istoriei României”¹.

Un loc deosebit în economia lecției de introducere în studiul istoriei patriei îl ocupă partea referitoare la înaltele virtuți morale și spirituale ale poporului dovedite de-a lungul veacurilor în lupta pentru afirmarea și apărarea ființei naționale, pentru realizarea idealurilor de libertate și dreptate socială. Tot aici se poate exprima ideea că împreună cu între-

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Editura Politică, 1966, p. 6—7.

gul popor tînăra generație a reprezentat întoudeauna un activ factor dinamic al societății, că tineretul a participat la progresul forțelor materiale și spirituale, a fost de partea mișcărilor revoluționare, progresiste pe plan social și politic, a dat din rîndurile sale numeroși exponenți ai ideilor înaintate.

În continuarea lecției am accentuat ideea că istoria poporului român este străbătută de lupta împotriva cotropitorilor și a asuprii, pentru eliberarea națională și socială, pentru unitate politico-statală. Am relevat concluzia, pusă în evidență de istoria României, că așa, prירה străină poate frîna pentru un timp, poate întîrzia evoluția unui popor, dar nu-l poate împiedica să-și realizeze aspirațiile de libertate, unitate și progres.

În continuarea lecției introductive am arătat că în contextul vieții economice și sociale generale a țării, în strînsă legătură cu activitatea celorlalte forțe revoluționare, democratice și progresiste care au contribuit la dezvoltarea societății vom învăța despre istoria luptei clasei muncitoare, a mișcării socialiste, a partidului comunist.

Relevînd că istoria noastră națională este bogată în fapte mărețe și evenimente politice remarcabile, am subliniat că acestea sînt pline de învățăminte pentru generațiile tinere, care trebuie să cunoască lecțiile istoriei, tradițiile înaintate.

Astfel, cursul de istorie a României prezintă sistematic tradiția istorică a unității moral-politice dintre oamenii muncii români, maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități. Din tradițiile de luptă comună, din ceea ce este mai nobil și mai înălțător în istoria seculară a pămîntului pe care trăim și trage seva unitatea de azi în jurul partidului.

Profesorul de istorie nu poate omite să vorbească elevilor despre necesitatea studierii istoriei naționale, despre rolul acesteia în cultivarea respectului față de trecutul glorios al țării, față de pildele de eroism și vitejie ale poporului, în formarea conștiinței socialiste a tinerii generații, în educarea sa patriotică. Noi, profesorii de istorie avem înalta misiune de a le face cunoscute tinerilor tradițiile de luptă revoluționară ale clasei muncitoare, ale partidului comunist, care prin eroice și adesea dramatice bătălii de clasă a știut să îndrume și să conducă poporul către anii luminoși ai socialismului.

Pentru a determina la elevi o atitudine corectă față de studiul istoriei, o înțelegere superioară a necesității cunoașterii istoriei naționale, trebuie pus accentul pe îndatorirea cetățenească, patriotică, pe care o are fiecare tînăr de a cunoaște istoria patriei. Să amintim elevilor cuvintele lui Nicolae Bălcescu că istoria națională este cea dintîi carte a unei nații și cele ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, care spunea că cine nu-și cunoaște istoria țării este ca și un copil care nu-și cunoaște mama.

În continuare, le-am atras atenția elevilor că din lecțiile istoriei patriei vom desprinde, așa cum am făcut și în timpul studiului istoriei universale, concluzii practice, utile tineretului.

La încheierea primei ore de clasă cu elevii anului IV de liceu am dat unele indicații în legătură cu folosirea manualului și a materialului bibliografic ce va fi recomandat pe parcurs. Apoi i-am anunțat că în ora următoare vom începe studiul sistematic al istoriei patriei cu lecția despre periodizare, izvoare și științele auxiliare ale istoriei. În pregătirea lecției introductive este bine, de asemenea, să ținem seama că în predarea fiecărui capitol al istoriei patriei și la fiecare lecție vom avea prilejul să facem apel la izvoarele istoriei.

GHEORGHE SMARANDACHE

(arbori fructiferi) (vini) (arbori fructiferi) (vini) (arbori fructiferi) (vini)	} } }	} } }	} } }	} } }
PLANURI DE LECȚII				
MAREA COLONIZARE GREACĂ				

Lecția *Marea colonizare greacă* se încadrează în capitolul care tratează istoria Greciei antice în perioada de trecere de la orânduirea comunei primitive la orânduirea sclavagistă. Plasată între epoca homerică (sec. XII—VIII î.e.n.) și epoca clasică (sec. V—IV î.e.n.), marea colonizare greacă reprezintă de fapt epocă de descompunere a orânduirii gentilice și de trecere la sclavagismul clasic. Și acest lucru trebuie să reiasă limpede din lecție.

Definiția: Continuarea migrației elenice, în secolele VIII—VI î.e.n., în insulele și pe coastele Mării Mediterane¹.

Cauzele mării colonizării grecești:

cauze social-economice

- nedreapta repartitie a proprietății agricole
- dezvoltața meșteșugurilor
- piețe de desfacere
- materii prime
- sclavi

cauze politice: luptele politice din interiorul cetăților grecești

Marea colonizare greacă

timpul

- proces de lungă durată (sute de ani cu intermitențe)
- etape premergătoare
  - vizitarea țărmurilor³
  - factoriile temporare
- formarea coloniilor stabile: sec. VIII—VI î.e.n.

principalele metropole

- Grecias, Corint, Megara, Chalcis
- Asia Mică: Milet, Efes (la început colonii)

direcțiile	Marea Mediterană	Vest	{ Italia (Grecia Mare)	{ Sicilia-Siracuza Cumae (cea mai veche) Tarent Neapolis
		Est	{ Spania Galia : Massalia Asia Mică : Milet, Efes Africa : Naucratis, Kyrene	
	Marea Neagră		{ Bizantion Dionysopolis Callatis Tomis Histria Olbia	

greutăți	{ rezistența statului egiptean în Sud concurența fenicienilor în Est dominația Cartaginei în Vest
----------	---

Consecințele colonizării :

economice	{ dezvoltarea agriculturii (vița de vie, mășinii). dezvoltarea meșteșugurilor intensificarea comerțului — apariția monedei dezvoltarea tehnicii (sudarea fierului, tehnica navală)
sociale	{ Decăderea vechii aristocrații gentilice apariția plutocrației (<i>plutos</i> : bogat ; <i>cratos</i> : putere) dezvoltarea sclaviei — sclavia clasică
politice	{ întărirea demosului, lupte pentru democratizare ⁴ primele legi scrise, necesitatea statului tirania în Corint, Megara, Milet
culturale	{ dezvoltarea și răspândirea culturii grecești influențe ale culturii orientale lărgirea orizontului geografic sentimentul unității etnice grecești — panelenismul ⁵

Concluzii :

dezvoltarea societății sclavagiste grecești
 sclavia clasică

contribuția coloniilor grecești la dezvoltarea societății din teritoriile colonizate
 dezvoltarea culturii.

Comentariu istoric

1. Prin *marea colonizare greacă* înțelegem acea perioadă în care procesul colonizării a atins o intensitate maximă.
2. Prin luptele politice din interiorul cetăților grecești înțelegem luptele dintre demos și aristocrație.
3. Vizitarea țărmurilor și, în general, expansiunea teritorială a grecilor sînt strîns legate și de practica pirateriei de către aceștia.
4. Colonizarea greacă este în strînsă legătură cu dezvoltarea democrației. În majoritatea cazurilor, cei plecați din metropole aparțineau demosului și în coloniile pe care aceștia le-au creat au introdus un regim democratic. De altfel, apariția plutocrației, ca pătură socială desprinsă din demos, a constituit elementul cel mai activ, mai dinamic al demosului în luptele politice cu aristocrația; ea s-a format și s-a dezvoltat în primul rînd în colonii.
5. Prin pelenism se înțelege recunoașterea de către toți grecii că aparțin comunității grecești, aceasta opus noțiunii de barbar.

Indicații metodice

După definirea mării colonizării grecești, planul lecției cuprinde trei mari probleme, și anume: cauzele colonizării, desfășurarea procesului de colonizare (timpul, direcțiile, greutatea întâmpinate) și consecințele colonizării pe plan economic, social, politic și cultural.

În cursul expunerii se pot folosi și unele citate scurte din izvoarele istorice care se referă la colonizare. Acestea se pot alege din *Crestomație de texte privitoare la istoria antică* (sub redacția acad. prof. Emil Condurachi, E.D.P., București, 1961, p. 86—90). De exemplu, în legătură cu formarea coloniilor stabile și cu caracterul oarecum oficial al colonizării, se poate folosi citatul din Platon (*Crestomația*, p. 89), care, comparînd colonizarea cu roirea albinelor, dă și un fel de definiție a colonizării. De asemenea, se pot folosi, pentru coloniile de pe țărmul sîng al Pontului Euxin, ultimele paragrafe ale fragmentului din Pseudo-Scymnos (*ibidem*, p. 89—90), care menționează orașele Callatis, Tomis și Istros.

Ca material didactic, este necesară folosirea unei hărți tematice cu marea colonizare greacă. În lipsa acesteia, se poate folosi o hartă a bazinului Mării Mediterane.

Concluzia lecției, care trebuie să sublinieze marea dezvoltare a societății grecești și necesitatea apariției statului, reprezintă punctul de plecare pentru lecțiile care vor urma și în care se va trata despre principalele orașe-state grecești.

Pentru desfășurarea în condiții satisfăcătoare a acestei lecții, trebuie rezervate cel puțin 30—35 de minute din oră.

MARELE CALIFAT ARAB

Lecția *Marele califat arab* face parte dintr-un sistem de lecții care se referă la *feudalismul timpuriu* și în care se urmărește apariția relațiilor de producție feudale și formarea statelor feudale în Europa și Asia.

Formarea statului arab :

condițiile naturale ale Arabiei ; stepe, deșertul arabic, oaze Hedjaz și Yemen — condiții mai ușoare

Arabii înainte de Mahomed :

{	beduinii, arabii sedentari ; păstorit, agricultură, negoț ; relații gentilice, începutul destrămării orînduirii comunei primitive
	aristocrația tribală, exploatarea, sclavii din Africa
{	necesitatea statului
	{ exploatarea, clasele sociale expansiunea spre Mesopotamia și Imperiul bizantin cucerirea Yemenului de către Sasanizi (570) nevoia unirii triburilor

Mahomed (570—632) și islamul :

{	noua religie : monoteism (Allah), supunere, fanatism ; începutul predicii : Mecca, fuga la Yathreb (Hegira, 622, Medina-en-Nabi)
	cucerirea orașului Mecca (630) și a Arabiei ; victoria islamului ; moartea lui Mahomed ; Coranul

Marele califat arab :

primii califi (632—661)	{	capitala la Medina
		cuceriri : Siria, Palestina, Egipt, Iran
		păstrarea legilor, funcționarilor, limbii, religiei în teritoriile cucerite
Omeiazii (661—750)	{	capitala la Damasc
		cuceriri { Africa de Nord, Spania, Asia Mică asediul Constantinopolului (717)
		organizarea administrativă { limba arabă oficială monede arabe unitate administrativă
		formarea relațiilor feudale — rășcoalele
Abasizii (750—1258)	{	capitala la Bagdad (Omeiazii păstrează Spania)
		apogeul economic și cultural (Harun-al-Rașid) lupta de clasă : țărani, orășenii, sclavii negri
dezmembrarea califatului	{	desprinderea Spaniei (750), apoi Egiptul, Marocul, Tunisia
		cuceriri ale turcilor selgiucizi (sec. XI), apoi mongolii (sec. XIII) și turcomani (sec. XIV)

Insemnătatea istorică a expansiunii arabe :

{	marea dezvoltare a economiei feudale (agricultură, meșteșuguri, negoț)
	consolidarea feudalismului pe tot teritoriul cucerit ; dezvoltarea culturii arabe
	transmiterea ei în Europa
	legătura între Orient și Occident (în special, Siria, Sicilia, Spania)

Comentariu istoric

1. Relațiile de producție feudale au apărut nu numai ca urmare a existenței marii proprietăți de pământ, ci — la unele popoare mai puțin stabile — și ca urmare a existenței proprietății mari de turme de vite.

Indicații metodice

Planul lecției, ca și schema pe care o vom alcătui pe tablă în timpul predării, subliniază problemele mari care trebuie tratate: condițiile naturale (mediul geografic), formarea statului arab, expansiunea arabă și importanța acestei expansiuni. Marea dificultate a acestei lecții o constituie faptul că ea trebuie predată într-o singură oră, conform actualiei programe școlare.

În aceste condiții, tratarea problemelor principale pe baza unei scheme se impune cu atât mai mult cu cât datele și faptele care exemplifică rolul mediului geografic în dezvoltarea societății arabe, căile de formare a statului arab etc., sînt numeroase și trebuie selectate cu mare grijă.

REVOLUȚIA BURGHEZĂ DIN FRANȚA

Lecția cu privire la revoluția burgheză din Franța este una din cele mai importante pentru înțelegerea întregii istorii moderne. Această lecție dă posibilitate profesorului să aprofundeze noțiunile de revoluție, revoluție burgheză, stat burghez (noțiuni care s-au folosit și în cadrul lecției *Revoluția burgheză din Anglia*, cu care începe istoria modernă). Bogăția mare de date și fapte obligă pe profesor să facă o cât mai riguroasă selectare a acestora, lăsînd numai pe acelea care prezintă importanță deosebită pentru înțelegerea fenomenului istoric explicat, pentru înțelegerea sferei și conținutului noțiunilor amintite.

Cauze

economice	{ agricultura — dezvoltare înceată industria — frînată de bresle comerțul împiedicat de	{ vămii interne convenția cu Anglia (1786), invazia mărfurilor engleze

sociale	{ stările privilegiate starea a III-a {	{ țărănime muncitori burghezic	{ cler — 3% din populație nobilime — 80% pământ arabil toate privilegiile	} 97% din populație

politice { existența monarhiei absolute (dinastia Bourbon — Ludovic al XVI-lea — 1774—1792)

pregătirea ideologică: enciclopediști, fiziocrați

Desfășurarea revoluției (5 mai 1789 — 27 iulie 1794)

Stările Generale — 5 mai 1789 — Adunarea Națională — 9 iulie 1789

Adunarea Națională
Constituantă
(9 iulie 1789 —
30 sept. 1791)

{ căderea Bastiliei — 14 iulie 1789
abolirea privilegiilor feudale (noaptea de 4 august).
Declarația drepturilor omului și cetățeanului
aducerea familiei regale de la Versailles la Tuileries
confiscarea averilor bisericești
fuga nobilimii
apariția cluburilor revoluționare
Constituția din 1791

Monarhie constituțională
(1 oct. 1791 — 10 aug.
1792)

{ separarea puterilor
răscoala populară
(10 august 1792)

{ executivă — rege
legislativă — Adunarea legislativ
(1 oct. 1791 — 20 sept. 1792)
judecătorească — judecători ale
atacul palatului Tuileries
alegeri pentru Convenția Național

girondină (10 aug. 1792 — 31 mai
— 2 iunie 1793)

Valmy — 20 sept. 1792
proclamarea republicii — 21 sep
1792
răscoala contrarevoluționară —
Vandeea
răscoala populară (31 mai —
iunie 1793)
înlăturarea girondinilor

Prima republică
burgheză (21 sept.
1792 — 27 iulie
1794)

C
O
N
V
E
N
T
I
A

N
A
T
I
O
N
A
L
Ă

dictatura
iacobină
(„Teroarea”
31 mai —
2 iunie 1793)¹

{ organe
de con-
ducere

{ Convenția
Comitetul

{ Salvării
Publice
Siguranței
generale } punctul
culmi-
nant al
revoluției

Tribunalul revoluționar

{ reforme pentru a zdrobi reacțiunea internă
continuarea războiului cu coaliția contrarevo-
luționară

Lovitura de stat contrarevoluționară de la 9 Thermidor (27 iulie 1794).

Concluzie

Transformarea Franței dintr-o țară feudală într-o țară burgheză.

K. Marx și Fr. Engels au arătat că revoluția burgheză din Franța a fost o „mătură uriașă” care a instituit „dominația pură a burgheziei într-o formă atât de clasică, cum n-a fost atinsă în nici o țară din Europa”.

Comentariu istoric

1. Denumirea de „Teroare” este denumirea oficială pe care și-a dat-o chiar guvernământul revoluționar iacobin.

Indicații metodice

În schema pe care o prezentăm, materialul a fost sistematizat în așa fel încât el să evidențieze etapele revoluției și formele de conducere specifice fiecărei etape amintite (convocarea Stărilor Generale, Adunarea Națională și transformarea acesteia în Adunare Națională Constituantă, monarhia constituțională, prima republică franceză, Convenția Națională cu cele două etape ale sale: Convenția girondină și cea iacobină. Planul acestei lecții, așa cum am semnalat de la început, trebuie realizat în două ore de predare. În prima oră, se poate preda pînă la prima republică franceză. În cea de-a doua oră, profesorul va da importanță deosebită Convenției iacobine, care reprezintă punctul culminant la care a ajuns revoluția burgheză din Franța.

Ca material ajutător trebuie folosită în primul rînd harta Franței și, dacă este posibil, o hartă tematică *Franța în timpul revoluției burgheze din 1789—1794*. De asemenea, se pot utiliza scurte fragmente din operele clasicilor marxism-leninismului care se referă la această revoluție (K. Marx, Fr. Engels, Lenin), ale iluminiștilor francezi, fragmente din *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, precum și proiectarea unor imagini.

DACIA ÎN TIMPUL STĂPÎNIRII ROMANE

Încadrată în sistemul de lecții cu privire la orînduirea sclavagistă pe teritoriul patriei noastre, lecția *Dacia în timpul stăpînirii romane* are un rol deosebit în înțelegerea procesului de formare a poporului român și a limbii române.

Organizarea Daciei romane

Teritoriul	{	provincia Dacia : Oltenia, Banat, Transilvania, vestul Munteniei
	{	Muntenia, Moldova de sud și Dobrogea — la Moesia,
	{	restul teritoriului în afara dominației romane
Populația	{	autohtonă: continuitatea elementului dacic
	{	coloniștii (<i>ex toto orbe Romano</i>)
	{	romanizarea dacilor — daco-romanii

Organizarea	$\left\{ \begin{array}{l} \text{administrativă} \\ \text{militară} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{provincie imperială ; legatus Augusti} \\ \text{împărțirea Daciei în 2 și 3 provincii} \end{array} \right.$
		$\left\{ \begin{array}{l} \text{legiuni} \\ \text{trupe auxiliare, limes-uri, castră} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{a XIII-a Gemina} \\ \text{a V-a Macedonica} \end{array} \right.$

Dezvoltarea Daciei romane

Economia	$\left\{ \begin{array}{l} \text{agricultura în progres, formarea latifundiilor} \\ \text{meșteșugurile} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{exploatarea metalelor (aur, fier, aramă),} \\ \text{piatra de construcții, armurării, postăvării,} \\ \text{colegii} \end{array} \right.$
		comerțul : import, export, drumuri comerciale, monede romane orașe : Ulpia Traiana, Sarmizegetusa, Apulum, Drobeta, Potaissa, Napoca
Societatea	$\left\{ \begin{array}{l} \text{dezvoltarea societății sclavagiste, dar și începutul descompunerii ei} \\ \text{menținerea obștii teritoriale} \end{array} \right.$	
Cultura	$\left\{ \begin{array}{l} \text{limba latină, școli, scrierea folosită larg (inscripții).} \\ \text{construcții : temple, apeducte, terme, amfiteatre, locuințe} \\ \text{dezvoltarea artelor plastice : sculptura (basorelieful, pictura, arta mozaicului)} \end{array} \right.$	
Religia : sincretism religios, începutul creștinismului (Dobrogea)		

Retragerea stăpînirii romane

Cauzele	$\left\{ \begin{array}{l} \text{răscoalele din interior (sclavii, populația săracă)} \\ \text{intervenția dacilor liberi (carpii, costobocii)} \\ \text{migrațiunea popoarelor (goții)} \end{array} \right.$
Retragerea aureliană (271—274)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{armata, funcționarii, cetățenii bogați} \\ \text{grosul populației rămîne pe loc (daco-romani)} \end{array} \right.$
Concluzii	$\left\{ \begin{array}{l} \text{caracterul progresist al stăpînirii romane (limitele ei).} \\ \text{continuitatea dacică și daco-romană} \\ \text{romanizarea dacilor, prima etapă a formării poporului român și a limbii române} \end{array} \right.$

Indicații metodice

În planul acestei lecții am sistematizat întregul material în jurul a trei probleme principale : 1) organizarea Daciei, în care am inclus teritoriul, populația și organizarea propriu-zisă ; 2) dezvoltarea Daciei în timpul stăpînirii romane și 3) retragerea stăpînirii romane din Dacia.

În cadrul lecției *Dacia în timpul stăpînirii romane*, accentul trebuie să cadă mai ales pe procesul de dezvoltare a societății de pe teritoriul patriei noastre în această perioadă istorică.

Ca și la celelalte lecții, materialul didactic absolut indispensabil este, în primul rînd, harta. În cazul de față trebuie folosită *Harta istorică a teritoriului patriei noastre pînă la anul 271 e.n.* În lipsa acesteia, se poate folosi harta fizică a României.

STATUL EGIPTEAN — MOMENTE ISTORICE IMPORTANTE

(Lecție de comunicare de noi cunoștințe la clasa a V-a)

I. Formarea statului egiptean:

- Condițiile istorice în care a apărut statul; apariția proprietății particulare, inegalitatea de avere (bogați-săraci);
- Formarea claselor sociale, cu relații antagoniste de exploatare;
- Clase și pături sociale:
  - aristocrație
  - sclavi
  - oameni liberi, dar săraci, avînd obligații:
    - impozite
    - produse
    - prestări muncă (irigații, temple, piramide).
- Formarea *nomelor*, (unități administrativ-teritoriale, premergătoare statului);
- Formarea celor două regate (3.500—3.200 î.e.n.) (1)
  - Egiptul de Sus
  - Egiptul de Jos
- Unificarea celor două regate sub Menes (cca. 3.200 î.e.n.);

II. Organizarea statului egiptean:

- a) faraonul, stăpîn absolut, despot;
- b) preoți — rolul lor în dominația maselor;
- c) militari — armată;
- d) administrație — nome cu nomarhi; (2)
- e) funcționari — scribi.
- Forme de stat: regat — monarhie despotică de tip oriental. (3)

III. Dezvoltarea economică a statului egiptean: (4)

- *agricultură*, perfecționarea sistemelor de irigație (lac artificial: Moeris);
- *meșteșuguri*, prelucrarea metalelor, a lemnului, sticla opacă, țesături;
- *legături comerciale* cu Palestina, Fenicia, Nubia, Etiopia.

IV. Perioade importante din istoria statului egiptean:

- a) *Vechiul Regat* (3.000—2.200 î.e.n.)
  - cu capitala la: Thinnis și apoi Memfis;
  - se construiesc marile piramide: Hufu, Hafra, Menkaura.
- b) *Regatul de mijloc* (2.200—1.650 î.e.n.): (5)
  - capitala la Theba;
  - invazia Hicșoșilor din Asia (1.700 î.e.n.).
- c) *Noul Regat* (1650—1150 î.e.n.)
  - perioada de înflorire sub *Tutmos al III-lea* (sec. XV î.e.n.)

Ramses II (1290—1224 î.e.n.)

- Ramses al II-lea reorganizează armata și face expediții de jaf în Palestina și Fenicia. (6)

Concluzie parțială: Rolul statului: — intern: oprimare, reprimare, organizare;
— extern: apărare, cucerire.

d) *Perioada de decădere* (1150—525 î.e.n.) (7)

- a) Cauze interne: — lupta de clasă; răscoalele oamenilor liberi, dar săraci;
— lupta pentru putere între faraoni și preoți.

- b) Cauze externe: — atacurile altor state sclavagiste: Asirienii, Perșii (525 î.e.n.).

Concluzie: Rolul istoric al Egiptului antic.

Comentariu istoric:

(1) După o lungă perioadă, în care se destramă orînduirea comunei primitive, apar diferențierile de avere ce duc la formarea claselor sociale bazate pe relații antagoniste.

Formarea claselor sociale a avut ca urmare directă apariția și organizarea statului, a *statului sclavagist*, ca instrument de aspirare și dominație al aristocrației sclavagiste.

Prima formă de organizare a statului — *nomele*; acestea s-au unit în jurul anului 3.500—3.200 î.e.n. în urma războaielor purtate între ele pentru a pune stăpînire pe sisteme de irigație și sol și au format cele două regate: Egiptul de Sus și Egiptul de Jos. În jurul anului 3.200 î.e.n. se plasează momentul de unificare a celor două regate.

(2) Exista un complicat sistem administrativ, subordonat cancelariei faraonului. De la această complicată administrație ne-au rămas numeroase acte, ca „Registre cadastrale”, „Conturi de cheltuieli”, „Ordonanțe de funcționare”, „Plîngeri către cancelaria faraonului” etc.

În Egipt, *scribul* era acela ce nota totul. De aceea, el era reprezentat pe toate imaginile de pe pereții templelor sau a mormintelor, acolo unde erau redată scene de viață.

(3) Statul egiptean este exemplul clasic de *stat monarhic, despotic, de tip sclavagist* caracterizat prin puterea nelimitată a faraonului (reprezentant al divinității pe pămînt), care guvernează fără a fi îngrădit de vreo lege — în mod despotic — reprezentînd interesele stăpînilor de sclavi asupra supușilor lipsiți de drepturi. Un rol important în conducere îl aveau și preoții.

(4) În Egiptul antic s-a dezvoltat economia bazată pe agricultură și meșteșuguri. Sistemul administrativ a permis o mai bună organizare a muncii obligatorii a oamenilor liberi, cit și construirea marilor monumente ridicate în cinstea faraonilor și a zeilor.

Egiptul, țară bogată, considerat grînar al lumii antice, este rezultat al muncii oamenilor care au supus natura, transformînd vales Nilului într-o regiune fertilă.

(5—6) În perioada *Regatului mijlociu* (2.200—1650 î.e.n.) au loc puternice răscoale ale maselor populare — 1750 î.e.n.

Datorită frămîntărilor interne, statul a slăbit și va fi cucerit de Hicsoși. Faraonii din Theba organizează lupta împotriva cuceritorilor și restabilesc puterea statului. Cu aceasta începe perioada *Noului Regat* (1650—1150 î.e.n.). Egiptul își întinde granițele pînă în Siria. Cei mai importanți faranoni, Tutmos III și Ramses II au făcut din Theba unul din cele mai mărețe orașe din antîchitate, iar sistemul de irigație s-a perfecționat.

Ramses II prin politica lui de cuceriri a ajuns pînă în Palestina, devastînd numeroase teritorii. În urma luptelor dintre Ramses al II-lea și hitiți, care cuceriseră Fenicia și Palestina, ameninșînd direct Egiptul, războiul s-a soldat cu victoria lui Ramses, cu încheierea păcii consemnată într-un *tratat de alianță, primul tratat internațional* cunoscut în istoria lumii. Tratatul se păstrează grevat pe o tăbliță de argint.

(7) Decăderea statului egiptean este rezultatul contradicțiilor sociale, a luptei pentru putere disputată între faraon și preoți, ce au avut ca rezultat direct slăbirea economică a statului cît și a puterii de apărare, dînd posibilitatea altor state să-l cucerească: asirienii, 670 î.e.n., perșii, 525 î.e.n.

Concluzii: statul egiptean, unul dintre cele mai puternice state sclavagiste de tip monarhic, despotic, a dăinuit bazat pe exploatarea și reprimarea maselor populare în interior și pe cuceriri de jaf în exterior.

Îndrumări metodice

Scopul urmărit în această lecție este acela de a-i face pe elevi să înțeleagă noțiunea de stat monarhic, despotic, sclavagist. Pentru aceasta, trebuie în primul rînd să cunoască condițiile istorice care au dus la apariția statului; ce rol a avut statul sclavagist în politica internă și externă; forțele și instituțiile pe care se baza statul. Toate aceste elemente constitutive ale noțiunii abstracte de stat sclavagist vor fi concretizate printr-o seamă de reprezentări pe care le vom forma cu ajutorul *diapozitivelor* (vezi setul „Istoria Antică Universală” — partea I-a). Spre exemplificare, *diapozitivul nr. 23*, spătarul tronului faraonului Tutancamon, ilustrează unitatea celor două regate; se va explica elevilor că tronul este din lemn încrustat, acoperit cu aur, are brațele în formă de șerpi înaripați, încoronați cu dubla coroană a celor două Egipturi. Apoi se va descrie îmbrăcămintea faraonului și însemnele puterii sale. *Diapozitivul nr. 15* ilustrează rolul scribului în complicatul sistem administrativ al statului faraonic.

Pentru dezvoltarea economică a statului egiptean se vor folosi *diapozitivele*: *nr. 20* cu scene ce reprezintă diferite activități, în special activitatea cărămidarilor — a se observa scribul ce notează rezultatul activității; *diapozitivul nr. 17* pentru agricultură; imaginea va prileji o repetare a cunoștințelor elevilor căpătate în lecția anterioară. *Cu diapozitivul nr. 24* se ilustrează bogata activitate a meșteșugarilor. Reprezentînd un pectoral — obiect de podoabă, colier încrustat cu pietre prețioase, montate în aur, acesta are ca motiv, „scarabeul”, simbol al nemuririi, și șerpia — însemn al puterii regale. De o deosebită frumusețe, pectoralul ilustrează măiestria îmbinării tehnicii cloazone și caboșan — ambele tehnici folosite de bijutierii din Egiptul antic. *Diapozitivul nr. 11* reprezintă mărețele piramide construite de faraonii Hufu, Hafra, Menkaura.

Luptele de jaf și cucerire pot fi ilustrate cu ajutorul *diapozitivului nr. 22*. Se va explica elevilor tactica de luptă, folosirea carului de luptă, armamentul. *Diapozitivele 12 și 13* pot fi folosite pentru prezentarea templelor de la Luxor și Abu Simbel.

Proiectarea diapozitivelor se poate realiza atît pe parcursul explicațiilor, subordonînd imaginea necesității explicative, cît și la sfîrșitul explicației, pentru a întări și consolida explicația dată.

Ca material ajutător se vor folosi și citate din textele selectiv cuprinse în *Crestomația de texte privitoare la istoria antică*.

Bibliografie

1. *Istoria Universală*, vol. I., Edit. științifică, București, 1959, p. 134—182.
2. E. Condurachi, V. Iliescu, *Crestomația de texte privitoare la istoria antică*, Ed. II, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1963, p. 9—24.
3. N. Petrovski, și A. Belov, *Țara Marelui Hapi*, Edit. Tineretului, București, 1958, p. 121—200; 263—255.
4. A. Mekhitarian, *La peinture egyptienne*, colecțion „Les grands siècles de la peinture”, Geneve, 1954, p. 10—22.

TATIANA GAFAR
GLORIA CEACALOPOL

ORÎNDUIREA COMUNEI PRIMITIVE PE TERITORIUL PATRIEI NOĂSTRE. EPOCA METALELOR

1700 î.e.n. — sec. I e.n.

(Lecție de comunicare de cunoștințe, clasa a VIII-a)

I. Periodizarea epocii metalelor: (1)

- perioada de tranziție (a aramei) 1900—1700 î.e.n. (2)
- epoca bronzului 1700—700 î.e.n.
- epoca fierului 700 — sec. I e.n.

II. Caracterizarea perioadei de trecere de la neolitic la epoca metalelor — eneoliticul

- apariția și folosirea aramei
- tehnologia aurului

III. Epoca bronzului (1700 — 700 î.e.n.) (3)

- tehnologia bronzului
- perfecționarea uneltelor și a armelor din bronz
- dezvoltarea schimbului
- ocupațiile principale: creșterea vitelor, agricultura, meșteșuguri
- prima mare diviziune socială a muncii între agricultori și păstori
- așezări întărite cu șanțuri și valuri
- mileniul II : trecerea la ginta patriarhală
- apariția inegalității de avere
- manifestări ale credinței și artei, rit de înmormântare
- populația țării noastre în epoca bronzului — cei mai vechi strămoși cunoscuți istoricește ai poporului român (4).

IV. Epoca fierului (700 î.e.n. — sec. I e.n.)

- tehnologia fierului (5)
- perfecționarea și diversificarea uneltelor
- tehnologia aurului și folosirea argintului
- ocupații:
  - agricultură — plug brăzdar de fier
  - creșterea vitelor
  - meșteșuguri : minerit, țesut, olărit (roata olarului), prelucrarea metalelor
- a doua mare diviziune socială a muncii, separarea meșteșugarilor de agricultori și păstori
- dezvoltarea schimburilor — apariția monedei
- așezări întărite (dave) ex. Sucidava, Buridava
- populația geto-dacă (știri Herodot)

V. Legăturile geto-dacilor cu sciiții, grecii și celții

- în sec. VII—VI î.e.n. populația geto-dacă intră în contact cu grecii
- coloniile grecești : Histria, Tomis, Callatis (6)

- în jurul anului 600 î.e.n. populația geto-dacă intră în contact cu sciiții
- la începutul sec. III î.e.n. se stabilesc legături cu celții, creatorii culturii Latène în Europa apuseană.

VI. Descompunerea orînduirii comunei primitive

- formarea uniunilor de triburi
- uniunea condusă de Dromihaites la începutul sec. III î.e.n., Rubobostes, sec. II î.e.n.
- Democrația militară (7)

Concluzie: În epoca metalelor începe descompunerea orînduirii comunei primitive și apariția germenilor noii orînduirii, orînduirea sclavagistă.

Comentariu istoric

(1) Periodizarea epocii metalelor este făcută în funcție de metalul folosit la confecționarea uneltelor și armelor. Cronologic, pe teritoriul patriei noastre epoca metalelor se plasează între 1900 î.e.n. — sec. I. e.n.

(2) Încă din neolitic mijlociu începe prelucrarea metalelor și anume a *aramei*. Prelucrarea aramei se făcea la rece în stare nativă prin ciocănire, sau la cald, prin turnare. Obiectele din aramă aveau mai mult o semnificație simbolică sau religioasă, fiind folosite de șefii de gîntă, trib, sau de preoți. Tot în această perioadă a început și prelucrarea aurului, prin ciocănire, din el făcîndu-se idoli. Aceste metale au existat alături de piatra ce se prelucra prin șlefuire.

(3) *Epoca bronzului 1700—700 î.e.n.* Bronzul, aliaj din cositor și aramă se lucra prin tehnica turnării în tipare bivalve sau monovalve, sau prin așa numita tehnică a „cerii pierdute”.

Nevoia de a procura metal brut sau prelucrat a facilitat dezvoltarea drumurilor de schimb, în circuitul cărora intra și teritoriul patriei noastre. Se perfecționează mijloacele de locomoție, apare carul cu patru roți tăiate dintr-o bucată, tras cu ajutorul cailor. Meșterii bronzieri circulau din loc în loc, purtînd cu ei avutul pe care în caz de pericol îl îngropau. Pe calea schimbului au ajuns la noi și unele obiecte, ca săbiile de tip micenian.

Unelte și armele din bronz s-au perfecționat. Ele au adus la întîierea războaielor de jaf, intertribale.

Trecerea la gînta patriarhală și la creșterea rolului familiei patriarhale în viața economică a dus la apariția treptată a proprietății particulare, alături de proprietatea comună. Apar primele diferențieri sociale, șefii militari acumulează averi în vite, obiecte din bronz și aur.

(4) *Perioada de trecere de la neolitic la bronz* este caracterizată prin importante modificări sub raport tehnic, economic, social, demografic și etnic. În această perioadă, *grupuri de păstori nomazi veniți din stepele de la nordul Mării Negre, pătrund în spațiul carpato-balcanic, se amestecă cu autohtonii neolitici și cu alte grupuri venite din sud, dînd naștere poporului trac, prima populație atestată istoricește și despre care știm că, spre deosebire de neolitici, vorbeau o limbă indo-europeană.* Din marea masă a populației trace se vor desprinde mai tîrziu — în epoca fierului — geto-dacii.

(5) Noul metal, *fierul*, a revoluționat societatea, ducînd la o dezvoltare rapidă a acesteia. Ținînd seama de dezvoltarea tehnico-economică și social-politică, epoca fierului se împarte în două mari perioade: Hallstatt și Latène. Cu cea de a doua perioadă, Latène, începe de fapt civilizația geto-dacă.

Tehnologia prelucrării fierului a variat de la prima la a doua perioadă. În Hallstatt fierul se lucra prin ciocănire la cald — forjare; în Latène se folosea tratamentul termic. De asemenea, prelucrarea aurului se făcea printr-o tehnică mai avansată, obiectele fiind nituite, cizelate, sudate.

Uneltele și armele din fier au dus la creșterea rapidă a productivității muncii, la dezvoltarea meșteșugurilor, la cea de a doua mare diviziune socială a muncii.

Familia patriarhală cedează locul celei monogame. Legăturile gentilice sînt înlocuite treptat cu cele stabilite prin obștile sătești. Diferențierile sociale se accentuează și duc la societatea împărțită în clase sociale.

Legăturile cu grecii au avut un caracter complex: economic, politic, cultural, religios, permițînd influențe reciproce.

(6) Coloniile grecești erau orașe-state independente, cu teritoriu propriu, mijloace de apărare și viață autonomă, continuînd în, general, modul de viață al metropolei.

Legăturile cu lumea greacă au grăbit procesul de dstrămare a comunei primitive în sinul societății geto-dace, prin dezvoltarea forțelor de producție, intensificarea comerțului și exemplul organizării social-politice.

(7) *Democrația militară* este o formă caracteristică de organizare politică a perioadei de descompunere a orînduirii comunei primitive. Organele de conducere erau: adunarea poporului, înarmat; sfatul bătrînilor (format din șefii de gîntă, trib) și șeful militar. În acea perioadă se formează uniunile de triburi, cum ar fi cele ale geto-dacilor pînă la Burebista.

Indrumări metodice

Scopul acestei lecții este ca elevii să înțeleagă cea de a doua perioadă a orînduirii comunei primitive, epoca metalelor, ca un moment important în dezvoltarea societății omnești pe teritoriul patriei noastre, care a avut drept urmare dstrămarea acesteia și trecerea la societatea bazată pe clase. Se va urmări, de asemenea, dezvoltarea interesului pentru cunoașterea patrimoniului muzeal.

Considerăm că este indicat ca lecția să se desfășoare pe baza diafilmului didactic. „Epoca metalelor pe teritoriul patriei noastre” (Animafilm, 1971).

Imaginile se vor selecta în funcție de scopul lecției.

Cadrela 1, 2, 3 reprezintă topoare de cupru, unelte și arme din piatră șlefuită; ădoli din aur, în formă de vioară; paralel cu prezentarea imaginilor se va explica și tehnologia cuprului și a aurului.

Imaginea a 5-a („Harta Europei în epoca bronzului”): Se va arăta elevilor că începutul și durata epocii bronzului variază de la regiune la regiune și că în această epocă au avut loc noi mișcări de populații.

Imaginile 6, 7, 8 (tipare de turnat bronz, arme și unelte ca: toporul de luptă, celuri etc.). Se va explica tehnologia bronzului — perfecționarea uneltelor și a armelor. *Imaginea a 9-a* reprezintă încercarea de reconstituire a unui luptător din această epocă. Specifică pentru această epocă este înțepirea războaielor de jaf.

Imaginile 10, 14 ilustrează dezvoltarea schimburilor, principalele drumuri din epoca bronzului european. Se va indica că pe teritoriul țării noastre au ajuns, pe calea schimbului, săbiile de tip micenian, că se folosea carul cu patru roți, tăiate dintr-o bucată, și calul ca animal de tracțiune (*imaginea 12*). Se va arăta, de asemenea, modul în care era transportat bronzul ca material brut (bare colier, turte, — *cadrul 13*).

Pentru așezările din această epocă, așezări întărite cu valuri, ziduri, se indică *imaginile 18, 19*. Planul cetății Sărata Monteoru, reconstituirea așezării de la Otomani.

Pentru a ilustra *formele de suprastructură* (religie, rit de înmormîntare, artă) se vor folosi *imaginile 21—22—23*, iar pentru *portul femeilor* din epoca bronzului, *imaginea 25* (statuetele feminine de la Cîrna și încercarea de reconstituire a modei — a costumelor din această epocă). *Pentru ilustrarea apariției proprietății particulare* (acumularea de averi în obiecte prețioase), se proiectează *imaginile 26—27*.

Cu privire la epoca fierului se vor proiecta *imaginile 30—31* (diverse obiecte din fier — arme, unelte), pentru ocupații, *imaginea 35* — ce reprezintă vase de ceramică lucrate la roată, strecurători, fusaiole etc.

Imaginea 36 (atelierul monetar de la Tilișca) va ilustra dezvoltarea comerțului, apariția și folosirea monedei ca etalon de schimb.

Cu imaginile 32 (coiful de aur de la Poiana Coșofenești) și *34* (tezaurul de argint de la Sîncăieni) se demonstrează adîncirea diferențierilor sociale — apariția claselor sociale.

Pentru populația geto-dacă și atestarea ei istorică de către Herodot se va folosi *imaginea 40* (figuri de daci — tarabostes și comati). *Imaginile 41—42* (obiecte scitice și celte) ilustrează legăturile cu scitii și celții.

Folosirea proiecției, încadrarea imaginilor în lecție, vor facilita transmiterea cunoștințelor cit și formarea de reprezentări și generalizări în gândirea elevilor cu privire la această îndepărtată epocă din istoria patriei noastre.

Bibliografie

C. Daicoviciu, *Istoria României — compediu*, ed. a II-a, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 19—134.

K. Horedt, *Istoria comunei primitive*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 122—169.

C. C. Giurescu și colectiv, *Istoria României în date*, Edit. Enciclopedică Română, București, 1971, p. 14—24.

TATIANA GAFAR
GLORIA CEACALOPOL

TRĂSĂTURILE CARACTERISTICE PERIOADEI DE FORMARE A ORÎNDUIRII FEUDALE (sec. V—XI).

(Lecție de recapitulare parțială, clasa a VI-a)

I. Periodizarea orînduirii feudale :

- formarea orînduirii feudale : sec. V—XI ;
- dezvoltarea orînduirii feudale : sec. XII—XV ;
- descompunerea orînduirii feudale și formarea relațiilor capitaliste : sec. XVI pînă la jumătatea sec. XVII.

II. Descompunerea orînduirii sclavagiste, formarea orînduirii feudale :

- adîncirea crizei economice în Imperiul Roman — sec. III—IV ; apariția și dezvoltarea colonatului ; (1)
  - pătrunderea popoarelor migratoare (căile de pătrundere : lente și violente)
- Problematizare* : care sînt elementele ce caracterizează apariția germenilor unei noi orînduirii, în cadrul orînduirii sclavagiste ?
- Răspuns* : apariția și dezvoltarea colonatului, ca formă de exploatare a pămîntului. Situația colonilor față de sclavi :
- proveniența — liberi
  - oameni liberi sărăciți
  - colonii — oameni liberi proprietari de : casă, unelte, vite.

III. Apariția și formarea relațiilor feudale :

- descompunerea relațiilor sclavagiste în Imperiul Roman de Apus ;
- descompunerea orînduirii gentilice la popoarele migratoare ; (2)
- clase și pături sociale existente :

- a) feudali (nobili) — din aristocrația gentilică, din rîndurile popoarelor migratoare
 — nobilimea militară
 — latifundiari din Imperiul Roman
- b) țărani șerbi — sclavi
 — coloni
 — oameni liberi sărăciți
- c) țărani liberi, organizați în obști sătești — luptători de rînd ai popoarelor migratoare.
 — accentuarea procesului de șerbire a țăranilor liberi, împrejurările istorice (3).

IV. Situația economică caracteristică sec. V.—XI.

centru economic : a) domeniul feudal

organizarea domeniului — rezerva seniorială ;

- pămînt arabil împărțit în loturi țăranilor șerbi ;
- părțile comune

b) Obștea sătească

Predomină economia naturală închisă (4).

Problematizare : caracterizarea economiei naturale închise :

Răspuns : — comerțul slab dezvoltat :

- schimburi întîmplătoare între domeniile feudale
- circulația monetară redusă
- centre economice : a) domeniul feudal
 b) obștea sătească

V. Situația socială

Clase sociale fundamentale — feudali — ierarhia feudală : suzeran — vasal
 — țărani șerbi

obligațiile țăranilor șerbi către :

- biserică — zeciuiala
- feudali — renta feudală :
 a) rentă în muncă
 b) rentă în produse
 c) rentă în bani

Pături sociale — țărani liberi

obligații către :

- obște ; obștea către rege — militare
 — impozite
- biserică — zeciuială
 — prestări în muncă

Accentuarea procesului de asuprire a țăranilor liberi

- lupta de clasă — fuga de pe moșie
 — nesupunerea la lucru.

Problematizare : care erau căile de transformare a țăranilor liberi în șerbi ?

Răspuns : — războaiele dintre feudali — sărăcirea țăranilor ;
 — acapararea de către feudali a pămînturilor din obște.

VI. Situația politică

A. — apariția statelor feudale (5)

a) la începutul perioadei resp. sec. V—VI regatele barbare — caracter efemer (6)

— Regatul Vandal — N. Africii

— Regatul vizigot — Peninsula Iberică

— Regatul Longobard — Peninsula Italică

— Regatul Ostrogot

b) sec. VII—XI.

Statul Franc

Marele Califat Arab

Rusia Kieveană

Formarea relațiilor feudale în Imperiul Bizantin (7)

B. — funcțiile statului feudal

— pe plan intern : — apărarea intereselor de clasă ale feudaților

— oprimarea și reprimarea șerbilor

— pe plan extern : — apărare

— cucerire

Problematizare: Care au fost cauzele destrămării statelor feudale din sec. V—XI?

Răspuns: — Cauze economice:

— predominarea economiei naturale, închise

— Cauze social-politice:

— anarhia feudală.

Comentariu istoric

(1). În ultimele secole din istoria Imperiului Roman, se resimt, din ce în ce mai mult, simptomele crizei economice, reflectată și pe plan social-politic.

Sclavajul, bază economică a vieții statului roman, slăbește; numărul sclavilor se reduce, de asemenea târgurile de sclavi; sclavii crescuți în casă reprezintă $\frac{2}{3}$ față de cei cumpărați. În aceste condiții, munca sclavilor devine nerentabilă. Latifundiarii au găsit o nouă formă de exploatare a pământului — *colonatul*. Colonii, deși recunoscuți ca oameni liberi și posesori de casă, vite și unelte, nu aveau pământ și-l primeau de la proprietari, în schimbul unei plăți în natură. Neplata datoriilor a dus la legarea colonilor de pământ, fapt legiferat printr-o serie de reforme (de exemplu în timpul lui Constantin cel Mare). Instituția colonatului se răspândește în tot Imperiul.

Criza economică se manifestă în agricultură, unde munca sclavului este înlocuită cu cea a colonului, dar și în alte sectoare; are loc decăderea meșteșugurilor, comerțului și orașelor; circulația monetară scade simțitor, ceea ce are drept urmare plata în natură atât a impozitelor, cât și a funcționarilor și militarilor. Marea proprietate se întărește; marii proprietari preferă să locuiască la țară, fortificându-și vilele și formându-și gărzii proprii de apărare. Aceste elemente pregătesc apariția economiei naturale închise.

(2) Trecerea la feudalism nu s-a produs la toate popoarele în același mod. Dacă în unele state a avut loc un proces firesc de trecere de la orînduirea sclavagistă la cea feudală, multe din ele au trecut direct de la orînduirea comunei primitive la feudalism, fără a mai cunoaște stadiul sclavagist. Aceasta este situația în rîndul triburilor germanice, cuprinse pe teritoriul dintre Rin, Elba și Britania, sau în rîndurile slavilor.

(3) În cadrul marilor domenii feudale a avut loc procesul de transformare a țăranilor liberi, membri ai oștilor, în țărani dependenți (au existat diferite forme de dependență). De asemenea, obștea sătească liberă s-a transformat în obște aservită, subordonată feudaților și statului; păstrîndu-se totuși anumite forme anterioare de organizare care vor avea un rol important în viața economică și social-politică a societății feudale.

(4) Pe domeniul feudal cît și în statul feudal predomină economia naturală închisă; meșteșugarii nu se separaseră încă de agricultori, șerbii meșteșugari produceau pe domeniul feudal tot ceea ce era necesar. Negustorii ambulante aduceau din răsăritul Europei și din Asia, mirodenii, brocarturi, bijuterii — deci obiecte de lux.

Economia feudală din sec. V—XI în apusul Europei are un caracter sătesc. În sud-estul Europei și Asia, ca urmare a unui proces de trecere lentă spre feudalism, orașele au o oarecare importanță economică.

(5) *Statul feudal* constituia un instrument de asigurare a maselor populare, în genere, și a țăranilor iobagi în special, de către feudali. Forțele pe care se baza statul feudal erau: armata, ierarhia feudală și biserica.

(6) Regatele barbare (al vandalilor, ostrogoților, longobarzilor, francilor) au avut un caracter efemer datorită faptului că nu se bazau pe legături economice în interior (între diferitele regiuni); de asemenea schimbul era slab în cadrul unei economii naturale închise; domeniile feudale fiind de sine stătătoare economiceste apăreau ca unități politice independente, contribuind la fărâmițarea și decăderea politică a statelor.

(7) Procesul de formare a relațiilor feudale în Imperiul Bizantin a prezentat anumite particularități. Printre acestea se remarcă faptul că s-au menținut un timp mai îndelungat rămășițele sclavagiste. De asemenea, spre deosebire de apusul Europei, meșteșugurile și comerțul s-au menținut dezvoltate, iar orașele au jucat un rol important în viața economică a Imperiului.

Statele feudale din această perioadă au cunoscut, în general, aceeași evoluție; după o perioadă de înflorire au decăzut, fărâmițându-se în numeroase stătuțe, aceasta constituind principala trăsătură politică din sec. V—XI. e.n.

Îndrumări metodice

Scopul acestei lecții este de a sintetiza și recapitula cunoștințele elevilor cu privire la formarea orînduirii feudale; de a consolida noțiunile de: domeniul feudal, obște sătească, ierarhie feudală. Prin această lecție se urmărește dezvoltarea gândirii logice în cadrul procesului instructiv-educativ.

Ca metode de predare se vor folosi conservarea, demonstrația și problematizarea. Prin problematizare se urmărește o adîncire a cunoștințelor și înarmarea elevilor cu posibilitatea de a rezolva prin efort propriu probleme noi. Se prezintă în fața clasei problema, ce presupune din partea elevilor rezolvarea individuală a ei, motivarea și demonstrarea. Punerea problemei sau întrebarea-problemă trebuie să fie determinată de scopul de a lărgi sau completa cunoștințele căpătate anterior; analiza situației problematizate trebuie să fie efectuată de către elev, printr-un dialog purtat între profesor și elev. Numai astfel elevul devine conștient de caracterul problematic al acestei situații.

Problemele pe care elevii trebuie să le analizeze în această lecție sînt: a) apariția germenilor unei noi orînduirii în cadrul orînduirii sclavagiste și aceasta — pentru a înțelege mersul ascendent în dezvoltarea societății omenesti. b) rolul statului feudal și al bisericii în sec. V—XI.

Ca materiale ajutătoare la această lecție se vor folosi: hartă planiglob; planșe cu schema domeniului feudal și a obștii sătești, reprezentarea grafică a ierarhiei feudale, ilustrate cu imagini de castele feudale din sec. V—XI; aspecte de viață și muncă de pe domeniul feudal.

Concluziile acestei lecții sînt parțiale, fiind cuprinse în răspunsurile elevilor, în cadrul problemei date.

Bibliografie

J. Le Goff, *Civilizația occidentului medieval*. Edit. științifică, București, 1970, p. 11—52; 53—86.

Ferdinand Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen âge*, Edition Albin Michel, Paris, 1968, p. 65—69; 259—395.

Marc Bloch, *La société féodale*, Edition Albin Michel, Paris, 1968, p. 97—115; 209—479.

Istoria universală, vol. III, Edit. științifică, București, 1960, p. V—XVIII.

Francisc Pall, Camil Mureșan, *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, Edit. Pedagogică și didactică, București, 1961, p. 17—25; 46—52.

TATIANA GAFAR
GLORIA CEACALOPOI

STATELE DIN EUROPA DE APUS ȘI CENTRALĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA ȘI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. FRANȚA

(Lecții de transmitere de cunoștințe — clasa a VI-a)

I. Economie, administrație, finanțe

- dezvoltarea manufacturilor (1)
- agricultura — predominarea formelor de exploatare feudală
- comerțul — companiile comerciale (2)
- dezvoltarea orașelor — urbanism
- sistem administrativ și financiar

II. Societatea franceză — contradicțiile sociale

- nobilimea — nobilimea de curte, nobilimea de provincie
- burghezia în ascensiune (3)
- țărani — obligațiile lor (4)
- muncitorii — obligațiile lor (statutul de funcționare al muncitorilor din Lyon) (5)

III. Apogeul monarhiei absolute (domnia lui Ludovic XIV : 1643—1715)

- întărirea monarhiei absolute — colaboratori: Colbert, Vauban
- ideile politicii promovate de Ludovic al XIV-lea (6)
- viața de curte
- conținutul politicii interne — revocarea Edictului din Nantes
- activitatea intelectuală

IV. Politica externă în timpul lui Ludovic al XIV-lea

- politica europeană
- politica colonială (7)

V. Franța în timpul lui Ludovic al XV-lea

- crearea premiselor revoluției burgheze (8)

Comentariu istoric

(1) Politica economică de încurajare a dezvoltării manufacturilor a fost începută de Henric al IV-lea, continuată sub Ludovic al XIII-lea și în special în timpul lui Ludovic al XIV-lea.

Un rol important în dezvoltarea economică în această perioadă l-a jucat Jean-Baptiste Colbert, fiu de postăvar din Reims, „controlor general al finanțelor” sub Ludovic al XIV-lea.

Manufacturile, ateliere mari meșteșugărești în care se lucra cu mână de lucru salariată; munca se făcea manual și divizat pe operațiuni. Ele puteau fi concentrate sau dispersate și sînt precursorii fabricilor. S-au luat o serie de măsuri pentru protejarea manufacturilor de concurența străină, de exemplu, taxe vamale mai ridicate pentru mărfurile venite din exteriorul Franței și care se produceau în manufacturile din Franța.

În timp ce mărfurile franceze încep a fi căutate și cerute în toată Europa, agricultura se baza pe mijloace tehnice rudimentare, producția era slabă. Încercarea de a introduce culturi noi nu a dat rezultatele dorite.

(2) Colbert s-a preocupat de dezvoltarea comerțului. Comerțul intern era îngreunat de sistemul complicat al vămilor interne, de diversitatea unităților de măsură, de diversitatea monedelor. S-au îmbunătățit unele căi de comunicație; s-a terminat canalul d'Orléans, s-a construit canalul de Sud ce lega Mediterana de Atlantic.

Pentru dezvoltarea comerțului extern s-au luat o serie de măsuri ce aveau ca scop înlăturarea concurenței Angliei, Olandei, în comerțul cu Levantul și Orientul apropiat. După modelul companiilor comerciale engleze și olandeze, Colbert a început din 1664 să înființeze *Companii comerciale* cărora prin ordonanțe regale le asigură comerțul în diferite regiuni: *Compania franceză a Indiilor Orientale*, în direcția Oceanul Indian și Pacific, *Compania Indiilor Occidentale*, în direcția Americii și a insulelor Antile, *Compania de Nord*, în regiunea Mării Baltice, iar *Compania Levantină* în regiunea Levantului.

În politica economică, Colbert s-a bazat pe ideile mercantiliste, ce dădeau o mare importanță comerțului prin export și reducerea importului. Veniturile realizate au fost cheltuite pentru întreținerea curții, a armatei, cit și pentru construirea Versailles-ului.

S-au creat orașe corespunzătoare noilor cerințe economice, cit și porturi ca: Rocfort, Brest, Havre, Marsillia.

S-au luat primele măsuri de sistematizare modernă a Parisului, s-au lărgit străzile, s-au trasat alte străzi noi, s-au construit piețe. Printre marile construcții din această perioadă este Versailles, în apropierea Parisului.

(3) *Burghezia* se întărește economic, pătrunde în administrație, este posesoarea unor capitaluri mari de bani, împrumută nobilimea; pe călea împrumuturilor devine posesoarea unor castele și pămînturi nobiliare.

Din rindurile burgheziei se ridică intelectuali, juriști, medici, literați, care încep să promoveze idealurile unei societăți noi, societatea burgheză. Marea burghezie începe să se impună prin bogăție și cultură.

(4) *Țărănumea*: în rindurile acestei clase încep să apară unele diferențieri; din rindurile ei se formează o pătură înstărită, alături de masa de milioane a sărăcimii de la sate. Nemulțumirile din rindul țărănimii au dus la tulburări de masă. Cele mai puternice s-au produs în regiunea Cévennes, Languedoc, 1702, răscoala cămășarilor.

(5) *Muncitorii* formați din calfe, ucenici, muncitori zilieri, muncitori manufacturieri, încep să aibe unele „statute de funcționare” (ex. statutul de funcționare al muncitorilor mătăsari din Lyon, în care se fixa ziua de lucru de la 8 dimineața la 8 seara pentru sezonul de iarnă și de la 6 dimineața la 6 seara pentru sezonul de vară; interzicerea pentru muncitori ca în zilele de sărbătoare sau duminica să-și prelungească petrecerea peste orele 21, avînd ca motivație oboseala și scăderea randamentului de lucru a doua zi etc.).

(6) Statul francez din sec. XVIII se baza în organizarea sa pe principiul puterii absolute sau autocratice a regelui. Rolul statului absolutist era să apere orînduirea feudală împotriva tuturor forțelor anfeudale; chiar dacă s-au atras unele pături ale burgheziei în conducere (administrație, finanțe) aceasta nu s-a realizat pe baza egalității nobil-burghez. Engels sublinia că absolutismul era numai un mijlocitor aparent între nobilime și burghezie, menit să despartă burghezia de aliații ei democrați, s-o atragă de partea nobilimii, s-o sus-tragă de la lupta împotriva feudalismului, făcînd-o să se adapteze feudalismului.

Absolutismul monarhic cunoaște apogeul său, în Franța, în timpul lui Ludovic al XIV.

(7) *Politica externă* a Franței în această perioadă se axează pe două mari probleme: a) *politica europeană* prin care urmărește extinderea teritorială a Franței la hotarele Galiei și asigurarea întîietății politice în Europa. S-au declanșat războaie care au slăbit Franța economic și militar: războiul de devoluție, 1667—1668; războiul cu Olanda 1672; războiul cu Liga de la Augsburg între 1688—1697.

b) *politica colonială* promovată de Colbert duce la ocuparea insulelor Bourbon (Reunion), a Guianei, Canadei, insulelor Antile; către aceste colonii plecau anual cca. 200 nave franceze. În regiunea Missisipi de la Michigan la Marile Lacuri se înființează colonia Louisiana, deci se pun baze imperiului colonial francez, în concurență cu Anglia.

Pentru India se duce lupta de ocupare a Indiei de către cele două state în timpul lui Ludovic al XV-lea.

Războaiele purtate în Europa au repercusiuni asupra coloniilor; treptat Franța va pierde cea mai mare parte a lor.

(8) În urma războaielor purtate, Franța decade ca putere europeană; de asemenea pierde Canada, teritoriile de pe valea Ohio, cât și pozițiile din India.

Poporul sărăcește, armata slăbește, n-are pâine, peste tot se vorbește de necesitatea unei revoluții. Voltaire arată: „Tot ce văd în jur aruncă semințele unei revoluții care va veni”.

Măsurile luate în timpul absolutismului regal în Franța, măsuri de redresare a unui regim economic-social perimat, deschid era așa numitelor reforme ale „monarhilor iluminați” din Europa. În ciuda acestor măsuri, contradicțiile societății franceze se adâncesc, iar operele reprezentanților culturii progresiste din această epocă se impun ca idei noi ideologice. (La Fontaine, Racine, Voltaire, Diderot etc.).

Indrumări metodice

În cadrul temei *Statele feudale din Europa apuseană și centrală în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și în sec. al XVIII-lea* se tratează istoria Franței, Austriei, Prusiei în această perioadă. Cele două ore prevăzute de programă permit afectarea unei ore pentru istoria Franței. Manualul cuprinde o singură lecție în care este inclusă istoria celor trei state, de aceea se vor adânci cunoștințele ce le vom transmite, suplینind lipsa de concordanță dintre programă și manual.

Ne-am oprit asupra acestei lecții, considerînd că ea reclamă sublinierea anumitor probleme mai deosebite în predare. Există pericolul ca prezentînd epoca lui Ludovic al XIV-lea, strălucirea curții de la Versailles, să accentuăm mai puțin contradicțiile de care era măcinată societatea franceză și care vor duce la declanșarea celui mai furtunos moment de pînă atunci — revoluția burgheză.

Scopul lecției va fi: de a reliefa condițiile care au dus la întărirea absolutismului monarhic în Franța și au adâncit contradicțiile din cadrul societății franceze; în același timp, să trezim interes pentru cunoașterea culturii franceze, care prin ideile sale s-a impus epocii și posterității.

În această lecție se va adânci noțiunea cu privire la absolutismul monarhic și se va folosi metoda comparației, ca elevii să-și reamintească cunoștințele cîpătate în clasa a VI-a (respectiv Franța între sec. XVI—XVII).

În lecție se vor folosi materialele ajutătoare, ilustrații reprezentînd portrete ale celor doi monarhi și portretul lui Colbert, Palatul Versailles; harta tematică; planiglobul; citate din clasici, din Voltaire etc.

Latura educativă poate fi realizată atunci cînd prezentăm politica externă, de cucerire, pe vremea lui Ludovic al XIV-lea și arătăm lupta eroică, de rezistență a popoarelor (cazul Olandei, care a hotărît să meargă pînă la a distruge digurile în fața invaditorilor) sau cînd vom face o paralelă între luxul curții de la Versailles și viața grea, împovărată de obligații a țaranului francez.

Bibliografie

D. Almaș și colectiv, *Manual de istorie universală modernă*, Partea I, 1642—1791, București, 1970, p. 71—86.

B. F. Porșnev și colectiv, *Istoria modernă*, vol. I, 1640—1789, Edit. de stat. București, 1954, p. 209—264.

G. Mongrédien, *Viața de toate zilele în vremea lui Ludovic al XIV-lea*, Edit. Minerva, București, Biblioteca pentru toți, 1972, p. V—XVI; 5—30; 50—70; 150—176; 236—260.

TATIANA GAFAR
GLORIA CEACALOPOL

Bibliografie

BIBLIOGRAFIE ISTORICĂ SELECTIVĂ COMENTATĂ (1971)

Prezenta bibliografie, selectivă, cuprinde rezultatele cercetărilor întreprinse de istoricii din țara noastră și de peste hotare și publicate în lucrări independente (sinteze, monografii, culegeri de izvoare, studii, articole etc.) sau în culegeri și în periodice de specialitate, în 1971.*

ISTORIA ROMÂNIEI

Epoca veche

Babeș, Mircea, *Necropola daco-romană de la Enisala*, în „S.C.I.V.”, 1/1971, p. 19—46. Pe baza unor inventare ceramice de factură locală, descoperite în 1967—1968, se dovedește continuitatea populației autohtone în Dobrogea, timp de câteva secole, după ce această regiune a fost cucerită de romani.

Iliescu, Vl., *Părăsirea Daciei în izvoarele literare*, în „S.C.I.V.”, 3/1971, p. 425—442. Studiul aprofundat al izvoarelor antice îl face pe autor să ajungă la concluzia că: știrile lui Jordanes sînt valabile, spre deosebire de acelea ale lui Eutropiu care sînt fanteziste, pe de o parte, iar pe de alta, că în anul 271 a fost o evacuare parțială și nu totală a Daciei.

Petolescu, C. C., *Intinderea provinciei Dacia inferior*, în „S.C.I.V.”, 3/1971, p. 411—423. Studiind diplomele acordate trupelor romane din Dacia, autorul conchide că această provincie se întindea numai în estul Olteniei, în sud-vestul Transilvaniei și poate în vestul Munteniei și avea un sistem strategic unitar.

Protase, D., *Riturile funerare la daci și daco-romani*, Buc., Edit. Acad., 1971, 221 p. Autorul abordează o problemă din domeniul culturii spirituale a dacilor din epoca a doua a fierului, pînă în sec. IV e.n., demonstrînd prin aceasta continuitatea populației autohtone pe o durată de aproape un mileniu.

---

* **ABREVIERI A.I.I.A.**: „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” — Iași; **A.I.I.C.**: „Anuarul Institutului de istorie” — Cluj; **A.I.**: „Anale de istorie”; **A.S.U.I.**: „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza” — Iași, Secția III, istorie; **A.U.B.I.**: „Analele Universității București”, Seria științe sociale, istorie; **L.C.**: „Lupta de clasă”; **R.E.S.E.E.**: „Revue des études sud-est européennes”; **R.R.H.**: „Revue Roumaine d'Histoire”; **S.**: „Studii”; **S.C.I.V.**: „Studii și cercetări de istorie veche”; **S.U.B.B.H.**: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai — Historia”, Cluj

Tudor, D., *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, Buc., Edit. Acad., 1971, 210 p. Lucrarea cuprinde o suită de micromonografii ale celor 8 poduri, fixe și pe vase, construite de romani pe Dunăre în anii 86—369 la Vadu Orlea, Lederata și Dierna, Turnu Severin, Oescus-Sucidava, Constantiniana Daphnae, Noviodunum etc.

Epoca medie

Adăniloai, N., Duzinchevici, Gh., *Noi mărturii contemporane asupra mișcării din 1821*, în „S.”, 1/1971, p. 3—20. Se aduc în circuitul științific câteva documente provenind din arhivele austriece din Bucovina relativ la preocupările militare ale lui T. Vladimirescu, la raporturile sale cu Al. Ipsilanti și Bimbașa Sava, la acțiunile eteriștilor.

Berindei, D., *Mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu — moment de seamă din istoria României*, în „L.C.”, 2/1971, p. 82—90. Autorul susține că această mișcare a inaugurat începutul revoluției burgheze în țările române, a deschis procesul istoric care se va încheia cu constituirea României moderne ca stat unitar și independent.

Bîrsănescu, Șt., *Pagini nescrise din istoria culturii românești, sec. X—XVI*, Buc., Edit. Acad., 1971, 303 p. Lucrarea cuprinde o culegere de studii și articole în care sînt înfățișate în cadrul a trei capitole (sec. X—1350; 1350—1488; 1488—1561), probleme ale istoriei culturii și învățămîntului din epoca feudalismului timpuriu și dezvoltat.

Camariano-Cioran, Ariadna, *Academiile domnești din București și Iași*, Buc., Edit. Acad., 1971, 328 p. Sînt dezbătute pe larg: cauzele pătrunderii limbii grecești în țările române, probleme privind organizarea învățămîntului superior în limba greacă, personalul didactic, metodele de predare, apartenența socială a elevilor etc.

* * * *Cultura bizantină în România. La culture byzantine en Roumanie*, Buc., 1971, 263 p. + 461 il. Apărută cu prilejul celui de al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine. Lucrarea cuprinde 3 articole și un catalog cu ilustrații: (I. Barnea, *Cultura romană tîrzie și bizantină pe teritoriul României în sec. IV—XII*; C. Nicolescu, *Lumea romană și Byzanțul în sec. XIII—XV*; O. Iliescu, *Moneta romano-bizantină pe teritoriul României (326—1327)*).

Cazacu, M., *La Valachie et la bataille de Kosovo (1448)*, în „R.E.S.E.E.”, 1/1971, p. 131. Dînd o nouă interpretare documentelor publicate, autorul confirmă participarea românilor la această luptă, dar sub conducerea lui Vladislav II, stabilind, totodată, și o nouă domnie a lui Vlad Țepeș (din oct.-nov. 1448), necunoscută pînă acum.

Cihodaru, C., *Inceputul vieții orașenești în Iași*, în „A.S.U.I.”, 1/1971, seria III, p. 31—46. Pe baza unei analize a izvoarelor literare, mai ales, autorul respinge vechea teză că orașul ar avea o origine romană, slavă sau alană, sau că s-ar trage dintr-un strămoș Ias, diminutiv de la Iacob sau Iațko, arătînd că vechea capitală a Moldovei a luat ființă în a doua jumătate a secolului XV, fiind opera unor meșteșugari arcai veniți din regiunea Carpaților Orientali.

Cîndea, V., *Stolnicul între contemporani*, Buc., Edit. științifică, 1971, 176 p. Lucrarea, cu caracter biografic, cuprinde și un comentariu interesant asupra concepției istorice a marelui umanist C. Cantacuzino stolnicul cu privire la originea limbii și a poporului român.

Dîma-Drăgan, C., Bacăru, Livia, *Constantin Cantacuzino Stolnicul (un umanist român)*, Buc., Edit. Albatros, 1971, 334 p. Autorii prezintă viața și opera cunoscutului umanist muntean și insistă, mai ales, asupra formării sale intelectuale.

* * * *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova.* vol. XXI, 1632—1633, Buc., Edit. Acad., 1971, 734 p. Volumul cuprinde 445 documente transcrise integral, din care 295 sînt originale, și un indice pentru cunoașterea începutului domniei lui Vasile Lupu.

Drăguț, V., Săndulescu, N., *Arta brîncovenească*, Buc., Edit. Meridiane, 1971, 30 p. + 126 il. Avînd mai mult caracterul unui album, lucrarea cuprinde o parte introductivă în care sînt prezentate elementele de bază ale artei românești de la sfîrșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII.

Goldenberg, S., *Comerțul și consumul de postavuri de lînă în țările române* (sec. XIV — jumătatea sec. XVII), în „S.”, 5/1971, p. 877—898. Autorul studiază diverse probleme relativ la comerțul de postavuri de lînă, la relațiile comerciale ale negustorilor autohtoni cu centrele economice europene, rolul negustorilor genovezi la gurile Dunării, în contextul mutațiilor economice și al evenimentelor politice din această vreme.

Ionașcu, I., Bărbulescu, P., Gheorghe, Gh., *Relațiile internaționale ale României în acte și documente*, Buc., Edit. politică, 1971, 517 p. Lucrarea este o culegere de 82 documente, publicate integral, referitoare la perioada 20 ianuarie 1368 — 17/29 iulie 1899, și anume: tratate, convenții, acorduri, acte diplomatice, cu caracter politic, economic, militar, comercial, cultural etc. Studiul introductiv este o adevărată sinteză a politicii externe românești pe timp de mai multe secole.

Mihordea, V., *Les reglements fiscaux edictés par Constantin Mavrocordato en Valachie*, în „R.R.H.”, 2/1971, p. 267—292. Autorul face o analiză a hrisoavelor cu caracter fiscal din 1740, 1744, 1761—1763 și prezintă reacția boierimii nemulțumite, ajungînd la concluzia că preocupările domnului muntean în problemele fiscale făceau parte dintr-un program mai larg de reforme.

Neagoe, M., *Neagoe Basarab*, Buc., Edit. științifică, 1971, 263 p. Prezintă viața și activitatea fostului domn al Țării Românești, autorul consacră capitole speciale unor probleme ca: originea, ascensiunea sa politică, politica sa internă și externă, gîndirea militară, contribuția sa la dezvoltarea culturii etc.

Oțetea, A., *Tudor Vladimirescu dans la perspective de l'histoire roumaine*, în „R.R.H.”, 1/1971, p. 3—24. În lucrare se trec în revistă operele mai importante consacrate mișcării revoluționare din 1821, subliniindu-se punctul de vedere al diferiților istorici din secolele XIX și XX.

Pascu, Șt., *Voevodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, Edit. Dacia, 1971, 596 p. În lucrare sînt tratate: Formațiunile prestatale în sec. IX—XI, Societatea transilvană în sec. IX—XI; Formarea voevodatelor în Transilvania; Cucerirea Transilvaniei de către maghiari; Așezarea secuilor și colonizarea sașilor; Organizarea administrativă a Transilvaniei; Reorganizarea voevodatului transilvan; Instituțiile administrativ-judiciare în Transilvania în sec. XIII—XIV; Structura societății Transilvaniei voevodale etc.

Pataki, I., *Exploatarea fierului în comitatul Hunedoara la începutul sec. al XVI-lea*, în „S.U.B.B.H.”, 1/1971, p. 23—30. Pe baza unei evidențe inedite, aflate în arhiva G. de Reorganizarea voevodatului transilvan; Instituțiile administrativ-judiciare în Transilvania în hunedorene care utilizau forța hidrolică în procesul de producție.

Platon, Gh., *Despre programul național al revoluției de la 1821. 150 de ani de la revoluția națională condusă de Tudor Vladimirescu*, în „A.S.U.I.”, 1/1971, seria III, p. 15—28. Încercînd să introducă în istoriografia problemei o nouă denumire pentru acest eveniment epocal din istoria Țării Românești, și anume, că ar fi fost o revoluție națională,

autorul încadrează mișcarea revoluționară din 1821 în contextul mișcărilor naționale din Europa de sud-est.

Vasile, G. D., *Fintina din Golești*, Buc., Edit. Albatros, 1971, 160 p. Lucrare de popularizare în care se evocă trecutul istoric al Goleștilor, relevându-se rolul acestei familii boierești în dezvoltarea culturii românești în sec. XVIII și la începutul sec. XIX precum și contribuția ei în pregătirea și desfășurarea revoluției din 1848 în Țara Românească.

Epoca modernă

Bunea, Aurelia, *Susținătorii problemei Transilvaniei în parlamentul României (1892—1899)*, în „S.U.B.B.H.”, 1/1971, p. 73—88. Cercetând arhiva dezbaterilor Camerei deputaților și a Senatului, autoarea ajunge la concluzia că problema Transilvaniei a stat permanent în atenția partidelor politice din România, contribuind prin aceasta la educarea conștiinței naționale în rîndul maselor populare.

Bunea, A., *Le drapeau de la Roumanie — symbole de l'aspiration de l'union de la Transylvanie avec la Roumanie — 1850—1918*, în „R.R.H.”, 4/1971, p. 729—743. Autoarea arată cum românii din Transilvania au înțeles să folosească drapelul tricolor al statului român independent pentru a protesta împotriva compromisului dualist din 1867 și ca pe un mijloc al afirmării idealului unirii cu România și cum această luptă a contribuit la consolidarea bazei unității politice a națiunii române.

Berindei, D., Loghin, L., Stoian, Gh., *Războiul de independență națională 1877—1878. Documente militare*, Buc., Edit. militară, 1971, 658 p. Volumul este o culegere selectivă de documente (574) care ilustrează aspectele principale și cele mai caracteristice legate de acest război.

Cristea, Gh., *România și Comuna din Paris*, în „S.”, 2/1971, p. 207—220. În articol este prezentată atitudinea diferitelor partide politice din vechea Românie față de istoricile evenimente din Franța din primăvara anului 1871.

Cușnir-Mihailovici, C., Dragne, Fl., Unc, Gh., *Mișcarea muncitorească din România, 1916—1921. Crearea P.C.R.*, Buc., Edit. politică, 1971, 525 p. Ampla monografie cuprinde următoarele capitole: I. Mișcarea muncitorească din România în anii 1916—1918; II. Creșterea avîntului revoluționar în România (dec. 1918 — dec. 1919); III. Bătăliile de clasă din România în perioada premergătoare grevei generale din oct. 1920; IV. Greva generală din octombrie 1920; V. Lupta pentru transformarea Partidului socialist în partid comunist; Congresul I al P.C.R.

Georgescu, T., Băldescu, E., Pop, Gh., *Cititori de școală românească*, Buc., E.D.P., 1971, 316 p. Lucrarea cuprinde microbiografiile și o crestomație de texte ale celor mai importanți oameni de cultură care au contribuit la dezvoltarea învățămîntului din România în sec. XIX și XX, începînd cu Gheorghe Șincai și încheind cu Spiru Haret.

Iosa, M., *Clasele și păturile sociale din România la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*, în „S.”, 2/1971, p. 289—306. Autorul ajunge la concluzia că în acea vreme clasele și păturile sociale se găseau într-un continuu proces de transformare și cristalizare, mai ales burghezia și proletariatul, spre deosebire de moșierime care își consolida pozițiile întemeindu-se pe un regim de castă.

Măciu, V., *Caracterul mișcării lui Tudor Vladimirescu*, în „S.”, 5/1971, p. 931—950. Folosind izvoare documentare din epoca respectivă, autorul demonstrează că mișcarea revoluționară din 1821 a depășit cadrul unei răscoale dar n-a atins nivelul unei revoluții, deoarece capitalismul era la începutul dezvoltării sale. Această mișcare antifeudală și națională a fost

și punctul de plecare al luptei de eliberare socială și națională a românilor din deceniul următor.

Maciu, V., *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX siècle*, Buc., Ediți Acad., 1971, 335 p. Autorul abordează o serie de probleme fundamentale ale istoriei moderne a României și anume: procesul de formare a națiunii române, caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române, poziția României față de pactul dualist austro-ungar din 1867, premisele proclamării independenței României. România și redeschiderea problemei orientale în 1878 etc.

Macovei, A., *Unificarea vamală dintre Moldova și Țara Românească* (I), în „A.I.I.A.”, 1971, p. 201—244. În lucrare sînt urmărite etapele istorice ale realizării uniunii vamale dintre cele două țări românești din perioada Regulamentară, cînd a fost încheiată o convenție vamală (1835). Pusă în aplicare timp de 12 ani, aceasta, prin măsurile protecționiste comerciale preconizate, tindea la eliminarea concurenței și la facilitarea schimbulu interțării în zona de frontieră limitrofă.

Munteanu, N. G., Ioniță, G. H. I., *Un veac de istorie a minerilor*, Buc., Edit politică, 1971, 207 p. Pe baza unui bogat material documentar, autorii prezintă etapele cele mai importante ale luptei revoluționare a minerilor din valea Jiului de la declanșarea primei greve, în 1868, pînă în zilele noastre, luptele din 1929 constituind punctul central al lucrării.

Stan, A., *Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie*, Buc., Edit. Acad., 1971, 155 p. În lucrare sînt tratate probleme ca: Problema agrară în gîndirea social-politică în epoca Regulamentară (1831—1848), programul agrar al revoluției din 1848 în Țara Românească, implicațiile social-politice ale problemei agrare, mișcarea țărănească în timpul acestei revoluții, activitatea Comisiei proprietății, lupta țărănimii pentru apărarea revoluției după 13 sept. 1848 etc.

Epoca contemporană

Babici, I., *Le mouvement antifasciste de Roumanie et le Front populaire de France*, în „R.R.H.”, 3/1971, p. 465—482. Autorul arată că mișcarea de solidaritate din România cu lupta forțelor democratice din Franța a lăsat o urmă adîncă în conștiința maselor populare, a lărgit tradițiile lor revoluționare și a îmbogățit glorioasa experiență a luptei antifasciste pentru apărarea independenței și demnității naționale a poporului nostru.

Banyai, L., *Partidul Comunist Român în fruntea luptei comune a oamenilor muncii români și maghiari împotriva dictaturii militare fasciste și a cotozirii hortiste. Madoszul în anii 1940—1944*, în „A.I.”, 1/1971, p. 30—46. Autorul prezintă lupta împotriva fascismului desfășurată de Madosz, îndrumată de P.C.R. atît în nordul Transilvaniei, aflată sub ocupația hortistă, cît și în restul Transilvaniei și în Banat.

Ceașescu, I., Mocanu, V., Olteanu, C., *Activitatea P.C.R. în rîndurile armatei. 1921—1944*, în „A.I.”, 4/1971, p. 22—37. Sînt prezentate formele variate prin care diferiți militari ai armatei române au participat, în ilegalitate, la răspîndirea cuvîntului P.C.R. în rîndurile ostașilor pentru a sprijini lupta clasei muncitoare pentru subminarea și răsturnarea vechiului regim, precum și pentru sabotarea războiului antisovietic din anii 1941—1944.

Chișu, I., *Tematica manifestelor Partidului Comunist Român în anii 1930—1940*, în „S.U.B.B.H.”, 1/1971, p. 1—71. Această tematică se referă la lupta pentru drepturi economice și sociale ale maselor lovite de consecințele crizei economice; la demascarea pericolului

fascist, lupta împotriva expansiunii hitlerismului, revizionismului, pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României.

Constantinescu-Iași, P., *Semnificația istorică a creării Partidului Comunist Român pentru dezvoltarea societății din patria noastră*, în „A.I.”, 1/1971, p. 3—14. Se arată cum P.C.R., identificându-se cu idealurile maselor din țara noastră, cu interesele națiunii române, a fost inițiatorul și organizatorul tuturor marilor acțiuni menite să dezvolte forțele de producție, să ridice nivelul de cultură și civilizație al societății românești.

Fătu, M., Spălățelu, I., *Garda de Fier, organizație teroristă de tip fascist*, Buc., Edit. politică, 1971, 430 p. Sprijiniți pe o bogată documentare de arhivă, autorii prezintă activitatea antidemocratică și antinațională a unor grupări politice de extremă dreaptă, între cele două războaie mondiale, dezvăluie concepțiile sociale și politice ale legionarismului și urmăresc, pas cu pas, înființarea, activitatea și lichidarea Gărzii de Fier, cea mai reacționară organizație a fascismului din România.

Ioaniță, Gh. I., *Locul și rolul partidului comunist în opoziția politică din România anilor 1934—1938. Linia lui politică tactică*, în „S.”, 3/1971, p. 501—524. Făcând o analiză largă a luptei politice a P.C.R. împotriva partidelor de guvernământ din perioada studiată, autorul scoate în evidență dinamismul acestei lupte, de o eficiență deosebită, care și-a găsit încununarea în anii următori când a fost pregătită și înfăptuită insurecția națională din august 1944.

Ioaniță, Gh. I., *P.C.R. și masele populare. (Partidul comunist — inițiator, conducător și dinamizator al mișcării democratice antifasciste din România în anii 1934 — febr. 1938)*, Buc., Edit. științifică, 1971, 373 p. Se arată, pe larg, succesele înregistrate de P.C.R. în mobilizarea maselor la diterite acțiuni, vizând revendicări cu caracter general-democratic, antifascist, antihitlerist, care duc la concluzia că, pe de o parte, în această perioadă s-a realizat o largă concentrare democratică, antifascistă în țara noastră, iar pe de alta, că fascismul nu a avut rădăcini în masele populare din România.

Lache, Șt., *Alegerile din noiembrie 1946 și semnificația primului parlament democratic din România*, în „A.I.”, 5/1971, p. 59—71. Este prezentat tabloul vieții politice interne din România din noiembrie 1946 până în febr. 1948, caracterizat prin creșterea rolului și influenței Partidului comunist în viața social-politică, prin unirea în jurul și sub steagul său a tuturor forțelor revoluționare și democratice, prin izolarea și discreditarea vechilor partide burghezo-moșieresti.

Matei, Gh., *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României, 1919—1934*, Buc., Edit. Acad. 1971, 307 p. Principalele probleme dezbătute în lucrare sînt: Problema dezarmării și securității internaționale între anii 1919—1932 și poziția României; cele două etape ale Conferinței dezarmării din 1932; Convențiile privind definirea agresorului, semnate la Londra, în iulie 1933; Părăsirea de către Germania a conferinței dezarmării și eșecul definitiv al acesteia.

Matichescu, O., *Apărarea patriotică*, Buc., Edit. științifică, 1971, 242 p. Sprijinit pe o bogată documentare de arhivă, autorul arată condițiile istorice ale transformării organizației comuniste de masă „Ajutorul roșu” într-o organizație de luptă împotriva terorii fasciste „Apărarea patriotică” (1940), și cum aceasta a acționat împotriva fascismului, pentru victoria insurecției naționale din august 1944, pentru victoria războiului antihitlerist, răsturnarea guvernelor cu majoritate burgheză, instaurarea primului guvern democratic în România.

Mocanu, C., Ung, Gh., *Procesul de clarificare ideologică și politică în mișcarea muncitorească din România, 1918—1921*, în „A.I.”, 1/1971, p. 15—29. Autorii dezbate: Declarația de principii din 9 dec. 1918, proiectul-program al Partidului Socialist care a consti-

tuit în același timp, programul cel mai radical formulat pînă atunci de mișcarea muncitorească din țara noastră și care a contribuit la transformarea acestui partid în Partid comunist.

Nedelcu, Fl., *Carol II și Garda de Fier, de la relații amicale la criză, 1930—1937* în „S.”, 5/1971, p. 1009—1028. Autorul arată că, după 1934, relațiile dintre Carol II și Garda de Fier au luat multiple aspecte, trecîndu-se de la relații amicale și sprijin mutual în lupta împotriva democrației și a regimului parlamentar constituțional, la lupta pentru putere din 1938.

Niri, C., *Lupta pentru unitatea politică și organizatorică a clasei muncitoare din România. 1944—1948*, în „L.C.”, 2/1971, p. 49—56. Autorul arată cum eforturile P.C.R. și ale elementelor înaintate ale P.S.D. îndreptate spre realizarea coeziunii celor două partide și a creării unui partid unic muncitoresc au răspuns unor cerințe obiective ale desfășurării revoluției populare din România.

Stănescu, M. C., *Procesul din Dealul Spirii și ecoul produs în opinia publică internă și internațională*, în „S.”, 3/1971, p. 467—486. Pe baza unor mărturii contemporane ale unor personalități politice și a articolelor de presă din țară și de peste hotare, autorul face o amplă analiză a acestui proces care, contrar intențiilor acelora care l-au intentat luptătorilor comuniști, a demascat clasele exploatoare din România în fața opiniei publice interne și internaționale.

Zaharia, Gn., *Traditions de la politique étrangère du Parti Communiste Roumain 1921—1939*, în „R.R.H.”, 3/1971, p. 423—444. Autorul indică liniile principale ale politicii externe a P.C.R. în perioada dintre cele două războaie mondiale adică: solidaritate cu proletariatul revoluționar din lumea întreagă, stabilirea relațiilor de prietenie cu U.R.S.S., protestul împotriva asuprii muncitorilor din țările capitaliste, lupta împotriva concesiilor și a compromisiurilor față de politica de forță a cercurilor capitaliste, împotriva agresiunii regimurilor fasciste din Germania și Italia.

* * * 1933. *Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști*, Buc., Edit. politică, 1971, 599 p. Este o lucrare de factură monografică, rod al muncii îndelungate, de aproape un deceniu, a unui colectiv de autori care a studiat documentele și manuscrisele din arhive centrale și locale din țară și de peste hotare.

* * * *Reprezentanțele diplomatice ale României, vol. II, 1911—1939*, Buc., Edit. politică, 1971, 324 p. Continuîndu-se publicarea micromonografiilor reprezentanțelor diplomatice ale României în diferite state ale lumii, în perioada dintre cele două războaie mondiale mai ales, se face totodată și o amplă istorie a relațiilor internaționale din acea perioadă.

* * * *Dezvoltarea economiei românești, 1966—1970*, Buc., Edit. politică, 1971, 160 p. În cadrul unui larg colectiv de autori sînt analizate coordonatele fundamentale ale politicii P.C.R. în perioada cincinalului 1966—1970, dezvoltarea în ritmuri înalte a economiei naționale și mutațiile din structura economiei naționale din aceeași perioadă, ajungîndu-se la concluzia că cincinalul 1966—1970 este o etapă importantă în creșterea eficienței întregii activități economice din țara noastră.

ISTORIE UNIVERSALA

Epoca veche

* * * *Enciclopedia civilizației grecești*, Buc., Edit. Meridiane, 1971, 575 p. Tradusă din limba franceză, lucrarea oferă cititorilor, sub forma unor scurte studii și articole, orînduite alfabetic, o amplă imagine asupra vieții materiale și spirituale a vechilor greci.

Mușu, Gh., *Zei, eroi, personaje*, Buc., Edit. științifică, 1971, 212 p. Lucrarea este o amplă culegere de articole privind personaje legendare și istorice (Dionysos, Ovidiu, Zamolxis, Gebelezis, zeii fulgerului la geto-daci, regii geto-dacilor etc.).

Epoca medie

Barnea, I., *Dinogetia et Noviodunum, deux villes byzantines du Bas Danube*, în „R.E.S.E.E.”, 3/1971, p. 343—362. Pe baza cercetărilor arheologice efectuate în ultimii 25 de ani, autorul prezintă dezvoltarea multilaterală a acestor două orașe de la Dunărea de Jos în perioada în care ele făceau parte din provincia romano-bizantină, Scythia minor (sec. IV—VI) și din thema bizantină Paristrion-Paradunavon (sec. X—XII).

Bănescu, N., *Chipuri din istoria Bizanțului*, Buc., Edit. Albatros, 1971, 214 p. În cele 10 studii monografice cuprinse în volum, din care 5 sînt inedite, sînt prezentate prin intermediul biografiei istorice aspecte de mare valoare din istoria socială, politică și culturală a Bizanțului. În introducere este subliniată contribuția autorului la progresul studiilor bizantine în România.

Columbeanu, S., Valentin, R., *Cruciadele*, Buc., Edit., enciclopedică română, 1971, 215 p. Lucrare de popularizare care cuprinde o amplă analiză a acestui eveniment istoric din viața popoarelor din Europa și Asia în sec. XI—XIII și ale cărui consecințe au fost: trecerea de la economia naturală la economia de schimb, intensificarea legăturilor comerciale dintre cele două continente și lărgirea cunoștințelor geografice și culturale.

Cronț, Gh., *Feudalismul bizantin*, în „S.”, 1/1971, p. 139—154. Arătînd că problema feudalismului bizantin a suscitat controverse între specialiști, autorul își aduce contribuția la lămurirea unor aspecte, ca: problema feudalismului bizantin în istoriografie, interpretări românești privind feudalismul bizantin, specificul feudalismului bizantin etc.

Focillon, H., *Anul o mie.*, trad. din l. franceză, Buc., Edit. Meridiane, 1971, 132 p. În lucrare sînt evocate, pe larg, problemele perioadei de răscruce în dezvoltarea societății europene occidentale, urmărindu-se mai ales diferitele ei transformări pe plan politic, cultural și artistic precum și evoluția mentalității diferitelor clase și pături sociale cristalizate în pragul sec. XI.

Goldenberg, S., Belu, S., *Epoca marilor descoperiri geografice*, Buc., Edit. științifică, 1971, 439 p. Autorii reconstituie cadrul general în care au avut loc marile descoperiri geografice, stabilesc antecedentele tehnice, realizările precursorilor, fac o analiză a cauzelor, elucidează factorii care au pregătit înfăptuirea lor, acordă un spațiu amplu desfășurării descoperirilor și Conquistei care le-a succedat și care au pus bazale primelor două imperii coloniale; în fine, analizează urmările marilor descoperiri în domeniul vieții economice, sociale, politice și spirituale.

Ugolini, L., *Lorenzo Magnificul*, trad. din l. italiană, Buc., Edit. Meridiane, 1971, 223 p. Autorul prezintă, sub forma unei monografii accesibile unui public mai larg, viața lui Lorenzo de Medici încadrată în tabloul amplu al evenimentelor din istoria Florenței, pe o durată de aproape o jumătate de secol, adică a doua jumătate a sec. XV.

„ * * Byzance et la Roumanie, Buc. Edit. Acad., 1971, 121 p. Lucrarea este o culegere de studii care au făcut obiectul unui raport dezbătut la al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine (Buc., 6—12 sept. 1971) și anume: E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains aux IX-e — XV-e siècles*; A. I. Georgescu, *Byzance et les institutions*

roumaines jusqu'à la fin du XV-e siècle; I. R. Mircea, *Relations littéraires entre Byzance et les Pays roumains*; I. D. Ștefănescu, *Relations artistiques roumano-byzantines (IV-e -- XV-e siècles). Etat actuel de la recherche*.

Epoca modernă

Berindei, Dan, Cojocaru, Emil, *La crise orientale et le problème de l'indépendance en 1821. Informations tirées des archives de Vienne*, în „R.E.S.E.E.”, 2/1971, p. 203—224. Pe baza unor documente din arhivele Vienei sînt prezentate eforturile guvernului austriac pentru împiedicarea izbucnirii unui război ruso-turc care ar fi grăbit, totodată, declanșarea unei noi răscoale cu caracter social dar și național pe propriile sale teritorii. Acele documente aduc, de asemenea, noi contribuții la cunoașterea unor aspecte ale răscoalei.

Copoiu, N., *Istoria Comunei din Paris*, Buc., Edit. științifică, 1971, 251 p. Lucrarea sînt studiate următoarele probleme: originile Comunei din Paris, lupta forțelor populare pentru instaurarea Comunei, activitatea și înfrîngerea Comunei precum și poziția muncitorilor din România față de Comuna din Paris.

Florescu, M., *Semnificația istorică a primei revoluții proletare*, în „L.C.”, 3/1971, p. 56—66. Evocînd centenarul acestui eveniment istoric, autorul subliniază că apariția Comunei din Paris pe scena istoriei a anunțat epoca revoluțiilor proletare, epoca cuceririi puterii către clasa muncitoare.

Grămadă, I., *Franța lui Richelieu și Mazarin*, Buc., Edit. Junimea, 1971, 388 p. Sprijinit pe un valoros material informativ publicat, autorul prezintă o frescă amplă a politicii europene promovată de Franța în sec. XVII ale cărei consecințe au fost creșterea teritorială precum și impunerea hegemoniei ei politice în Europa apuseană, evenimentele desfășurate în jurul războiului de 30 de ani constituind punctul central al lucrării.

Lăzărescu, D., *Problematika revoluției franceze și motivarea socială a revoluției*, în „S.”, 4/1971, p. 801—808. Pe baza recentelor lucrări consacrate revoluției franceze din 1789 autorul stabilește elementele esențiale ale ideologiei acesteia și anume: condamnarea vehementă a cîrmuirii despotice, critica teoriei monarhiei de drept divin, denunțarea nobilimii și a ordinelor privilegiate, revendicarea egalității sociale, politice și fiscale, lichidarea monopolului administrativ nobiliar și a privilegiilor politice ale nobilimii, desființarea rețelei de control economic și vamal intern, asigurarea libertății profitului economic etc.

Marinescu, B., Rădulescu-Zoner, S., *Le peuple roumain et la guerre française prussienne de 1870—1871*, în „R.R.H.”, 2/1971, p. 329—342. Se insistă asupra sprîjinului moral și material pe care l-a avut poporul francez din partea elementelor radicale din România, vădit ostile și monarhiei de origine germană din țara noastră.

Porțeanu, A., *La Commune de Paris et le mouvement révolutionnaire démocratique de Roumanie*, în „R.R.H.”, 2/1971, p. 343—368. Autorul arată atît ecoul pe care l-a avut Comuna din Paris în România cît și importanța istorică a acestui eveniment epocal.

Rosenzweig, D., *Baricadele Parisului*, Buc., Edit. enciclopedică română, 1971, 232 p. Ocazionată de centenarul Comunei din Paris, lucrarea cuprinde o frescă a luptelor sociale din Paris, începînd cu zilele sîngeroase din iunie 1848 și încheind cu înăbușirea Comunei, în mai 1871.

Vesa, V., *Din activitatea diplomatică a Antantei și puterilor centrale în România în cursul anului 1914*, în „S.U.B.B.H.”, 1/1971, p. 89—99. Se urmăresc eforturile, din anii 1913—1914, ale Antantei și ale Puterilor centrale de a atrage România de partea lor, în

speranța că prin aceasta vor spori nu numai forțele lor militare, dar și influența lor în Europa de sud-est.

Epoca contemporană

Campos, E., *Le Bloc des neutres (sept.-dec. 1939)*, în „R.R.H.”, 5/1971, p. 881—903. Pe baza unor importante documente de arhivă, autoarea reconstituie negocierile diplomatice duse de România pe lângă celelalte state balcanice pentru încheierea unui bloc al neutrilor, care trebuia să apere integritatea teritorială a acestora și să oprească agresiunea hitleristă în această parte a continentului.

Popișteanu, Cr., *România și Antanta Balcanică*, ed. 2, Buc., Edit. politică, 1971, 357 p. Este un studiu analitic al luptei politice pentru apropiere și solidaritate dusă de popoarele din Peninsula Balcanică, luptă începută încă din antichitate, dar materializată în perioada dintre cele două războaie mondiale prin înființarea unui organism politic, Antanta balcanică, căreia autorul îi stabilește locul în istoria contemporană a Europei.

* * * *Voluntarii români în Spania, 1936—1939. Amintiri și documente*, Buc., Edit. politică, 1971, 601 p. Rod al muncii unui colectiv de autori, lucrarea se impune prin masiva sa documentare provenită în special din arhiva C.C. al P.C.R., la care se adaugă interesante și valoroase amintiri ale participanților la epopeea războiului civil din Spania (1936—1938), precum și 10 medalioane necrologice ale eroilor comuniști din România care au căzut pe pământul Spaniei republicane.

* * * *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, Buc., Edit. politică, 1971, 735 p. Rod al muncii unui larg colectiv de autori, lucrarea este o amplă monografie asupra pregătirii și desfășurării celui de-al doilea război mondial, în care problemele nodale ale istoriei României din această perioadă sînt prezentate în contextul politicii mondiale. În anexă se dau datele cronologice mai importante dintre anii 1918—1951 și o bogată și utilă bibliografie.

CONSTANTIN ȘERBAN
și VICTORIA ȘERBAN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A METODICII PREDĂRII ISTORIEI * (1971)

Metodica predării istoriei (Lucrări cu caracter general)

Georgian, Lucia, *Cu privire la cercetarea științifică în domeniul metodicii predării istoriei*, în „C.M.I.”, 1971, p. 41—47.

Vasilescu, Mariana, *Despre elaborarea lucrărilor de metodică a istoriei*, „C.M.I.”, 1971, p. 35—42.

Manuale de istorie

Ionescu, Dumitru, P., *Două manuale de istorie* (clasa a VI-a și clasa a VII-a), „R.P.”, XX, 1/1971, p. 123—126.

Modernizarea predării istoriei (Lucrări cu caracter general)

Dinu, Constantin, *Renovarea predării istoriei*, în „T.Șc.”, I, 8/1971, iunie 25, p. 101—102.

Furtună, Iacob, *Imbinarea clasicului cu modernul în predarea istoriei*, în „C.M.I.”, 1971, p. 97—101.

Ichim, Ana Maria, *Tendențe de simplificare și de înțelegere a predării istoriei, geografiei și biologiei în liceu*, în „R.P.”, 20, 2/1971, februarie, p. 111—116.

Malița, Mircea, *Renovarea pedagogiei și a educației în spiritul științei moderne*, în „R.P.”, 20, 1/1971, p. 17—27.

Malița, Mircea, *Școala în societatea socialistă*, în „L.C.”, 1971, octombrie, p. 21.

Skinner, B. F., *Revoluția științifică a învățămîntului*, Buc., „E.D.P.”, 1971, 224 p.

---

* C.M.I.: „Caiet metodic de istorie”, Inspectoratul școlar al municipiului București, Casa Corpului didactic, Cabinetul metodic de istorie; E.P.: „Educația pionierească”, L.C. „Lupta de clasă”; R.P.: „Revista de pedagogie”; S.: „Știința”; S.T.: „Știința tineretului”; S.A.I.: „Studii și articole de istorie”; S.U.B.B.: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Secțiunea de Psihologie”—Cluj; T.Șc.: „Tribuna școlii”.

Văideanu, George, *Orientarea spre inovare — o condiție necesară*, în R.P. Predarea științelor sociale în liceu, 1971, mai, p. 5—10.

Văideanu, George, *Restructurarea tehnologiei didactice în funcție de obiectivele educaționale*, în R.P., XX, 12/1971, p. 11—22.

Învățarea istoriei prin descoperire

Bota, Valeriu, *Probleme ale învățării istoriei prin descoperire*, în R.P. Predarea științelor sociale în școală, 1971, mai, p. 76—81.

Corelația intra și interdisciplinară la istorie

Cristian, V., *Contribuția lui Nicolae Iorga la încadrarea istoriei românilor în istoria universală*, în N. Iorga, *Omul și opera*, Ed. Junimea, 1971, p. 39—62.

Dinu, Constantin, Rea Silvia Bărbuleanu, *Corelația intra și interdisciplinară în predarea istoriei*, în T.Șc., I, 24/1971, noiembrie 20, p. 6.

Popescu, Petru Demetru, *Istoria patriei în cadrul istoriei universale*, în C.M.I., 1971, p. 50—54.

Văideanu, George, *Cercetarea interdisciplinară ca instrument de elaborare a sistemelor de învățământ*, în R.P., XX, 1/1971, p. 28—34.

Predarea istoriei în clasele I—IV

(Lucrări cu caracter general)

Arsintescu, Constantin, *Folosirea elementelor de istorie locală și a lecturii în predarea cunoștințelor de istorie la clasele I—IV*, în *Comunicări și referate*, Suceava, 1971, p. 35—40.

Musculiu, Livia, *Cîteva considerații asupra predării istoriei patriei la clasa a IV-a*, în C.M.I., 1971, p. 55—62.

Predarea istoriei antice

Iordănescu, Aurel, *Cronologia răscoalei conduse de Spartacus*, în C.M.I., 1971, p. 48—51.

I.A. (Iordănescu, Aurel), *Izvoare privind lecția „Dezvoltarea politică a Imperiului Roman în sec. I e.n.”* în C.M.I., p. 58—64.

Predarea istoriei evului mediu

Dinu, Constantin, Rea Silvia Bărbuleanu, *Lecții de istorie (Dezvoltarea orașelor feudale și a comerțului)*, în R.P., XX, 4/1971, aprilie, p. 86—90.

Georgian, Lucia, *Folosirea manualului în predarea lecției introductive de istoria evului mediu la clasa a VI-a*, în C.M.I., 1971, p. 63—70.

R.L., *Concluzii și date referitoare la cîteva lecții de istorie universală medie*, în C.M.I., 1971, p. 65—69.

Formarea noțiunilor de istorie și a concepției științifice prin predarea istoriei

* * * *Caracterul formativ al istoriei (Puncte de vedere)*, în T.Șc., I, 10/1971, iulie 23 p. 6—7.

Malița, Mircea, *Abstract și concret*, în T.Șc., I, 28/1971, XII, 18, p. 3.

Murgulescu, I., *Ce cunoștințe predăm și cum le transmitem. Probleme esențiale ale școlii moderne*, în G.Î., XXIII, 1083/1971, aprilie 9.

Stănculescu, Florea, *Contribuția lecțiilor de istoria culturii la însușirea de către elevi a categoriilor filozofice fază și suprastructură*, în C.M.I., 1971, p. 25—34.

Educația comunistă prin lecțiile de istorie

Cercea, Silviu, *Caracterul militant al predării științelor sociale*, în L.C., 11/1971 p. 78—83.

Musculiu, Livia, *Valoarea educativă a lecției de istorie* în, T.Șc., 25/1971 noiembrie 27, p. 7.

Educația ideologico-politică prin lecțiile de istorie

Rizescu, Ioan M., *Rolul științelor sociale în educarea politico-ideologică a elevilor*, în „R.P. Predarea științelor sociale în școală,” 1971, mai, p. 11—19.

Educația ateist-științifică prin lecțiile de istorie

Dumitrache, Ion., *Educația ateist-științifică a elevilor în procesul de învățămînt în R.P.*, XX, 7/1971, p. 71—75.

Educația patriotismului și a internaționalismului socialist prin lecțiile de istorie

Cerghit, Ion, *Cultivarea dragostei pentru P.C.R., latură esențială a educației patriotice*, în R.P., XX, 3/1971, p. 36—40.

Costea, Ștefan, *Patriotismul, sentiment, conștiință, acțiune*, în „Colocvii”, I, 3/1971, p. 14.

Cucerzan, Eugen, S., *Asupra conceptelor de națiune și conștiință națională* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai,” Philosophia, 16, 1971, p. 105—113.

* * * *Sensul contemporan al spiritului revoluționar și al patriotismului. Dezbateri „Tinărul leninist”*. Participă: N. Dragoș, Dinu C. Giurescu, Ion Boncotă, Gh. Șova, V. Anghelie, în T.L., 4/1971, p. 21—23.

Silvestru, Patița, *Mesajul patriotic al lecției de istorie*, în S., 40, 8860/1971 iulie 28, p. 4.

Educația umanistă prin lecțiile de istorie

Dumitrescu-Bușulenga, Z., *Despre umanism și disciplinele care îl reprezintă* în R.P. Predarea științelor sociale în școală, 1971, mai, p. 20—22.

Pregătirea profesională a profesorilor de istorie (Activitatea științifică și pedagogică)

- Almaș, Dumitru, *Comunistul de la catedră*, în S., XLI, 8955/1971 noiembrie 1, p. 1.
- Drăgan, Ion, *Despre lucrările științifico-metodice ale cadrelor didactice*, în G.I., XXIII, 1080/1971, martie 9, p. 3.
- Malița, Mircea, *Vocație profesională*, în T.Șc., I, 24/1971, noiembrie 20, p. 3.
- * * * *Orizonturile noi ale profesorului de istorie. Puncte de vedere*, în S., 7575/1971.
- Pascu, Ștefan, *Perfecționarea cadrelor didactice din învățământul mediu*, în „Tribuna”, XV, 12/1971 martie, 25, p. 13.
- Păun, Stelian, *Profesorul, factor hotărâtor în valorificarea mai eficace a inteligenței elevilor*, în R.P., XX, 7/1971, p. 13—19.
- Pleşca, Eugen, *Calității de bun specialist a profesorului să-i corespundă și aceea de educator comunist*, în *Comunicări și referate*, Suceava 1971, p. 5—10.
- Toynbee, Arnold, J., *Misiunea istoricului: a ajuta generațiile prezente să nu repete greșelile trecutului* (Convorbire cu istoricul englez Arnold J. Toynbee), în „Magazin istoric”, 5, 3/1971, p. 60—64.

Pregătirea și planificarea lecțiilor de istorie

- Antoniou, S., *Orele la dispoziția profesorului*, în C.M.I., 1971, p. 116—119.
- Perovici, Minodora, Iordănescu, Aurel, *Planuri și scheme de lecții*, în C.M.I., 1971, p. 100—105.
- Vasilescu, M., Dinu, C., *Unele probleme privind planificarea și predarea istoriei la anul II de liceu*, în C.M.I., 1971, p. 71—74.

Lecția de istorie

(Lucrări cu caracter general)

- Bănescu, Vasile, *Lecția, act de creație a profesorului, condiție esențială de educare a creativității elevului*, în R.P., XX, 10/1971, octombrie, p. 3—8.
- Dancsuly, Andrei, *Relația profesor-elev în perspectiva educației moderne*, în R.P., XX, 12/1971, p. 23—50.
- Malița, Mircea, *Lecția*, în T.Șc., I, 23/1971, noiembrie 12, p. 3.
- Ștefănescu, Costin, Ghivirigă, Luminița, *Lecții dogmatice și lecții active*, în T.Șc., I, 18/1971, octombrie 8, p. 8—9.
- Văideanu, George, *Lecția modernă — un exercițiu spiritual multilateral*, în T.Șc., 29/1971, decembrie 25, p. 3.

Lecția de recapitulare

- Dinu, Constantin, Bărbuleanu, S. R., *Citeva considerații metodice referitoare la lecțiile de recapitulare la istoria României (clasa a VIII-a)*, în C.M.I., 1971, p. 77—81.
- Dinu, Constantin, Bărbuleanu, S. R., *Noi modalități de recapitulare*, în C.M.I., 1971, p. 88—93.

Iordănescu, A., *Cîteva considerații metodice referitoare la lecțiile de recapitulare la istoria României* (clasa VIII-a), în C.M.I., 1971, p. 77—86.

Teodorescu, Constanța, *Problema țărănească în programul revoluției burghezo-democratice și etapele realizării ei* (Lecția de sinteză și recapitulare, cl. a XII-a), în C.M.I., 1971, p. 87—88.

Lecția la muzeu

Pernea, Maria, *Lecții de recapitulare la muzeu*, în C.M.I., 1971, p. 94—99.

Popescu, Petru, D., *Muzeul, și educația patriotică*, în „Îndrumătorul cultural”, 22, 7/1969, iulie, p. 21—22.

Metode și procedee folosite în predarea istoriei (lucrări cu caracter general)

Mucică, Teodor, *Mijloacele de învățămînt — parte componentă a procesului de modernizare a predării istoriei*, în C.M.I., 1971, p. 43—49.

Povestirea, narațiunea, expunerea, explicația, demonstrația

Popescu, Paul, D., *Metodica conferinței pe teme de istorie*, în „Școala Prăhovei”, Ploiești, 1971, p. 35—38.

Prelegerea școlară

Grigoriu, Paul, *Prelegerea școlară în liceul de cultură generală*, în C.M.I., 1971, p. 93—96.

Învățarea prin lucrul în grup la istorie

Orghidan, Ion, *Sistemul instructiv-educativ al muncii pe grupe*, în R.P., 9/1971, septembrie, p. 106—115.

Radu, N., *Teoria grupelor și istoria formării individului*, în T.Șc., I, 13/1971, septembrie 3, p. 4.

Vasilescu, Anton, Popeangă, Vasile, *Grupa de muncă în activitatea cercurilor școlare la liceu*, în R.P., XX, 4/1971, p. 59—64.

Folosirea izvoarelor istorice (lucrări cu caracter general)

I. A. (Iordănescu, Aurel), *Folosirea izvoarelor la lecțiile de istorie*, în C.M.I., 1971, p. 35—40.

I. A. (Iordănescu, Aurel), *Izvoare privind lecția: „Dezvoltarea politică a Imperiului Roman în sec. I e.n.”*, în C.M.I., p. 58—64.

Documentul

Dogaru, Marin, *Sprejinierea procesului de învățămînt de către Arhivele Statului*, în „Revista Arhivelor”, XLVIII, (48), vol. XXXIII (33), 1/1971, p. 148—151.

Măniotă, V., *Un cerc al profesorilor de istorie de pe lângă Arhivele Statului din Râmnicu Vilcea*, în G.I., 1970, decembrie 18, p. 2.

Dicționare

Vasilescu, M., *Mic dicționar de artă română*, în C.M.I., p. 52—57.

Beletristica și folclorul

Ursu, Horia, *Tudor Vladimirescu în creații literare. 150 de ani de la revoluția lui Tudor Vladimirescu*, în „Viața Românească”, 24, 1/1971, p. 37—43.

Ursu, Horia, *Istoria oglindită în literatură. Evul Mediu (IV). Consultații*, în „Îndrumătorul cultural”, XXIV, 1/1971, ianuarie, p. 51—53.

Ursu, Horia, *Istoria României oglindită în literatură (VII). Consultații*, în „Îndrumătorul cultural”, XXIV, 4/1971, p. 54—56.

Statistica la lecțiile de istorie

Roman, Louis, *Statistica la lecțiile de istorie*, în C.M.I., 1971, p. 73—76.

Alte materiale intuitive

Antoniou, S., *Fotografia — auxiliar al profesorului de istorie*, în C.M.I., 1971, p. 89—92.

Folosirea mijloacelor tehnice audio-vizuale moderne

Pișul, Vioreca, *Folosirea mijloacelor audio-vizuale în predarea istoriei României în școala generală*, în „Școala buzoiană”, Buzău, 1971, p. 45—48.

Montajul audio-vizual la lecțiile de istorie

Oprea, Olga, *Montajul audio-vizual ca mijloc didactic în lecțiile de istorie*, în R.P., XX, 7/1971, p. 90—104.

Cabinetul de istorie

Borlea, Cornel, Silaghi, Dumitru, Andrieș, Vera, *Cabinetul audio-vizual de istorie și dirigenție de la Liceul nr. 3 din Baia Mare*, în *Folosirea practică a mijloacelor tehnice audio-vizuale în procesul de învățământ*, Buc, E.D.P., 1969, p. 120—122.

Activizarea elevilor la lecțiile de istorie (munca independentă)

Alexandru, Rodica, Scheffel, Marian, *Metode de muncă independente utilizate în studierea noului material în cadrul lecțiilor de istorie*, în *Comunicări și referate*, Suceava, 1971, p. 105—111.

Giurgea, Maria, *Activizarea elevilor la lecțiile de istorie prin folosirea tehnicilor moderne, de învățământ*, în R.P., XX, 10/1971, p. 9—14.

Activitatea în afara clasei și cea extrașcolară
(lucrări cu caracter general)

Andrei, Petre, Nicolae, Barbu, *Activitatea turistică — mijloc de educare patriotică a pionierilor și școlărilor*, în „Școala Prahovei”, Ploiești, 1971, p. 39—42.

Panait, Lucian, P., *Educarea patriotică a pionierilor și școlărilor prin activități extrașcolare*, în R.P., 20, 3/1971, p. 119—121.

Cercul de istorie

Goldhamer Norbert, *Cercul de științe sociale în liceu*, în R.P. *Predarea științelor sociale în școală*, 1971, mai, p. 127—131.

Studierea istoriei locale

Butunoiu, Marcus, *Monumentele sînt cronici vii ale unui timp istoric. Interviu cu colonelul Marcus Butunoiu*, în „Viața Militară”, 24, 3/1971, p. 19.

Lucrări de bibliografie privitoare la predarea istoriei

Berciu, Iancu, *Schița bibliografică privind istoria României de la început și pînă la formarea poporului român*, în C.M.I., 1971, p. 102—111.

CONSTANTIN DINU

CĂRȚI NOI

N. Grigoraș : *Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*

(București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1970, 475 p.)

Pe baza cercetării minuțioase a unui vast material documentar, cuprinzînd și documente inedite din arhivele românești și străine și valorificînd contribuțiile unor lucrări de sinteză și monografii mai vechi, autorul prezintă instituțiile de stat din Moldova, cu trăsăturile lor caracteristice, funcțiile și evoluția lor în cadrul istoric general al societății feudale, de la întemeierea Moldovei și pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea (reformele lui Constantin Mavrocordat). Volumul al doilea, care urmează să apară, va cuprinde perioada pînă la 1832, în decursul căreia au fost reorganizate structural instituțiile de stat.

Prin bogăția documentării, prin analiza laborioasă și interpretarea corectă a faptelor istorice, prin judicioasa sintetizare a problemelor, lucrarea aduce o contribuție substanțială la cunoașterea unora dintre principalele aspecte ale organizării politico-administrative a Moldovei, organizare care — cu puține excepții — are trăsături similare și în Țara Românească. Pe lîngă interesul pe care îl prezintă pentru cercetători, monografia *Instituții feudale din Moldova* este binevenită și în cadrul bibliografiei necesare informării științifice a profesorilor care predau Istoria României. Deși tema privind organizarea internă a țărilor române în orînduirea feudală ocupă un loc restrîns ca număr de lecții, totuși, prin volumul și importanța cunoștințelor pe care le cuprinde, ea are o pondere mare în structurarea unei imagini cît mai apropiate de realitatea istorică a societății feudale. Monografia lui Nicolae Grigoraș poate fi de un real folos profesorului care, în predarea acestei teme, trebuie să rezolve o serie de probleme : explicarea conținutului noțiunilor referitoare la instituțiile centrale și locale de stat, a raporturilor dintre ele, stabilirea corelațiilor cu evenimente și procese istorice care s-au desfășurat în cadrul societății medievale influențînd dezvoltarea sistemului instituțional etc.

În prima parte a lucrării rezervată instituțiilor centrale se acordă un spațiu larg analizei unor aspecte referitoare la instituția domniei, lăsîndu-se de o parte, însă, unele probleme, ca : originea și evoluția domniei, funcția sa politică etc. tratate în lucrări anterioare, față de care în stadiul actual

al cercetărilor nu se pot aduce noi contribuții. Analizînd baza puterii domniei, autorul se preocupă amănunțit de dreptul de proprietate al domnului asupra domeniului public, schițînd și un scurt istoric al problemei, așa cum a fost privită în istoriografia noastră. Sînt înfățișate diferitele forme de grupare teritorială ale domeniului public, condițiile istorice în care s-a ajuns la reducerea treptată a acestui domeniu, la consolidarea proprietății funciare boierești și mănăstirești. Domnul era șeful puterii executive, el dirija și controla întregul aparat de stat, direct, sau prin dregătorii aleși dintre marii proprietari funciari. El era și suprema instanță de judecată, comandantul întregii armate a țării.

În analiza funcțiilor domniei se reliefează caracterul de clasă al statului feudal, concentrarea întregii puteri de stat în mîna domnului, exponent al clasei exploatatoare, se conturează unele aspecte ale acordării de către domn a imunităților judiciare, fiscale, tendința restrîngerii lor. Se analizează condițiile care au determinat acordarea unor privilegii fiscale, precum și schimbările intervenite în sistemul de impunere și percepere în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmare a consolidării puterii marii boierimi și a creșterii obligațiilor față de puterea otomană.

Organizarea armatei este prezentată amănunțit, evidențiindu-se atît rolul său pe plan intern în consolidarea și apărarea autorității domnești și a marilor proprietari funciari, cît și funcția sa externă de apărare a integrității și independenței statului. Sînt analizate modificările, survenite în organizarea militară în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în condițiile regimului politic al dominației otomane.

Ocupîndu-se de instituțiile auxiliare ale domniei, autorul prezintă componența și atribuțiile organelor consultative: „Sfatul domnesc“, „Marea Adunare a Țării“, „Sfatul de obște“. În legătură cu organele executive ale Statului feudal, autorul se ocupă în mod deosebit de marii dregători, subliniind atît calitatea lor de consilieri ai domnului — ca membri ai sfatului domnesc — cît și rolul lor în administrația de stat, ca șefi ai unor servicii publice, cu autoritate și sferă de acțiune stabilită de domn.

În partea a II-a a monografiei sînt prezentate instituțiile locale, dregătorii ținuturilor (principalele unități administrative ale Moldovei), dregătorii orașelor (problema evoluției instituțiilor orașenești se bucură de toată atenția autorului, care realizează aici unul dintre cele mai interesante capitole ale lucrării) și ai satelor. Sînt amintite și imunitățile acordate unor sate. Analiza raporturilor dregătorilor puterii centrale cu autoritățile locale ale orașelor, a raporturilor dintre bresle și autoritățile centrale și locale oferă sugestii și perspective cercetării istorice, care ar putea cuprinde, într-o viziune mai largă, studiul acestor probleme în cele trei țări române.

LUCIA GEORGIAN

CALENDAR ISTORIC *

Octombrie

- 1 Proclamarea R. P. Chineze (1949).
- 3 Încheierea tratatului de pace de la Versailles între Anglia și Statele Unite ale Americii (1783).
- 4 S-a născut I. C. Frimu, militant al mișcării muncitorești din România (1871).
- 7 Proclamarea R. D. Germane (1949).
- 10 Lupta de la Rovine a lui Mircea cel Bătrîn cu turcii (1394).
- 11 A murit istoricul român A. Papiu Ilarian (1878).
- 13 Lupta de la Cîmpul Pînei (1479).
- 14 Bătălia de la Hastings (1066), cucerirea Angliei de către normanzi.
- 17 Bătălia de la Cossovo (1448).
- 20 Prima mențiune documentară a orașului București (1459).
- 24 Sfîrșitul războiului de 30 de ani, pacea din Westfalia (1648).
- 25 S-a născut istoricul și arheologul român Gr. Tocilescu (1850).
- 26 Lupta din Codrîi Cozminului (1497) ; S-a născut Dimitrie Cantemir (1673).
- 28 Lupta de la Șelimbăr (1599) ; Mihai Viteazul cucerește Transilvania.
- 29 A murit Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești (1688) ; Începutul domniei lui Constantin Brîncoveanu.
- 30 Aderarea României la Tripla Alianță (1883).
- 31 Începutul răscoalei din Transilvania condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784).

---

* *Calendarul istoric* a fost alcătuit ținîndu-se seamă, în general, de stilul vechi. Totuși, după anul 1582 — cînd a început să se aplice noua reformă a calendarului făcută de papa Grigore al XIII-lea — datele cronologice au fost trecute de la stilul vechi la stilul nou, pentru fiecare țară, în măsura în care acestea au adoptat numita reformă. De exemplu, din 1582 stilul nou se aplică în Statul Papal, Spania, Portugalia și Franța ; din 1582—1583 în Țările de Jos și Elveția ; între 1582—1631 în Germania catolică ; din 1584 în Austria, Ungaria ; din 1586 în Polonia ; din 1590 în Transilvania ; din 1612 în Prusia ; din 1700 în Danemarca, Norvegia și Germania protestantă ; din 1752 în Anglia ; din 1753 în Suedia ; din 1918 în Rusia sovietică ; între 1919—1924 în România.

Decalajul dintre datele calendaristice ale stilului vechi și nou se prezintă astfel : între anii 1582—1700 este de 10 zile ; între 1700 și 1800 de 11 zile ; între 1800 și 1900 de 12 zile, iar între 1900 și 2100 de 13 zile. De ex. Unirea Principatelor Române care a avut loc la 24 ianuarie 1859 pe stil vechi, ar corespunde pe stil nou cu 5 februarie 1859.

Noiembrie

- 1 Intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul în Alba Iulia. (1599).
- 8—9 Lovitură de stat în Franța, Napoleon Bonaparte răstoarnă Directoratul și Adunările legislative (1799, 18 Brumar).
- 5 Bătălia de la Rossbach (1757).
- 7 Desfășurarea victorioasă a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, 1917.
- 8 Constituirea P.C. din Albania (1941).
- 9—12 Lupta de la Posada (1330), Țara Românească devine independentă.
- 10 A murit istoricul și arheologul român Alex. Odobescu (1895).
- 11 Sfârșitul primului război mondial (1918).
- 14 Bătălia de la Arcole. (1796).
- 16 Lupta de la Cătlăbuga (1485).
- 17 Lupta de la Verbia (1561).
- 19 Primele alegeri parlamentare democratice în România (1946).
- 21 Răscoala textiliștilor din Lyon (1831).
- 22 A murit istoricul român V. A. Urechia (1901).
- 28 Conferința de la Teheran cu privire la lichidarea nazismului în Germania hitleristă la care participă S.U.A., Anglia, și U.R.S.S. (1943).
- 29 A murit istoricul și revoluționarul român Nicolae Bălcescu, la Palermo (1852)

Decembrie

- 1 Unirea Transilvaniei cu România, desăvârșirea unității de stat (1918).
- 2 Bătălia de la Austerlitz (1805); Proclamarea celui de-al doilea imperiu în Franța și sfârșitul celei de-a doua Republici (1852).
- 4 A murit cardinalul Richelieu (1642); Acordarea de către împăratul Leopold a Austriei a diplomei cu privire la statutul juridic al Transilvaniei (1691).
- 7 Japonia a declarat război S.U.A., prin atacul aero-naval de la Pearl Harbour (1941).
- 10 Încheierea tratatului de pace de la Paris între Spania și S.U.A. (1898).
- 13 Masacrul muncitorilor greviști din piața Teatrului Național din București (1918).
- 14 Răscoala decembriștilor la Petersburg (1825).
- 14/15 Lupta de la Baia (1467).
- 20 A murit scriitorul umanist italian G. Boccaccio (1375); Etatizarea Băncii Naționale a României (1946).
- 26 Pacea de la Pressburg (1805).
- 29 Uciderea episcopului englez Thomas Becket (1170).
- 30 Abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române (1947).
- 31 A murit Leon Gambetta, om politic francez (1882).

CONSTANTIN ȘERBAN

CONSULTAȚII

PARTICULARITĂȚI ALE PREGĂTIRII ȘI DESFĂȘURĂRII LECȚIEI ÎN CABINET

LOUIS ROMAN

Documentele adoptate de Partidul Comunist Român în iulie și noiembrie 1971 (și mai cu seamă programul educației comuniste, adoptat de plenary C.C. al partidului din noiembrie 1971, pe baza expunerii tovarășului Nicolae Ceaușescu), precum și hotărârile Conferinței Naționale din iulie 1972 au pus în fața profesorilor de istorie noi sarcini, de înaltă responsabilitate care cer ridicarea muncii lor pe o nouă treaptă.

În ansamblul de măsuri, întreprinse în ultimul an, o atenție specială s-a acordat cabinetului de științe sociale (sau chiar cabinetului specializat de istorie). Crearea și perfecționarea lui constituie o necesitate, impusă de actualul nivel de dezvoltare a școlii românești, iar folosirea lui sporește eficiența educativ-instructivă a activității cu elevii. Utilizarea cabinetului în practica didactică (și cu atât mai mult — trecerea întregii școli la sistemul predării numai în laboratoare, cabinete și ateliere) determină o adevărată restructurare a activității profesorului¹, introduce elemente noi în pregătirea și desfășurarea lecției, precum și în alte aspecte ale muncii. Conturarea lor este dificilă, motiv pentru care cele ce urmează sînt nu o concluzie finală, ci — mai degrabă — o schiță inițială, care, prin contribuția valoroasă a numeroși alți dascăli, se va putea, treptat-treptat, închea.

Cîteva particularități ale pregătirii

În cabinet, activitatea se desfășoară — sub anumite raporturi — altfel decît într-o simplă sală de clasă. Înainte de toate, lecția presupune utilizarea mai multor materiale auxiliare, prezentate fie prin intermediul mijloacelor audio-vizuale moderne, fie prin expunerea permanentă în sală, fie prin propunerea lor elevilor în mod direct, la momentul oportun. Dar, în contextul largii răspîndiri a culturii în mase în țara noastră, cînd elevii urmăresc emi-

---

¹ Vezi Louis Roman, *Restructurarea activității profesorului de istorie în condițiile trecerii la sistemul predării în laboratoare, cabinete, ateliere*, în „Revista de pedagogie”, XXI, 3, 1972, p. 22—27.

siuni de radio și televiziune, citesc reviste și ziare, vizionează spectacole etc. îndatoririle profesorului cresc. Ele se înscriu aici pe câteva coordonate ca a) a cunoaște bine documentele partidului și statului nostru; b) a fi la curent cu dezvoltarea științelor istorice; c) a strânge continuu materiale, utilizabile în activitățile școlare. În cazul realizării acestor deziderate — iar ele cer o muncă asiduă, continuă — pregătirea pentru lecția de a doua zi, esență, va consta, pe de-o parte, în selectarea materialelor celor mai interesante ce s-au acumulat de-a lungul anilor la tema dată (în plicul, în mapă, în caietul cu însemnări etc.)², iar pe de altă parte, într-o nouă structură a lecției. Satisfacția este dublă: aceea a lărgirii neîncetate a orizontului propriu și aceea a creării permanente a unor lecții noi, proaspete.

Din cele menționate, decurge o complicare a structurării lecției față de perioada anterioară. Lucrând mai mulți ani în modul arătat, istoricul acumulează, pentru o anumită temă, fragmente din lucrări teoretice (opere ale lui K. Marx, Fr. Engels și V. I. Lenin, documente ale P.C.R.), izvoare (rezultate ale cercetărilor arheologice, documente, pasaje din cronici, corespondență etc.), material iconografic (sub forma fotografiilor, diapozitivelor, diafilmelor etc.), concluzii istoriografice etc. Se pune deci problema selectării materialului ceea ce nu poate să nu ridice tulburătoarea întrebare: care sînt factorii care trebuie ținut seama pentru a realiza o alegere adecvată? Preocupare desigur trebuie să fie de a evidenția în lecție anumite idei, iar materiale auxiliare vor trebui să servească această orientare, obținîndu-se astfel eficiența maximă: educarea elevilor în spiritul patriotismului și internaționalismului socialist, formarea concepției materialist-istorice, a gîndirii dialectic-întelegerea științifică a evoluției umanității și a rolului poporului român în istoria universală, reliefa misiunii istorice a clasei muncitoare și a partidului său marxist-leninist, cunoașterea istoriei eroice a poporului nostru și a P.C.R., reliefa superiorității socialismului asupra capitalismului și inevitabilității victoriei socialismului în întreaga lume etc.

Materialele urmează însă a fi alese și în funcție de alți factori. În legătură cu tema „Dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale după doilea război mondial” (anul III de liceu), profesorul are la dispoziție lucrare de mare însemnătate teoretică, în care este evidențiat pe larg rolul P.C.R. de detașament activ al marii armate revoluționare internaționale. Profesorul va desprinde din lucrare câteva idei importante, cu care-și va îmbogăți substanțial lecția.

În manual, ideile sînt în mică măsură puse în lumină prin intermediul unor date statistice și omul de la catedră poate decide că tocmai prezentare

² D. Gușetoiu, *Metodica istoriei în școala secundară*, Rîmnîc Vilcea, 1936, p. 42; A. Iordănescu, *Folosirea izvoarelor istorice — mijloc de întemeiere științifică a lecției*, în „Studii și articole de istorie”, XVIII, 1972, p. 84—85; Fl. Stănculescu, *Integrarea noutăților științifice la lecțiile de istorie*, în „Studii și articole de istorie”, XVI, 1972, p. 74.

³ Nicolae Ceaușescu, *Semicentenarul glorios al P.C.R...*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, București, Edit. Politică, 1971, p. 926—936.

lor va reliefa mai bine ideile ce le va dezvolta. Numărul muncitorilor și funcționarilor, în milioane, a crescut astfel în țările capitaliste : ⁴

	1950	1960	1967
Țările capitaliste dezvoltate	160	180	200
Țările din Asia, Africa și America Latină	130	155	170
<i>Total</i>	290	335	370

și va fi lesne a deduce de aici — odată cu elevii — sporirea însemnătății istorice a acțiunii proletariatului în ultimele decenii. În țările capitalului, în 1956, au fost circa 14 milioane greviști, în 1961 — circa 60 milioane, în 1970 — circa 65 milioane ; în perioada 1919—1939 (21 de ani) au fost 74 milioane greviști, în 1945—1959 (11 ani) numărul lor s-a ridicat la 150 milioane, iar în 1960—1970 (11 ani) la 360 milioane ⁵. Concluzia o desprind elevii înșiși : creșterea însemnată a combativității muncitorilor, în perioada actuală, împotriva exploatării capitalului și a politicii reacționare a cercurilor imperialiste. În 1847, când Marx și Engels scriau *Manifestul Partidului Comunist* ca program al „Uniunii comunistilor“, cea mai de seamă organizație revoluționară proletară a vremii, aceasta număra numai vreo 400 de membri ; în momentul victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în lume erau circa 250.000 de comuniști ; azi numărul lor a crescut la aproximativ 40 milioane, în aproape 100 de țări. Astfel va apare întreaga profunzime a concluziei : „Mișcarea comunistă și muncitorească se afirmă drept cea mai puternică forță politică a contemporaneității, cea mai marea mișcare socială a timpului nostru, în stare să asigure transformarea revoluționară a societății“ ⁶.

Dar dascălul lucrează cu câteva clase paralele. Încerci să desfășori lecția în același mod peste tot și constăți că, într-un loc, ea este bine recepțată, iar în altul — trezește un ecou incomparabil mai redus, ceea ce este de înțeles, căci între colectivele, în mijlocul cărora te-ai găsit, subsistă deosebiri, uneori relativ însemnate. O clasă se prezintă mai pregătită pentru o largă discuție problematică și ocazia (referindu-mă la lecția amintită) este binevenită pentru a solicita înțelegerea de către elevi a unor importante chestiuni : acțiunea partidelor comuniste și muncitorești din țările capitaliste

⁴ I. Iovănescu, *Clasa muncitoare — forță socială principală a contemporaneității*, în „Viața economică“, VIII, 25 (355), 19 iunie 1970, p. 13.

⁵ „Pravda“, Moskva, 22 sept. 1963, p. 2 ; „Lumea“, nr. 18 (382), 29 aprilie 1971, p. 3 ; „Scînteia“, XLI, 9181, 17 iunie 1972, p. 6.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă, consacrată centenarului nașterii lui V. I. Lenin — 17 aprilie 1970*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, București, Edit. Politică, 1970, p. 766.

pentru formarea unui larg front antimonopolist; imposibilitatea existenței azi, sub orice formă, a unui centru în mișcarea comunistă; acțiunea convențională și principială a P.C.R. pentru întărirea unității mișcării comuniste muncitorești internaționale etc. O altă clasă este mai neastâmpărată și cuprinde mai puține elemente cu preocupări teoretice, motiv pentru care conținutul discuțiilor poate fi ceva mai redus; timpul economisit este de folosit în acest caz pentru câteva momente narrative și (sau) o serie de imagini din luptele social-politice, desfășurate în ultimii ani în țările capitaliste.

Se evidențiază, astfel, că lecția are azi o arhitectonică mai complexă. Concluzia ce se impune pare simplă: planul trebuie elaborat cu mai multă grijă, structurând cu atenție ideile și faptele, alegând momentul introducerii fiecărui material auxiliar, stabilind locul și modalitatea propunerii unor probleme spre discuția clasei etc. Realizarea acestor doleanțe impune însă merge în preocupările noastre întrebarea: fac oare întotdeauna lecțiile interesante și folosesc oare întreaga ei potență educativ-instructivă? Calitatea lecției este un variabil de raportat la calitatea pregătirii ei. Cabinetul oferă *posibilitatea* creării unor lecții bune, căci sînt concentrate într-un singur loc mijloace audio-vizuale, o expoziție permanentă (în care periodic se introduc schiruri bari), dulapuri cu materiale, dispuse pe teme și lecții (fotografii, diapozitive, diafilme, ceramică antică etc.), etc. Se cere însă o muncă asiduă pentru transformarea posibilității în *realitate*.

Cîteva particularități ale desfășurării

Cabinetul oferă condiții pentru sporirea potențelor educative, formative ale activităților școlare. Într-un anumit moment al lecției „Răscoala din 1907” (anul IV de liceu), se împart elevii în câteva grupe, fiecare punîndu-i-se la dispoziție fotocopia cîte unui document: jalba unui țărăniș bătrîn din comuna Poiana Lungă de Sus, jud. Dîmbovița, înaintată regelui în ajunul răscoalei⁷; o filă dintr-un raport oficial asupra cauzelor răscoalei⁸; telegrama din 15/28 februarie 1907, trimisă din Botoșani procurorului general și comunicată primului ministru și ministrului justiției⁹ (fiecare document este eventual, prezentat în 2—3 exemplare). Timp de cîteva minute materialul se lasă la dispoziția elevilor, profesorul trecînd pe la fiecare grupă pentru a orienta studiul. Apoi se propune discipolilor noștri a-și înpărtăși încheierile desprinse: jalba și raportul evidențiază situația țărăniș în momentul răscoalei și cauzele ce-au declanșat puternica ei mișcare; telegrama (trimisă după o săptămîină de la incidentul incipient din Flămînzud jud. Botoșani)¹⁰ semnaleză guvernului că „locuitorii din comunele Flă-

⁷ Arh. st. Buc., Arh. ist. centr., Min. de just., Dir. jud., dos. 30/1906, f. 71.

⁸ *Ibid.*, dos. 22/1907, f. 31.

⁹ Fotocopie în (E. Poștăriță, M. Fănescu) *Expoziția arhivistică a Direcției generale arhivelor statului*, București, 1965, p. 43. Pentru cabinetul liceului „I. Neculce” din București fotocopiile celor trei documente amintite au fost obținute prin grija prof. Lidia Marcuș.

¹⁰ *Istoria României în date*, București, Edit. enciclopedică română, 1971, p. 28

mânzi, Frumușica și Rădeni sînt agitați. Inspectorul comunal a cerut forța armatei". Elevii își formează, astfel, oarecari deprinderi de lucru cu izvoarele, iar discuția permite înțelegerea mai profundă a cauzelor și împrejurărilor declanșării marii răscoale. Efectul formativ este evident, intensitatea lui depinzînd de priceperea cu care sînt orientați adolescenții în studierea documentelor, de dibăcia conducerii discuțiilor pentru a evidenția esențele. Se vor putea mai lesne desprinde concluzii de mare importanță: caracterul anti-popular al stăpînirii moșierimii și burgheziei, potențele revoluționare ale țărănimii, necesitatea rolului conducător al proletariatului etc.

La lecția „Renașterea“ (anul II de liceu)¹¹ se întrebuintează cu mult folos frumosul diafilm policolor „Pictura Renașterii în Italia“. Din partea a II-a, se poate alege fragmentul referitor la da Vinci, Rafael și Michelangelo. Se prezintă pe rînd, cîteva din tablourile lor cele mai realizate, elevii fiind îndrumați să observe fiecare operă în parte. Se urmărește, de asemenea cu elevii, comparația unei lucrări cu alta și a creației unui pictor cu a altuia. Apelînd și acum la tinerii noștri colaboratori, se desprinde, în fine, o concluzie asupra picturii renașcentiste italiene. Se grăbește și adîncește astfel procesul cunoașterii la elevi prin sporirea propriului lor efort cognitiv, dar se creează și priceperi în domeniul înțelegerii artei, nemaivorbind despre emoția artistică, încercată în fața capodoperelor prezentate.

Din cele de mai sus se înțelege că — prin folosirea unui complex de materiale auxiliare, studiate sub îndrumare calificată — învățăceii noștri cuprind mai repede și mai profund realitatea, ajung la adevăr pe căi mai interesante și mai scurte, își formează convingeri mai profunde și sentimente mai puternice. Apare astfel că o particularitate a desfășurării lecției în cabinet constă în faptul că ea are potențe net sporite în domeniul formării concepției elevilor.

În ambele lecții înfățișate mai sus, se observă folosirea inducției: se prezintă materialul pe care elevii îl observă în voie; profesorul le călăuzește întii observația, apoi îi îndrumă pe calea mai complicată a desprinderii concluziilor. El urmărește ca încheierile să se ridice de la particular la general, de la generalizarea de ordin inferior la una de ordin superior. Tot așa de bine se poate folosi deducția, comparația etc. Se conturează astfel o altă particularitate importantă a desfășurării lecțiilor în cabinet: potențe net sporite de formare a gândirii elevilor.

Evident, fiecare dintre particularitățile analizate ale pregătirii și desfășurării lecției în cabinet se prezintă într-o mult mai mare diversitate de aspecte și implicații, iar continuarea cercetării lor va fi, desigur, de tot folosul.

O bună parte dintre modalitățile, expuse în paginile de față, sînt aplicabile și într-o simplă sală de clasă. Superioritatea cabinetului apare însă din faptul că folosirea unui întreg complex de modalități înaintate de lucru este

¹¹ Pentru sugestii metodice în legătură cu această lecție, vezi M. Vasilescu, C. Dinu, *Unele probleme ale planificării și predării istoriei (anul II liceu)*, în „Studii și articole de istorie“, XVII, 1972, p. 97.

posibilă numai într-o încăpere specializată, în care sînt dispuse mijloacele audio-vizuale moderne posedate, în care se găsește o evidență centralizată a materialelor din dotare, aflate permanent în cabinet sau aduse aici după nevoi.

Cîteva aspecte negative

Așa cum se întîmplă, un fenomen pozitiv poate avea și părțile sale negative și a le semnală și în cazul de față este important. Se ivește, pe alocuri, tentația de a renunța la procedeele clasice de lucru, ceea ce este greșit, căci omul de știință trebuie să opereze o negație dialectică a vechiului (prin preluarea elementelor valoroase: cum s-ar putea, de pildă, abandona narațiunea la lecția de istorie?) și nu una metafizică (prin distrugerea a tot ceea ce a fost).

Se manifestă uneori tendința spre suprasaturarea lecției cu materiale auxiliare, spre spectaculos¹², la care este de reamintit remarcabila observație a lui Henri Belliot: „Auxiliarele audio-vizuale, trebuie să fie o atracție și nu o distracție. Ele nu trebuie să suprime, nici chiar să reducă efortul elevului și al profesorului; ele trebuie să înlesnească atît pe unul, cît și pe celălalt și să le mărească randamentul”¹³. Evoluția actuală a învățămîntului cere transferul unei mai mari părți din efortul învățării asupra elevilor atît în timpul lecției (problematizarea, discuția euristică etc.), cît și în afara orelor de clasă (lectura unor texte istoriografice, beletristice etc.)¹⁴, dar se observă și obligarea elevilor la un studiu individual prea întins, la diferite obiecte, ceea ce depășește posibilitățile lor de lucru.

Acestea și alte elemente negative sînt de evitat, dar și de înlăturat acolo unde s-au infiripat. Dezvoltarea extensivă a mișcării pentru cabinetul de științe sociale (de istorie) este de conjugat cu dezvoltarea sa intensivă și astfel asistăm și participăm la un fenomen școlar de mare importanță, care tinde a schimba din multe puncte de vedere înfățișarea activității noastre.

¹² Cf. și Gh. Cristea, *Metodica folosirii mijloacelor audio-vizuale* în „Gazeta învățămîntului”. XVII, 788, 5 febr. 1965, p. 4.

¹³ Apud. A. Souché, *Nouvelle pédagogie pratique*, F. Nathan, 1962, p. 461.

¹⁴ Vezi Louis Roman, *Valoarea educativă a argumentului științific* în „Tribuna școlii”, II, 49, 20 mai 1972 (Supl. „Științe sociale”, p. V).

N. I. SIMACHE

O pasiune fierbinte pentru activitatea didactică, un spirit de cercetător unit cu dragoste pentru meleagurile natale, pentru trecutul patriei, capacitatea de a se dăruia total răspândirii culturii și educării patriotice a maselor, au zămislit prin împletirea lor o puternică personalitate, cea a profesorului Nicolae Simache.

Născut la 4 noiembrie 1905 în comuna Cosminele (Prahova), N. I. Simache a trecut ca un elev strălucit atât prin școala din satul natal, cât și prin liceul de veche tradiție „Sf. Petru și Pavel” din Ploiești. Ca student la litere, cu o perseverență fără egal, la cursurile unor profesori ca Pârvan sau Iorga, ca și în biblioteci, și-a făurit o remarcabilă cultură istorică, dobândind un real prestigiu în rândul colegilor care l-au ales și reales președinte al studenților prahoveni.

Terminând facultatea, Nicolae Simache a intrat în învățământ fără de care nu-și concepea viața. După câteva supliniri, s-a întors la liceul unde învățase (devenit liceul I. L. Caragiale), pe care îl va sluji timp de aproape 40 de ani, cu o rară abnegație, ca bibliotecar, director de studii, director de internat, dar permanent și în primul rând ca profesor de istorie. Esențialul în activitatea sa didactică nu au fost numai cunoștințele de istorie, mereu îmbogățite, pe care le avea, felul în care le interpreta, capacitatea pedagogică de a le selecționa și transmite elevilor, ci mai ales pasiunea cu care o făcea. Emoționat și convins el însuși, avea puterea de a emoționa și convinge, dând lecțiilor sale o deosebită eficiență educativă. Pentru o asemenea activitate a fost răsplătit cu medalii, cu Ordinul Muncii, cu titlul de „profesor emerit”, a fost răsplătit cu recunoștință și amintire neuitată din partea miilor de foști elevi, din partea profesorilor de istorie ploieșteni cărora le-a fost exemplu.

Alături de activitatea didactică, Nicolae Simache n-a încetat nici o clipă să cerceteze, să scrie, să fie un creator. Primele cercetări au fost consacrate publicării (în colaborare cu Tr. Cristescu) unor valoroase izvoare ale istoriei patriei. Au apărut astfel: „Letopisețul cantacuzinesc” — 2 volume (1942), „Știrile geografice ale lui Herodot despre ținuturile noastre” (1942), „Viața și opera lui Radu Popescu” (1943), „Chronograful lui Mihail Moxa” —

studiu și text (1942), „Doi cîntăreți greci ai lui Mihai Viteazul : Stavrinós și Palamed“ (1943). Anii ce au urmat i-a închinat studierii trecutului local. A editat (în diverse colaborări) ample culegeri de documente privind localitățile Ploiești, Tîrgșor, Starchiojd, Teișani; a publicat excelente albume de artă, „Chipuri și locuri din regiunea Ploiești în grafica sec. XVI—XIX“, „Ștergarul prahovean“, „Colecția de covoare a Muzeului de istorie“, ca și o serie de volume și broșuri, „Caragiale și Ploieștii“, „Contribuții la istoria satelor Posești, Rîncezi și Nucșoara“, „File din trecutul comunei Apostolache“, pe lîngă zecile de articole apărute în ziare, reviste și culegeri.

Dar Nicolae Simache rămîne trainic legat și de dezvoltarea muzeografiei românești contemporane. În 1953 a fost numit directorul Muzeului județean (pe atunci regional) de istorie, al unui muzeu care de fapt nu exista încă. Cu o energie rar întîlnită, renunțînd la odihnă, neprecupețîndu-și sănătatea, mai bine de un deceniu și jumătate a cutreierat regiunea, adunînd, salvînd neprețuite comori. În Ploiești, Tîrgoviște, Buzău, Rîmnicu-Sărat, Smeeni, Bușteni, Cîmpina, Urlați, Breaza, Vălenii de Munte, Brebu, Apostolache, Chiojdeanca, Făget etc. a înființat muzee, s-a îngrijit de instalarea și dotarea lor, le-a elaborat tematicile expozițiilor, le-a redactat și tipărit ghiduri și pliante, a încadrat și îndrumat personalul muzeistic. Sub conducerea sa, muzeul a întreprins fructuoase săpături arheologice și o operă de conservare a monumentelor, a desfășurat o bogată activitate editorială concretizată în deosebi în cele cinci tomuri ale culegerii de materiale de istorie locală.

Definitorie pentru personalitatea lui N. I. Simache a fost activitatea în cadrul Societății de științe istorice. A devenit membru încă de la înființarea ei, înființare pe care a salutat-o cu convingerea mării utilități pentru profesorii de istorie. De la început vicepreședinte și apoi (după scindarea S.S.I.F.) președinte al filialei Prahova, a fost și membru în consiliul de conducere al Societății. În ședințele de lucru ale filialei a prezentat lucrări interesante, model de utilizare a izvoarelor, după cum a fost prezent cu comunicări, cu propunerea unor lecții, cu intervenții substanțiale, la numeroase sesiuni organizate de consiliul de conducere al Societății.

Profesorul Simache înțelegea larg rolul Societății de științe istorice. A organizat și participat la numeroase simpozioane pe plan local, cu ocazia unor mari aniversări, unde — cu verva pe care i-o cunoșteau ploieștenii din nenumăratele lui conferințe — lămurea sensul evenimentelor, încadra aspectele locale în istoria patriei. Prestigiul profesorului Simache și activitatea lui în fruntea filialei Prahova a atras în Societate nu numai profesorii de istorie, dar și intelectuali din alte ramuri (arhiviști, muzeografi, juriști, ingineri etc.) sporind rolul acesteia în viața culturală locală.

În noaptea de 16 spre 17 ianuarie 1972 moartea a întrerupt nu numai o existență ci și o activitate. Pentru că N. I. Simache, grav bolnav, de două luni în spital, continua să se intereseze de tot ceea ce începuse, să dea îndrumări, pentru că în lipsa lui, dar cu el, s-a deschis expoziția de numismatică și muzeul ceasului, pentru că la 26 ianuarie, în ședința filialei era citită de coautor, ultima sa comunicare.

DIN SUMARUL VOL. XX „STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE“

Theodor Trăpcea — *Aspecte principale privind istoria pașalicului de la Timișoara*

Florin Constantiniu — *Reformele lui Constantin Mavrocordat*

Aurel Iordănescu — *Mithridates*

S. Goldenberg — *Consecințele economice, politice și sociale ale descoperirilor geografice*

D. Almaș — *Problema unificării statelor în secolul al XIX-lea*

V. Maciu — *Medalion istoric : B. P. Hașdeu*

Pavel Binder — *Drumurile și plaiurile Carpaților Orientali*

Paul Popescu — *Opoziția prezent-trecut în predarea istoriei*

Sumarul mai cuprinde materiale la următoarele rubrici : *izvoare istorice comentate, planuri de lecții comentate, lexic de terminologie istorică, bibliografie comentată, calendar istoric.*

Léi 6